

BALLA LÁSZLÓ

Az utolsó század

*Apám,
Balla Károly, a Magyar Vörös Hadsereg
egykori századparancsnoka
emlékének*

BALLA LÁSZLÓ

Az utolsó század

ZRÍNYI KIADÓ, BUDAPEST, 1989

Fedélterv: Dávid Nagy László

Temetés...

Újra temetés.

Több mint két hónapja mindig csak temetés, mintha nem is katonai alakulat volnánk, hanem valami gyászszertartásokat rendező különleges osztag.

Temetés.

Először a Kárpátokban, három-négy naponként. Azután Galíciában. Azután végig, Ukrajnán át, és most itt, Kijev alatt. Szinte úgy hagyogatjuk el magunk mögött a halottainkat, úgy szórjuk el őket végig a földeken, amerre járunk, mint a mesében Jancsi és Juliska hullajtják el a kenyérmorzsákat az úton, hogy majd visszataláljanak.

De nekünk nincs visszautunk, hiába jelöltük meg bajtársaink testével.

Itt ülünk az erdészház előcsarnokában Mariskával, ő az orvosi műszereket törölgeti, rakja el a szekrénybe, én a kimosott pólyát csavargatom.

Az ablak nyitva, jól hallani mindent.

Folyik a szokott szertartás.

Mariska férje, Gergely János századkomisszár beszél.

Tud bánni a szavakkal. Amilyen darabos, brutális ember, a szájában ilyenkor úgy szépül meg a szó.

Mariskának mozog az ajka, gondolatban a férje után mondja a beszédet. Én nem nagyon figyelnék – sokszor hallottam már a komisszártól ezt, vagy valami hasonlót –, de Gergely szavainak van valami különleges tulajdonságuk, olyanok, mint a bogáncs, belekapaszkodnak az emberbe, muszáj hallgatni őket. Pedig ugyanazt mondja, ugyanazt, ezredszer is ugyanazt. „S most, mikor hősi halottainkat átadjuk a tengernyi proletárvérrel áztatott ukrajnai földnek, felétek fordulok, életben maradottak, továbbharcolók...” Most majd jön a felhívás a kitartásra, a további áldozatvállalásra. Persze: „Sose feledjétek,

hogy utolsó fegyveres alakulata vagytok a Magyar Vörös Hadseregnek, most már a világforradalom katonái...” Most pedig, tudom, lelket önt, bizakodásra buzdít: „És biztos vagyok benne, hogy rövidesen annak a nagy vörösországnak a harcosai lesztek, amely ezekben a kegyetlenül nehéz napokban az ellenség millióival verekedve megvédi a nép forradalmát...”

Igen: Gergely semmi újat nem mond. A katonák is hallhatták mindezt elégszer. Ma már ezek tulajdonképpen igazi tartalmukat vesztett nagy szavak – mert a komisszár jóslatai vagy beválnak, vagy nem –, mégis azon kapom magam, hogy feszülten figyelem, s alighanem így van velük mindenki. Mondom, mint a bogáncs, belekapaszkodnak az emberbe. Most majd eddigi utunk ecsetelése következik, előre fel tudnám írni egy darab papírra a komisszár következő mondatát, mégis várom, hogy fölcsendüljön: „Ahogy áttörtünk a román állásokon, ahogy kivágtuk magunkat a csehek gyűrűjéből, ahogy nem tudtak feltartóztatni bennünket a Galícia népét sanyargató bandák, ahogy mostanáig Gyenyikin csapatain át- és átvágva magunkat jöttünk mind előbbre, úgy jutunk rövidesen szabad földre...”

És pereg tovább a gyászbeszéd. Minden a szokott menetrend szerint. Neni hiányozhat belőle a kijelentés sem, hogy „Itt van már szinte karnyújtásnyira a vörös Kijev, ahol Scsorsz hős katonái, Gavró Lajos hármas internacionalista ezredének magyarjai várnak bennünket, hogy soraikba olvadva újra a világproletariátus győzelméért harcolhassunk” – igen, most, némi kitérő után el is hangzik, majd jön a felhívás a végső búcsúra és a sortűz. Már el is dördült, gyengén, vérszegényen, ha jól hallom, két puskából: nincs lőszer, takarékoskodni kell.

Mariska ajka már mozdulatlan, letette a műszereket, a keze is moccanatlanul hever az asztalon. Én az ablakhoz

lépek, becsukom – huzat van tőle, az előbb csak azért nyitottam ki, hogy halljam, mi történik odakint.

Mariska most rám pillant:

– Klári, miért nem mentél el a temetésre? Annyira figyelted...

– Itt akartam maradni veled, ha már te nem mégy. Te meg, tudom, nem szereted az ilyet.

– Nem az, hogy nem szeretem, de látod, mióta itt orvos vagyok...

Elhallgat. Azután gúnyosan, tagoltan ismétli meg:

– Or-vos...!

Erre nincs mit felelnem, tudom, mire gondol. De pillanatnyi szünet után ki is mondja:

– Or-vos, a gyorstalpáló ápolónői tanfolyamommal... Biztos vagyok benne, hogy ezek a szerencsétlenek is élnének, ha igazi orvos kezelte volna őket...

Vigasztaljam? Talán igen:

– Mind a kettő menthetetlen volt.

– Á, csak Csomár. Én tudom. Ne akarj meggyőzni! Megtettem mindent, amit tudtam. Ami tőlem telik. De... Nem mentem el a temetésre.

Hát igen: Mariska jól látja a helyzetet. És én talán nem is azért beszélek, hogy eltérítsem véleményétől, hanem inkább azért, mert illik:

– Mire való ez az örökös önvád? Ki tesz többet azért a százhusz emberért, mint te? És akkor én mit szóljak? Biztosan én vagyok az egész háborúban a legügyetlenebb ápolónő.

Mariskának ehhez csak egy szava van, korholó, szemrehányó:

– Klári!

Most mégis az ablakhoz lép. Kinéz. Én is kinézek a válla mögül. Most eresztik le a koporsókat (az egyik szobában fölszedték a padlót, annak a deszkájából ácsolták), és Mariska felsóhajt.

- Most mennek a földre a kontár orvos áldozatai.
Folytatni kell a témát.

- Annyit eszed magad, hogy nem lesz jó vége. Aztán majd ilyen orvosunk se lesz. És akkor...

- Klári, te nem érzed, nem érezheted... Hogy mi történik bennem, ahányszor sebesültet hoznak. Rám néz reménykedve... Én meg mit tudok? Buta, tanulatlan asszony. Még egy ilyen temetést nem élek túl...

De nem lehet folytatni a sápítóaszt. Bejönnek a férfiak. Kálmán és Gergely János. Mariska az imént már majdnem sírt. Most: szinte közömbös, kőkemény katonaarc.

Csend van, mindenki mereven néz maga elé. Kálmán és Gergely lócán ülnek, komoran, magukba merülten. De Gergelyben nem sokáig áll meg a szó:

- Hát... Csomár elvtárs is elment. Az utolsó régi szakasziparancsnok...

Kálmán nem felel. Ő még nem érkezett vissza az iménti esemény mélységeiből. De a komisszár nem hagyja nyugton, most egyenesen feléje fordul:

- Gondolkoztál már rajta, századparancsnok elvtárs, hogy kit teszünk a helyére?

És Kálmán még mindig csak maga elé dűnnyög:

- Talán... senkit. Már senkit. Nem érdemes.

- Igen... Vagy hetven-nyolcvan kilométerre lehet Kijev.

A komisszár szavaira mintha Kálmán is megélénkülne.

- Igen, hetven-nyolcvan... De addig? De addig hány-szor kell majd még szónokolnod?

Így mondják: Kijev hetven-nyolcvan.

És ahonnan eljöttünk?

Körülbelül ezer kilométer.

Ennyire lehet ettől a Kijev környéki kétszintes erdőméli háztól az a kárpáti falu, ahol magam porig alázva fetrengtem Kálmán előtt az iskolaépület padlóján, a keze után kapkodtam, hogy megcsókolhassam.

Most itt ül kétlépésnyire a lócán, gondolatai még ott időznek, ahol Csomár és Zajac fekszik paszta szagú padlódeszkák között. És Kálmán még sokáig borúsan néz maga elé, a komisszár szavaira alig-alig felel, rólam tudomást sem vesz, mintha a világon sem volnék.

Ez a háború alaposan összekuszált körülöttünk mindent.

Vagy nem is a háború? Az én egykori butaságaim-meg-gondolatlanságaim? Azokból származik, onnan ered minden, ami történt?

Hányféleképpen láttam már Kálmánt!

Volt csendesen meghúzódozó, távoli rajongó, csak arra jó, hogy a hiúságomat legyezgesse. Volt úgy, olyannak éreztem, mintha apám volna: önzetlen gondoskodás, féltés, aminek nem is fogtam föl az igazi értelmét. Volt úgy, fájt, hogy elveszítettem, s azt reméltem (minden ok nélkül), hogy még minden visszájára fordítható. Volt úgy, egyszerűen jó volt tudni, hogy él, hogy van. De úgy is volt, hogy mint az isten trónolt fölöttem valahol a magasban: igen, én úgy képzeltem, hogy mint az isten, trónol ott fönt, és nem az irgalmas, a megbocsátó istent láttam benne, hanem a könyörtelent, a bosszúállót, amelyen az Őszövetség ábrázolja. Ez volt a legrosszabb.

Ez a három hónappal korábbi Kálmán fájt a legjobban. Keserves, nyugtalan heteket éltem át.

Pesten még mindig idegennek éreztem magam. A forradalmi napok nagy fölfordulásában végképp nem találtam a helyem. Hosszú idő óta nem kaptam hírt felőlük sem. Illetve hát: Jóskáról, a férjemről. A Kálmánról szóló hírek engem nem illeltek meg, ezekből csak itt-ott elcsíptem egyet-egyet.

Mióta Kálmán elkerült Pestről, nem is találkoztam vele, de a professzor, akinek a titkárnője voltam, elmondott egyet-mást sorsának alakulásáról. Ez a prof. az egyetemen atyai jóbarátként támogatta Kálmánt, egykori

pártfogoltja most is írt neki néhanapján, így én is tudtam, hogy Kálmán ismét ott van, azon a vidéken, ahonnan mindketten jöttünk, a kettőnk szülővároskájától nem messze, Ungváron tanít, a gimnáziumban. Azután behívták katonának – már folyt a háború –, a prof. eleinte Galíciából kapott tőle egy-egy tábori lapot, majd átvezényelték az olasz frontra, ahol egy ezredbe került Jóskával. Mindketten főhadnagyok voltak, és összebarátkoztak, pedig idehaza eléggé feszült volt a viszonyuk. Néha a férjem is megemlítette leveleiben Kálmánt – tartózkodva, „úri korrektséggel” írt róla, de én mindig valami rejtett fullánkot kerestem a sorok közt. A régi dolgok nem felejtődtek el teljesen...

Aztán jött az összeomlás. Jóska egy időre visszakerült az egyetemre – itt volt adjunktus a bevonulás előtt –, de nem érezte jól magát. A katonaélet volt igazán ínyére, tanítgatáshoz, „pepecseléshez”, mint mondta, nem volt már türelme. Amikor pedig jött a Tanácsköztársaság, azonnal jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Azt mondta: most csinál majd igazi katonai karriert. Az új hadseregnek éppolyan népi származású tisztekre van szüksége, mint ő. Azelőtt gondosan titkolta, hogy a szülei parasztok, igaz, jó gazdagok, bennünket is gyakran kisegítettek pénz-zavarainkból. Ezt Jóska néha éreztette is velem. De a nagy katonai karrierből nem lett semmi. Úgy hallottam, éppen, mert annyira szerette volna. Tülekedett, fontoskodott, fölényeskedett, össze-összetűzött feletteseivel. Nem helyezték magasabb beosztásba. A Vörös Hadseregben is összekerültek Kálmánnal, együtt szolgáltak a munkácsi dandárnál, csak hogy Kálmán itt századparancsnok lett, Jóska meg az ő századában vezényelt egy szakaszt.

Június elején bevonultak Kassára. Úgy látszott, hosszabb időt töltenek ott, helyőrségi szolgálatot fognak ellátni. Engedélyt kaptam, hogy meglátogassam őket, egy napra. Mármint Jóskát. Kálmánnal nem találkoztam,

azt mondták, épp a dandárparancsnokságra rendelték – bár lehet, hogy csak került engem. Jóskával akkor abban maradtunk, hogy visszamegyek Pestre, és ha lehet, két hét múlva újra felkeresem, de rövidesen elvezényelték őket, és nagyon veszélyes helyre: szülőföldemre – és Kálmánéra –, amely akkor már teljes egészében cseh és román megszállás alatt állt. A Kassa felszabadításában kitűnt dandár kapta feladatul, hogy ezt a vidéket birtokba vegye: betört az Ung völgyébe, napok alatt megtisztította a legionáriusoktól, visszaállította a tanácshatalmat. Jóska azt üzenté, ne menjek utána, puskaporos még a levegő. Azután elég hosszú ideig nem is hallottam felőlük.

Hanem egyszer csak riasztó hír érkezett: Jóska elkövetett valakit, letartóztatták, halálbüntetés fenyegeti. Sorsa Kálmán kezében van.

Gyorsan, gyorsan, oda!

Négy napig tartott az út, keservesen, kínlódva, őrségeket kijátszva, itt-ott vonaton, lovaskocsin, szekéren, és gyaloglás, gyaloglás... Megtudtam, melyik faluban állomásozik a század, de a falu közelében az utcákról őrült lövöldözés hallatszott. Egy erdőbe húzódva várom meg, míg csend lesz, azután, azután mégis: neki! A falubeliek megmutatják: ott, abban az iskolában a századiroda...

BARANYI KÁLMÁN

A borítékon címzés:

Gerlóczy Zoltán elvtársnak
(az „elvtársnak” szó olvashatatlanságig áthuzigálva)

Véke

Zemplén megye

Gerlóczy Géza tanító úr címén
És a tintaceruzával írt levél:

Kedves Zoltán!

Biztosan csodálkozol rajta, hogy levelet kapsz tőlem (ha ugyan egyáltalán eljut Hozzád). Itt, Kijevtől nem messze hozott össze a jó sors ezzel a derék imregi emberrel. Hadifogságban volt itt Oroszországban, és különböző okok miatt csak most igyekszik haza. Azt mondja, minden poklokon keresztül is eljut a családjához – ez bizony ezeken a lángban álló földeken át nem lesz könnyű –, és akkor nem nyugszik addig, amíg át nem megy Vékére, az ő falujából csak egy ugrás, Gerlóczy zászlós úrhoz (most is így nevez, és ismer jól, még fiatal zászlós voltál, mikor a háború elején a kezed alatt szolgált).

Hanem ahogy Te nem sejthetted, hogy felkereslek a levelemmel, én sem gondoltam, hogy Zsitomir környékén fogok hírt hallani Felőled. Képzeld csak, estefelé holtfáradtan megérkezünk egy faluba (két komolyabb összecsapásunk volt aznap), épp szét akarunk széledni csűrökbe, szénaboglyákba éjszakai pihenőre, hát a kocsmá előtt ki áll ott? Toronyi. Szólítgatom, de ő csak nem akar megismerni, úgy tesz, mintha magyarul sem tudna. No, mondom, bajtárs, ne bolondozz, nem vagyok én vak, hát erre beadja a derekát, hogy hát igen, ő az, de szörnyen titokzatoskodik. Azt elárulja, hogy nemrég jött hazulról, de azt nem, hogy hová igyekszik, milyen céllal, én meg nem is firtatom, hátha küldték... no, tudod miért. Hát ő mesélt Rólad, hogy a csehek másodszor is elfogtak, és persze, a csapi szökésedet is számon kérték. Hogy megverték-e vagy nem, nem tudta, csak azt, hogy vagy két hétig tartottak lakat alatt, azután eleresztettek. Tőle hallottam, hogy állás nélkül vagy és apádnál élsz, no, nem lehet könnyű dolgotok, a kis nyugdíj és a két húgod is otthon...

Persze, te semmit sem tudsz rólam, azt sem, hogy itt vagyok. Bár remélem, hogy ez a levél nem kerül idegen kézbe, de azért nem akarok itt semmi olyat írni.

Elégedj meg annyival, hogy eljöttünk. Az egész század. Azóta csatázva-verekedve teszünk meg minden lépést. Mi lehet a célunk, tudhatod. Hogy te nem érezheted magadat valami jól kenyér nélkül, az apád nyakán, azt sejtem. De hidd el, én is gyilkos rossz hangulatban töltöm minden napomat. Nem tudom, nem vállalkoztam-e felelőtlen kalandra, sikerül-e az embereimmel eljutnom oda, ahová indultunk, nem pusztulunk-e el addig mind egy szálig (mert állandóan fogytán vagyunk). Te persze most azt hiszed, hogy az egészre Gergely beszélt rá, emlékszel, milyen sok bajom volt mindig a túlkapásaival, a demagógiájával – de nem. Én is jönni akartam. Talán jobban is, mint ő. Jánossal különben egyetlen komoly incidensem volt, közvetlenül azután, hogy azt a levelet írtam Neked a körülzárásból (különben nem valószínű, hogy megkapta, mire Hozzád érkezett volna, vége volt mindennek). Azóta Jánossal nagyon jól megvagyunk. És képzel: Klári is itt van. Hosszadalmas volna megírni, hogy hogyan, miért. No, de egy okkal több rá, hogy ne legyen jó kedvem.

Mostanában rengeteget gondolok Rád. Emlékszel-e a kassai szép napokra? (Már hogyan emlékeznél?) Diadalmas bevonulás a városba, fellobogózott házak, éljenző emberek, a dandár mámoros az örömtől. Úgy gondoltuk akkor: még két hét, és kiűzzük az ellenséget a Tanácsköztársaság egész területéről. És hogy csodálkoztam, amikor az Ung völgyében egyszer beállítottál hozzám megkeseredett szájjal, tele kétségbeeséssel, borúlátással – már nem hittél a győzelmünkben, pedig még mindenütt nyerőre álltunk. Akkor haragudtam rád a pesszimizmusodért, de ma már csodálkozom: hogy tudta ennyire jól átlátni a helyzetet. Emlékszel, mennyit vitatkoztunk? Akkor meg is kérdeztem: ha már ennyire elveszettnek látsz mindent, miért harcolsz egyáltalán? Miért kéred magad a legveszélyesebb helyekre? Akkor – sohasem fogom

elfelejteni - azt felelted, hogy nem csupán a győzelemért harcolunk, az elveinkért, önmagunk megvalósításáért is. Amikor a szemedre hánytam, hogy ez Don Quijote-izmus, nevettél egyet és azt mondtad: „Márpedig a szélmalombokat igenis le lehet győzni!” Talán már nem is emlékszel erre, pedig tudd meg, ezekre a szavaidra gondoltam, amikor vállalkoztam erre a majdnem lehetetlen feladatra.

Azt hiszem, jól tetted, hogy a cseh részen maradtál, és nem csupán azért, mert az apád, a tieid ott vannak. Magyarországon már talán fölakasztottak volna. Hallom, mi van most arrafelé!

Hanem mi van a kassai menyasszonyoddal? Képzelem, hogy el lehetett keseredve, amikor föl kellett adni a várost. Nem esett semmi baja? Ha teheted, add át neki kézcsókomat!

Mit írhatok végezetül? Próbáld meg legyőzni a szélmalombokat!

Vajon látjuk még egymást az életben?

Melegen ölel

A táborban, 1919. augusztus 30-án. Baranyi Kálmán.

AZ UNG VÖLGYÉBEN

- Beszélni akartál velem. Tessék! Most beszélhetünk. Bár a történetek után nem tudom, miről.

- Kálmán, ha szólíthatlak még így...

- Szólíts, ahogy akarsz!

- Kálmán, amit mondanék, csak kettőnkre tartozik.

- Jó. Maga várakozzék ott, a kerítésnél...!

Bokacsattintás. Pattogó hang.

- Igenis, századparancsnok elvtárs!

Baranyi Kálmán nem szerette a bokázást és az igenise-

zést. Nem örült neki, hogy a k. u. k. időkből ittragadt, a Vörös Hadseregnél is meggyökerezett. Valaha leintette az ilyeneket. De egy idő óta hagyja. Nincs már idege hozzá. Különben is: ez most a legfontosabb? Most mégis kedve lett volna odamorogni valamit a fogdához őrségbe rendelt katonának, de az már addigra a kerítésnél volt, ahová küldte, s hallani lehetett, hogy ott is a bokáját összevágva áll vigyázzba. Szolgálatban van.

Emiatt Baranyi valami keserű bosszúságot érzett, de azután rájött, hogy harapós kedvét nem is ez okozza. A rögtönzött fogda látványa tette ingerlékennyé.

Amikor Lakatost letartóztatták, ő a komisszárra, Gergelyre bízta, zárják el valahol. Azután nem nézett utána, hova rakták – nem foglalkozhatik személyesen mindennel... Pedig most ezt kellett volna tennie. Mégis: egykori tisztvárosa... majd a föld alá süllyedt szégyenében, amikor ebből a fáskamrából elővezették. Hát hiszen nyár van, meleg június, meg nem fázik, de mégis... fűrészporkban, fatuskók társaságában. Az meg valami szemtelen rugalmassággal lépett ki az alacsony ajtón, valami veleszületett eleganciával viselte még így, derékszíj nélkül is az egyenruháját, inkább világfis számonkérés, semmint meghunyászkodás volt ebben a mondatában is: „Kálmán, ha szólíthatlak még így...”

– Tessék, az őr elment, beszélj!

– Nézd, Kálmán, én tudom, hogy ki akartok végeztetni. Láttam annak az őrült Gergelynek a szeméből.

– Ha azért akartál beszélni velem, hogy a századkomisszárt gyalázd, akkor nincs értelme az egésznek.

– Jó, nem őrült Gergely, hanem Gergely elvtárs.

– Neked már nem elvtársad. Én sem vagyok az.

– Az istenért, hagyjuk most ezt a szavakon lovaglást. Mintha nem is veled beszélnék, hanem vele...

– Gergellyel?

– Az ő szavaival szólsz. Az ő szemével nézel. És már

ne is haragudj, és akár most agyonlőhetsz, de megmondom: annyira a hatása alá kerültél, hogy bármire rá tud venni, amire akar. Ne is tagadd, ő uszít, hogy egy ilyen semmisség miatt kivégeztesd a barátodat.

Baranyi csodálkozott, hogy a másiknak az esze ágába se jut mentegetni a tettét, valami magyarázatfélével próbálkozni. „Ilyen semmisségért...” – mondja. Hol az a hadsereg, ahol árulásért harctéri körülmények közt nem jár golyó? Most leginkább gorombáskodni lett volna kedve, lehordani Lakatost, de a tuskók meg a fűrészpork miatt még mindig mardosta a lelkiismeret, hát csak csendben megjegyezte, hogy nem tekinti már a barátjának, hogy nem semmisség, ami történt: az alakulat pénztárával együtt fogta el a cseh állások közelében az őrzőjárat, és ami a kivégzését illeti, hát kivégeztetni sem ő fogja; szabályos hadbíróóság ítélkezik az ügyében. A „hadbíróság” szóra Lakatos arcán gúnyos fintor jelent meg.

– Hadbíróóság? Te vagy a parancsnok. Ha akarod, megalakítod, ha nem akarod: nem. Ha akarod: halálra ítélnék, ha akarod: elengedsz.

– Ha így is van, én is azt akarom, hogy megkapd, ami megillet.

A parancsnok ismét csendesen, nyugodtan beszélt, de szavainak így talán még nagyobb hatása volt. Lakatos a gúnyos hangról drámaira váltott, és már valami kétségbeesés is volt a szemében. Megragadta a karját.

– Kálmán, néhány hét, és mindennek vége!

Ismét halkán, de éllel mondta:

– Gondolod te meg a hozzád hasonlók!

– Nemcsak én gondolom. Tudod, hogy a főparancsnokság elrendelte a hadműveletek beszüntetését.

– De miért? Mert így szólt a megállapodás. Csakhogy az antant megszegte a szavát, a románok nem vonultak vissza a Tiszától, a csehek is csak azt várták, hogy megállít-

suk az előnyomulást, és támadni kezdtek. Hát most tovább harcolunk.

- Miért?

- Mint eddig: a Magyar Tanácsköztársaságért!

- Hhh!

Ez a maliciózan kiejtett indulatszó mintha fölöslegesé tette volna a további vitát, Baranyi azt gondolta, befejezi a kihallgatást (kihallgatás? meddő szócséplés!), hanem ezt észrevette Lakatos is, s mert eddig semmire sem jutottak, gyorsan részletezni kezdte, ami az előbbi „hhh” mögött meghúzódott:

- Hát most mondjam el még egyszer, amit tegnapelőtt? Nem májusban élünk már, Kálmán. Északi hadjárat... Mire volt jó az egész? Egyik antantjegyzék a másik után... A végén csak engednünk kell nekik, nincs más hátra. Egy világháborút megnyert az antant. Velünk ne tudna elbánni? Látod, már kis híján kivonultunk az északi területekről. És hidd el, rövidesen megtesszük. És akkor itt vagyunk mi, ez az Ung völgyébe benyúló nyelv. Vagy a mi dandárunk is visszavonul, vagy kifüstölnek bennünket a csehek. És azután... A dandár, az visszavonul. De mi? Ez a század? Nem arra mutat-e minden jel, hogy mi itt körül vagyunk zárva? Csapataink elmennek, minket itthagynak. A századunk egy ideig ellenáll...

- Hallod-e, te úgy beszélsz, mintha ez már be is következett volna. Nekünk ugyan okoz most egy kis nehézséget a kapcsolat a többi csapattal, de a dandár keményen tartja az Ung völgyét.

- Ma. Holnap visszarendelnek minket, meglátod. Már őket. Mi itt maradunk. Felmorzsolnak minket. S ha most kivégeztetsz, azok majd téged akasztanak fel.

- Látom, gyávának gondolsz.

- Hát akkor Kláriért kérlek...

- Én Klárit ebbe nem keverném bele - szólt Baranyi

kissé indulatosabban, mint szerette volna, és a nyelve hegyén volt egy és más, de lenyelte, amit mondani akart. A kerítésnél megjelent Gergely, szóba elegyedett az őrral, nyilván az őrizetes felől érdeklődött, a katona feléjük bökött, s a komisszár elindult a fáskamra felé.

- Nem zavarok? - kiáltotta messziről, s mintha a hangjában valami kihívó szemrehányás lett volna.

- Nem, nem, épp végeztünk.

Ezzel Baranyi szólította is az őrt (bokázás, igenis), Lakatos József mögött bezárult a deszkaajtó, csattant a lakat.

- Könyörög az életéért a disznó?

Amint Gergely János kiejtette száján a szavakat, szemében valami vad káröröm csillant, és Baranyi már tudta, hogy a komisszár szántszándékkal választotta a fáskamrát börtönül. Megalázásnak szánta. Ennek felismerésétől meg Gergely tekintetétől mintha Baranyi rokonszenve Lakatos felé fordult volna, a századparancsnok ezt önmaga előtt is szégyellte. Magyarázkodni kezdett, bár tudta, nem kellene.

- Tudod, Gergely elvtárs, mint egykori barátom, kérte... Hogy négyszemközt...

A komisszár azonban már nem látszott Lakatossal törődni.

- Századparancsnok elvtárs, sürgős jelentenivalóm van. A csehek erősítést kaptak, és feljöttek a patakig.

Baranyinak azonban már ez a hír sem ronthatta el jobban a kedvét, közömbösen dűnnyögte:

- Jó, János, jelentetted. És tanácsot adni tudsz-e? Hogy mit csináljunk? Az ezredtől napok óta csak ígérik a segítséget. Egy rajt, egy láda töltényt nem kaptunk. Majd... És ha küldenek, arra is lecsaphatnak majd a csehek.

- Gerlóczynak nem szóltál? Ő most az ezredtörzsnél van.

- Szóltam. De Szemánnak is szóltam két napja. Gerlóczy többet tud tenni, mint Szemán? Ha feljebb jöttek a csehek, hát feljebb jöttek. Megpróbáljuk tartani az állásainkat, és kész. Ameddig tudjuk.

- Bánt engem, hogy már te is így beszélsz: „Ameddig tudjuk.”

- A dolgokkal szembe kell nézni, János.

- ...és hogy még szóba állsz az ilyen szeméttel.

Na lám, hát nem siklott el a dolog fölött! Baranyi megint magyarázkodott:

- Nehéz az én dolgom, Gergely elvtárs. Ebben a kétségbeejtő szorongatott helyzetben - ne, ne mondd, hogy nem! - én is úgy érzek, mint a legtöbben. Mint a sarokba szorított patkány, nekimennék bárminek, bárkinek, aki a bukásunkra spekulál. Lakatost a saját kezemmel tudnám agyonlőni. Mégsem vállaltam, hogy én legyek a hadbíróság elnöke. Rád hárítottam. És épp azért, mert volt idő, mikor ugyanígy szerettem volna Lakatost megfojtani. A saját kezemmel. A legtöbbet vette el tőlem, amit elvehetett.

- Talán értem. Nőügy.

Baranyi fürkészve nézett a komisszárra: volt-e gúny a szavaiban. Nem. Nem volt. Éle sem volt annak, amit mondott, mintha szántsándékkal tompán, színtelenül beszélt volna. A századparancsnok fülét mégis sértette a kis kéttagú szó. „Nőügy.”

- Olyasmi, csak én nem mondanám ilyen közönségesen.

Baranyinak akkor hosszú vitája volt Gergely János komisszárral Lakatosról, Kláriról. Ennek a legkevésbé sem örült. Nem csupán ezért, mert volt az egésznek valami vallomás-, valami magyarázatíze. Érzelmekről az ember csak a barátjának tesz vallomást, és Baranyi nem tekintet-

te a barátjának a komisszárt. Magyarázattal pedig csak a feljebbvalójának tartozik: Gergely végeredményben a beosztottja, bár különleges hatalmú ember az alakulatnál. Ő parancsnok léte mégis úgy magyarázkodott előtte, mint iskolás a tanítója előtt, és ezt kénytelen volt megtenni: a komisszár egész lényéből akkora számonkérés áradt, hogy egyszerűen nem tudott ellenállni, beszélt. De nem csupán azért kedvetlenítette el a dolog. Zárkózott ember volt, múltjáról – háborús időben huszonkilenc éves embernek is van már múltja – a századnál senkinek nem mondott semmit, legkevesbé annak a nagyszájú Gergelynek, akivel az ügy érdekében jó viszonyt ápolt, de sem elég műveltnek, sem elég megfontoltnak nem tartotta ahhoz, hogy második ember legyen az alakulatnál. A századbeliék alig tudtak valamit a parancsnokukról. Nem is ismerték valami régóta. A többiek a háborúban szinte kivétel nélkül az orosz fronton szolgáltak, Baranyi az olaszon, a proletárdiktatúra kikiáltása után egy járási székhelyen lett a vörösőrség parancsnoka, csak májusban vezényelték az ezredhez. Ami meg Lakatos szakaszparancsnok és Baranyi viszonyát illeti, erről csak azt tudták, hogy az olasz fronton együtt szolgáltak, de valami még régebbi barátság is van köztük.

Gergely szűrös szemétől szinte hipnotizálva, valahogy kérdőre vonás nélkül számot adni kényszerült róla, miért kezdett négy szemközt beszélgetésbe az őrizetessel. El kellett mondani, és önmaga számára is visszaidézni a régi dolgokat, pedig Klárira nem gondolt szívesen. A fronton meg most a Tanácsköztársaság csatáiban valósággal úgy érezte, az egész nagy világfelfordulás az ő számára rendeltetett, hogy elfelejtse azt, ami volt. Most pedig a régi dolgok minden részletükben újrájátszódtak benne, pedig Gergelynek csak kurta utalásokkal vázolta a Lakatoséhoz való viszonyát.

- Tudod, nekem a menyasszonyom, vagyis olyan majdnem-menyasszonyom volt a Lakatos felesége.

Gergely szavaiban most már gúny villant fel.

- A szerelem sötét verem...

- Nincs ezen mit gúnyolódni, János. És nekem ezt az embert ki kell végeztetnem.

A komisszár azonban csak lelki nyavalygásnak érezte Baranyi rágódását.

- Nézd, ha már arról van szó, az én feleségem itt van közöttünk. Ápolónőként ugyan, de ütközetben az első vonalban látja el a sebesülteket. A golyó ugyanúgy megtalálhatja. Én nem küldöm haza. Pedig a feleségem! Te meg mit sajnálsz úgy azt az asszonyt, aki akkor faképnél hagyott?

- Látom, nem érted a dolgot. Nem az asszony miatt. Magam miatt. Hogy én most az egykori vetélytársamat... agyonlövetem.

- Nem te. A bíróság.

- Igen. És én, a parancsnok áldásomat adom rá. Vajon nem kellene-e megfontolni, hogy majd később, rendes haditörvényszék előtt...

- És biztos, hogy ha most meghagyjuk az életét, a forradalmi igazságszolgáltatásnak lesz módja...

Ezt már Gergely kevésbé harciasan, kissé fakó hangon mondta, Baranyi bele is kapaszkodott a szavaiba.

- János, hát te is...? Te is... számolsz ezzel? Elképzelhetőnek tartod?

A komisszár pillantása ismét megkeményedett.

- Azt, amire gondolsz, nem. De azt igen, hogy minket itt felmorzsolnak, és holnap már én lógok az akasztófán. De hát én az életemet erre a forradalomra tettem, és az ilyen férgek még az utolsó pillanatban is eltaposom.

Erre Baranyi nem felelt. Pillanatnyi szünet után Gergely fűzte tovább a szót:

- A tárgyalás ki van tűzve. A katonák Gergely János századkomisszárt választották a bíróság elnökévé. És Gergely János teljesíteni fogja a kötelességét.

Teljesítette volna, ha nem jön az újabb cseh támadás.

Pedig Gergely János megadta a módját, nemhogy egy magafajta vasmunkás, egy hivatásos jogász sem tudott volna jobb tárgyalást szervezni. A bíróság háromtagú volt: az elnöklő komisszár jobbján Lékó Ferenc szakasparancsnok, balján Barkaszi Béla vöröskatona trónolt. A hórihorgas, marcona arcú Csomár István volt a közvád-ló, a védő pedig a réveteg nézésű Palágyi Géza, aki örökké álmos képével ellentétben a legokosabb katonák egyike volt - civilben kereskedősegéd -, s alighanem azért jelölte őt Gergely erre a tisztségre (hisz ő tett javaslatot, a katonák választották a védőt is), nehogy valaki azt mondhasa: fajankót ültettek oda, aki a száját se tudja kinyitni a vádlott mellett. De Csomár is született vádlónak látszott. A zord nézésű parasztleány arcára volt írva: ez ugyan nem kegyelmez. Szóval volt itt minden, aminek ilyenkor lenni kell, vádló, védő, seregnyi tanú...

A tárgyalást a századirodán tartották, vagyis a falusi iskola egyetlen osztálytermében. Ez az új funkció mintha valami ünnepélyességet kölcsönzött volna ennek a mutatósnak épp nem mondható, már eléggé rozoga épületnek. Baranyi néhány házzal odébb, a szállásáról indult el reggel az iskola felé, s valahogy új módon látta a két hete irodájául szolgáló épületet, nagy fehér tűzfala a kisebb vakolatomlások ellenére is tiszteletet parancsolóan villogott, tekintélyt adott neki a parasztházakénál jóval nagyobb ablaka, meg az is - s erre a századparancsnok csak most figyelt fel -, hogy pontosan a közepére rajzolódik ki egy mögötte levő kúp alakú hegynek. „A bíróság.” Egyébként az is megfordult Baranyi fejében, hogy ha

vissza kell vonulniuk – a csehek dél felől szorongatták őket –, akkor ezt a hegyet kell megmászniuk, s ez ellenséges puskatűzben nem lesz könnyű. Jobbról ugyan megkerülhetnék, de ott meg az Ungon kell átkelniük, híd nincs, rég leomlott – az se jobb.

Ezekkel a gondolatokkal lépett be a terembe. Meglehetősen idegesen hallgatta Gergely János körülményeskedését.

– Megkezdjük a tárgyalást Lakatos József volt szakasparancsnoknak, alakulatunk volt pénztárosának sikkasztási és dezertálási ügyében. A bíróság... (pontosan fölsorolta, hogy kik ülnek a tanítói asztalnál, pedig mindenki ismert mindenkit), a közvádló... a védő...

Lakatos aránylag nyugodtan telepedett le két vöröskatonára közé, a most vádlottak padjául előléptetett iskola-padba. A terem tele katonákkal, a legtöbben álltak, Baranyi is az álldogálók között maradt, nem fogadta el egy előbb érkezett katona felkínált ülőhelyét – úgy gondolta, állva nyugodtabban elviseli ez a kellemetlen procedúrát. Kellemetlent, mert mégis egykori barátjáról van szó, olyan valakiről, akivel a viszonya enélkül is eléggé bonyolult volt. No és bármennyire is hangsúlyozta a fáskamra előtti beszélgetésen, hogy Lakatos szigorú megbüntetését kívánja, nem volt teljesen meggyőződve róla, hogy ez a rögtönzött hadbíróság egyáltalán illetékes-e, nem kellene-e mégis megvárni, amíg szabályszerűen... Mai helyzetükben vajon nem fölösleges komédia ez?

De annak tartotta – más értelemben – a katonák egy része is.

– Mire való ez az időhúzás, századkomisszár elvtárs?! Mindent tudunk! Golyót neki! – kiabálta a nagy bajuszu Bakos Elek, és nagyon sokan helyeseltek.

– Halál az árulóra!

– Süllyed a hajó, szaladnak a patkányok!

- Cseh kém. Az ellenséget szolgálja.

- Az ember lassan saját magának se hihet, olyan időket élünk.

- Budapest is tele van árulókkal.

- Most, persze, ránk se mer nézni.

Lakatos valóban nem nézelődött már olyan nyugodtan, mint amikor bevezették. Szemét a pad lapjára függesztve, merőn bámult maga elé, néha fel-felpillantott, nem rontanak-e neki a háborgók. Őrei idegesen mozgolódtak.

- Rendet, elvtársak, rendet! Ha megválasztottatok a bíróság elnökévé, bízzátok rám a dolgot!

De Gergely intelmeivel, állandó kopogásával nem nagyon törődtek, elég sokára lett újra csend.

Jöttek a vád tanúi.

Az őrzővezetője, aki elfogta Lakatost a cseh állások közelében. Részletesen elmondta, hogy történt, mint történt. Palágyinak, a védőnek kérdése nincs. Így volt, ezt letagadni nem lehet. Két katona Lakatos szakaszából. Az őrizetes az elmúlt napokban, dezertálása előtt ilyen meg olyan kijelentéseket tett. Ezekből látszik, jó előre készült az árulásra. Palágyi megforgatta mind a két tanút, igyekezett bebizonyítani, hogy Lakatossal rossz volt a viszonyuk. Az egyiknél talált is valamit (a szakaszparancsnok egyszer a sárga földig lehordta egy csekélységért), a másiknál nem, Csomár ezzel a bizonyítási eljárást be is fejezte.

- Most maga szólíthatja a tanúit. Palágyi elvtárs! - fordult a védőhöz Gergely, s a roppant érzékenyen figyelő Baranyi úgy érzi: most a komisszár minden szavának valami különös mellékíze van, nemcsak azt jelenti, amit jelent, a „tanúit” szó valahogy maró gúnnyal hangzik, mintha azt fejezné ki: „Ugyan, az is tanú, aki Lakatos mellett emel szót?” - no meg a komisszár úgy szólt le az alig húsz centi magas katedréről, mintha valahonnan a tizedik emeletről kiáltott volna le Palágyinak a pincébe.

A védő belelapozott feljegyzéseibe, lassan cihelődött, hogy felálljon, de valaki megelőzte. Felugrott, indulatosan beszélni kezdett:

- Én vagyok az egyik tanú, és azt mondom...

Gergely megsemmisítő pillantást vetett rá.

- Várjon, amíg szólítom!

Palágyi csodálkozott.

- Én Ritoók elvtársat ki sem akartam hallgatni...

Gergely:

- Beszélje meg először a védővel.

- Nem beszélek senkivel, és akár szólítanak tanúnak, akár nem, én elmondom, hogy maguk itt mindnyájan örültek, ha még itt bíróságot játszanak. Új híreket kaptam a pesti barátaimtól...

A teremben nem tetszett, amint Ritoók a barátait említette.

- Persze, a jobboldali szocdemektől - kiáltottak többen. - Ismerjük a barátait, magát is...

De az önjelölt tanú nem zavartatta magát.

- Szóval híreket kaptam... Clemenceau újabb jegyzéket intézett a tanácskormányhoz. Takarodjunk Kassáról, Eperjesről, Rozsnyóról... és persze innen is.

Valaki epésen:

- Hát maga takarodjon. Mi maradunk.

Gergely épp elhatározta, hogy megvonja Ritoóktól a szót, amikor az olyat mondott, hogy a komisszárt is szíven ütötte.

- És még egy friss hír. Pesten lázadás a tanácskormány ellen. A Dunáról monitorok lövik a szovjetházat. Kun Béla talán már össze is csomagolt. És akkor a cseheknek itt velünk nem lesz nehéz dolguk...

Gergely kopogása, „rendet! rendet!” kiabálása hiábavaló. Már mindenki összevissza beszélt.

Baranyinak fájtak Ritoók szavai. Kemény, jó katonának, hű parancsnoknak ismerte. Gergely kirohanásaival

szemben is megvédte néhányszor, amikor a komisszár nem értett egyet Ritoók valamely intézkedésével, és lenézően mondta rá: „Szocdem!” (Baranyi: „Mi az, hogy szocdem, Gergely elvtárs? A két munkáspárt egyesült!”) Hát úgy látszik, mégis Gergelynek van igaza. Vajon igaza van-e a komisszárnak abban is, hogy azt az eljárást most itt, gyorsítva, azonnal le kell folytatni, nem várva meg, míg átadhatják az ügyet a magasabb csapattest hadbíróságának? Baranyit századszor is elfogta a kétség, az azonban, amit Ritoók mondott a tárgyalás értelmetlenségéről, mégis aggasztja, leveri, bőszíti. S bár elhatározta, itt ma mindent némán végighallgat, odakiáltott:

– Gyalázat! És egy vörösparancsnok beszél így...

Ritoók feléje fordult, szemtelenül az arcába vigyorgott.

– Pedig amit mondtam, tények, századparancsnok elvtárs!

Az elhangzottakra Lakatos is reagált. Fölugrott a helyéről:

– Ami itt történik, különben is csak személyes bosszú!

– Mert ennek a szerencsétlennek előbb jött meg az esze, mint a többinek... – ezt újra Ritoók mondta Lakatosra mutatva, az meg az őreit taszigálta félre, menni akart, de megragadták a karját, lenyomták a padra.

Többen is Ritoókhoz furakodtak... – mi lesz még ebből? Egyelőre csak fenyegetőzések, ökölrázások, de csak az kell, hogy valaki először kezét emeljen rá. Már rég nem hallani, ki mit mond, Gergely tanácsstalannak látszik – Baranyinak valamiképp elégtétel, hogy a komisszár nem boldogul –, de másodpercek múlva kisül, hogy a bíróság elnöke pontosan azt tette, amit tennie kellett. Kiküldött valakit az őrségért, benyomakodtak a fegyveresek, megragadták, kivonszolták a még mindig hevesen hadonászó, ellenálló Ritoókot, s ezzel talán neki tettek jót, még pár perc, és a többiek szétszedték volna. Baranyi közben arra gondolt, hogy mint parancsnoknak,

neki kellett volna intézkednie, rendet teremteni; nem is tudja, miért nem tette, valahogy ez az egész tárgyalás mintha valami delejes álomba merítette volna, valami furcsa ködön át jutott el tudatába minden – csak saját nevének az elhangzása riasztotta fel révületéből.

Persze, figyelte ő mostanáig is az eseményeket, követni is tudta őket, de ebben a furcsa állapotában mintha különösmód, őt nem érintve vonultak volna el mellette, és most azt hallotta: „Baranyi Kálmán”. Talán meg sem értette mindjárt, hogy tanúskodnia kell. Még az iménti fölfordulás jelenetei kavargtak a fejében, mikor lassan helyreállt a rend, és Gergely újra a védőhöz fordult:

– Palágyi elvtárs, szólítsa a tanút!

Ekkor hangzott el ez a révedezését kettévágó mondat:

– Az első, Baranyi Kálmán.

Ez a bejelentés azonban nemcsak a nevén szólítottat lepi meg – a komisszárt nem kevésbe. Hitetlenkedve vissza is kérdez:

– Nem értem... Baranyi elvtárs, a századparancsnok?

A védő megerősíti: igenis, a századparancsnokot hívja tanúnak, persze, ha hajlandó vallomást tenni. Baranyi már ismét ura a gondolatainak, készséggel adja beleegyezését („Célunk az igazság kiderítése”), és Gergely szólítását meg sem várva elindult az emelvény felé (neki a komisszár ne dirigáljon!), majd odafordult Palágyihoz:

– Tessék, kérdezzen!

Gergely nyelt egyet, a kérdésföltevése neki kellett volna engedélyt adnia – de nem szólt semmit.

A kereskedősegéd álmodozó arcán valami ravaszság villant. Vagy csak a váratlanul hatalomhoz jutott kisember ismert diadalérzete: lám, most ő kérdezhet, a parancsnok válaszolni köteles...

– Az első kérdésem: ismeri-e a vádlott feleségét?

– Igen. – Kurtán, idegesen hangzott. Mindenki láthatta, hogy a kérdés az elevenébe vágott.

- Milyen viszonyban van vagy volt vele?

A századparancsnok hangja még ingerültebb lett.

- Nagyon jó viszonyban. Barátok voltunk. Na és?

Csomár fölpattan.

- A vád nevében tiltakozom! A századparancsnok elvtárs és Lakatosné ismeretsége nem tartozik a tárgyhoz.

Baranyi elvtársnak nincs az eljáráshoz semmi köze.

- Ő alakította meg a bíróságot! - ezt Lakatos kiáltotta közbe, de Gergelynek már elfogyott a türelme, egy nagyon nem jogászi szócskával leintette:

- Kuss!

Csomár szakszerűbben válaszolt.

- A bíróságot választották. A katonák.

Hanem Gergely is visszanyerte a hidegvérét, igaz: a hideg nézését is, majd megfagyasztotta vele Palágyit.

- A vádnak igaza van. Nem pletykálkodni jöttünk ide, hanem a dezertálás körülményeit kideríteni. Más természetű kérdései vannak-e, Palágyi elvtárs?

Baranyinak fáj a „pletykálkodni” szó, arra utal, hogy a Klárival való ismeretsége tisztességtelen, pletykába kíváncsi, de most nem tud időzni a gondolatnál.

- Van más kérdésem is. Persze hogy van. Volt-e önnek, századparancsnok elvtárs, vitája a vádlottal a körlet elhagyását megelőző estén?

Gergely szemében a védőt porszemmé zsugorította a kérdés. Nem is kioktatólag, mélységes lenézéssel vetette oda:

- A vádiratban dezertálásról van szó, nem a körlet elhagyásáról! Maradjunk ennél a kifejezésnél, jó? Tehát?

De a védő azért sem ismételte meg, amit kérdezett. Baranyit nézte.

- Nos, volt?

- Volt.

És Palágyi kérdései tovább pattogtak, gyors egymásutánban:

- Miről vitatkoztak?
- A tanács hatalom sorsáról és mostani helyzetünkről. Már itt harcoló csapattestünk helyzetéről.
- Mi volt a véleménye a vádlottnak?
- Röviden annyi, hogy a tanácskormány már csak hetekig tarthatja magát, és hogyha a románok egy kicsit feljebb jönnek, a csehekkel szemben nem tudunk ellenállni.
- Mondott Lakatos József még valamit alakulatunk sorsáról?

Baranyi itt megakasztotta a tempót, eléggé hosszasan gondolkodott. Pontosan akart felelni, igyekezett részletesen visszaidézni az emlékezetébe Lakatos szavait. Sejtette már, mit forgat fejében a védő, vigyáznia kellett, ne mondjon se többet, se kevesebbet. Mentegetni nem akarta tanúskodásával Lakatost, de jobban bemártani sem. Végül úgy érezte, pár mondatban sikerül szabatosan összefoglalnia szóváltásukat.

- Igen. Mondott mást is. Lényegében annyit, hogy így, beszorítva a hegyek közé, az Ung völgyébe, nemcsak minket tudnak könnyen fölmorzsolni, hanem az egész ezredet. Meg hogy minket a csehek alighanem egérfogóba csaltak, gyakorlatilag az ezreddel sincs összeköttetésünk... Ahányszor erősítés vagy küldemény jött, megtámadták, a fele sem jutott el hozzánk.

Gergely most Lakatost is méltatta egy pillanatra.

- Vádlott! Így volt?
- Pontosan így!

Palágyinak több kérdése nem volt. De nem volt a vádlónak sem. Csomár a homlokát ráncolta; ő még nem tudta, mi volt a védelem kérdéseinek a célja. Hát akkor mit vitasson? Mit tisztázzon még?

Valóban? Miért is hozakodott elő ezekkel a kérdésekkel a védelem? Gergely is ezen törte a fejét.

- Palágyi elvtárs, mondd el világosan, mit akarsz!

- Hogy mit kívántunk kideríteni a kérdéseinkkel? Nagyon is lényeges dolgot, tisztelt hadbíróság! Mert ugyebár: megállapított tény, hogy Lakatos József az alakulat pénztárát magához vette, és az őrző a cseh állások közelében fogta el. Ezt tagadni nem lehet. Azt viszont meg kell vizsgálni, hogy tetténél milyen szándék vezette. Ha ugyanis Lakatos kilátástalannak ítélte itt a helyzetünket, könnyen lehetséges, hogy célja a pénztár megmentése volt, hogy csatavesztés esetén ne kerüljön...

A másik bíró, Barkaszi is megszólalt:

- Mese Piroskáról és a farkasról! És miért a cseh állások felé ment vele?

- Mehettem volna a románok felé is. Az jobb? - ezt persze Lakatos kiáltotta közbe, és szavait megint kis hangzavar követte, Gergely kopogott, rendre szólított. Palágyi megint szóhoz jutott.

- Számítottam Barkaszi elvtárs kérdésére és majd felelek rá, de előbb hallgassuk meg talán a másik tanút, Huszár Józsefet...

Huszár felállt, a dobogó felé indult. Gergely kézfőlemeléssel jelezte: maradjon csak a helyén. Közben a szolgálatvezető bejött a terembe, szemével Baranyit kereste, de a katonák közt nem tudott rábukkanni, hát odament Gergelyhez, neki súgott valamit:

- Baranyi elvtárs, ha kérhetnélek egy pillanatra!...

A komisszár hívására a parancsnok is fölment a dobogóra, csendben tanácskoztak, és Gergely a védőhöz fordult:

- Palágyi elvtárs, a másik tanút később hallgatjuk ki. A tárgyalást félbeszakítjuk. A vádlottat elvezetni! Mindenki más maradjon!

Míg Lakatost kivitték, Gergely és bírótársai elhúzódtak az asztal mellől, Baranyi állt a helyükre. Úgy érezte, amit bejelent - bármilyen furcsa ez -, örömmel mondja. A harc jobban az ínyére volt, mint a tárgyalás.

- Elvtársak! A csehek az oldalunkba kerültek, átjöttek az Ungon. A régi híd roncsainál pontont vertek. Odamegyünk. Mindenki fegyverbe!

Kapkodó kifelé tódulás, a padok, székek hangos tologatása, egy-egy útközben fölborított ülőalkalmatosság zajos reccsenéssel a földre vágódott... A katonák puskájukért siettek. Odakinn vezényszavak pattogtak, valamelyik szakaszparancsnok már sorakoztatta az embereit.

Baranyi és Gergely odabent még rövid megbeszélést tartottak.

A századparancsnok számára a haditerv gyors elkészítése már szinte beidegződés, jóformán automatikusan ment minden, hiszen hányadszor, hány századikszor csinálta! Az olasz fronton ezredsegédtiszt volt, részt vett a támadási tervek kidolgozásában. Azután az ezredes látta, hogy adottsága van a dologhoz, teljesen rá hagyatkozott, csak átnézte, felülbírálta elgondolásait. Észrevételt alig tett. Az volt a szokása, hogy megállt a térképasztal mellett, egyik lábát székre tette, rátániaszkodott a fölemelt térdére, homlokát ráncolta, hűmmögött:

- Hm... Hm... Ez jó lesz.

Most Gergellyel állt a tanítói asztal mellett, mint egykor ezredesével a térképasztalnál. Térképük nem volt (minek is? már szinte minden vakondtúrást ismertek ezen a vidéken), de a századparancsnok számára ilyenkor - érdekesmód - szinte térképpé változott a táj, nem dombokat, hanem barna foltokat, nem patakokat, hanem keskeny kék csíkokat látott maga előtt, a gondolata pedig piros ceruza volt, s erre a képzeletbeli térképre rajzolt vonalakat, nyilakat.

Egyszerű haditerv volt, kis területre, csekély harci erőre méretezett. Gergely tudomásul vette, mi lesz az ő feladata - és ők is indultak.

Hanem az ajtón kifelé menet, a komisszár megragadta Baranyi karját:

- Századparancsnok elvtárs, Bakosnak igaza volt. Mit kell itt még cicázni? Most majd mi megdöglünk, az a rongy meg élni fog. Golyót neki! Még mindig kiadhatod a parancsot...

Baranyi a komisszárra pillantott. Szemében nem korholás volt, hanem valami nagy szomorúság.

- Ugyan, János, észnél légy!...

Fél óra múlva Baranyi újra a századirodán volt. Fejsebbel. Az alakulat ápolónője, Gergelyné és egy katona támogat-
ta be. Jobb fekvőhely híján az egyik padban helyezték el félig fekvő, félig ülő helyzetben.

- Ahogy egy kis csend lesz, kerítünk orvost, századparancsnok elvtárs! - mondta a katona.

A nehezen beváltható ígéretre Baranyi nem reagált.

- Egyelőre, fiam, szaladj, sürgősen kéretem Gergely elvtársat! Maga meg, Mariska, hívja az ezredparancsnokságot, és adja ide a kagylót!

- Megpróbálom - óvatoskodott Gergelyné. Tudta, nehéz feladatra vállalkozik.

Valóban: nagyon sokáig hallózott, vesződött a telefonnal, tekergette a fogantyút, ütögette a villát. Közben a kötést nézte Baranyi fején, átvérzik-e.

Kemény ütközet volt. A csehek - úgy látszik - elhatározták, hogy kezükbe kerítik a stratégiailag fontos falut, nagy erővel támadtak. Baranyiéknak már az első percekben két halottjuk volt, rengeteg sebesült, és rövid lövöldözés után a falu széléig kényszerültek visszavonulni: a parancsnok is ott kapta a sebet.

Bokor alá cipelték, lefektették egy köpenyre. Miközben Mariska kötözte, Baranyi - talán, hogy a fájdalmáról elterelje a figyelmét - a tájat nézegette, mintha nem is csata kellős közepén lett volna. Amolyan jellegzetes Ung-völgyi vidék volt. A folyó völgyébe messze-messze,

kilométerekre belátott; a víz mellett jobbról is, balról is fenyő borította hegycsúcsok sorjáztak, mindegyik épp csak egy fejjel magasabb az előtte lévőnél, épp hogy kilátsszék a sorból, és valami sajátos csipkézettséget adjon az egész táj képének. Azután a hegyek jobbról-balról be-beléptek a folyó útjába, épp csak egy féllépésnyire, hogy a víz kicsit kanyarodni legyen kénytelen, s azt a benyomást keltse, hogy tánc lépésben lejt végig kúp alakú őrzői között... Ezt a táncoló-viháncoló folyót nézegette Baranyi, mintha fájdalomcsillapítóként használta volna, sebének tépésére-csípésére. Régóta barátságban volt az Unggal; maga is a partjain született, csak vagy száz kilométerrel délebbre, ahol már alföldi folyóként, homokos partjai közé mély medret vágva hömpölyög, s a messziről iderévlő hegycsúcsokra úgy néz vissza, mint felnőtt a ködös gyermekkori emlékekre.

A századparancsnok, mint általában az életveszélybe került emberek, kissé érzelmős hangulatba esett. Arra gondolt: talán meghalnia is az Ung partján rendeltetett, de itt, magasan a hegyek között. Tudta, sebe nem halálos – a golyó csak horzsolta a koponyacsontot –, de hát így vagy úgy, csak ez lesz a vége... Ezt a rohamot még, mondjuk, visszaverik... – ha visszaverik. De ezután? A felmentésben reménykedjen? Segélycsapatban az ezredtől? Egy láda töltényt nem tud kicsikarni tőlük egy hét óta. Nekik sincs...

Amint behozták a századirodára, mégis az ezredhez telefonáltatott Mariskával.

Gergelyné kedveszegett hangon jelentette Baranyinak: Szemán nincs az ezredirodán. Gerlóczy századparancsnok helyettesíti.

– Ha Gerlóczy, hát Gerlóczy – Baranyi már nyúlt a kagyló után.

– Szervusz, Zoltán! Jelenteni akarok az ezrednek, jegyezd! Vagy negyven perce erős támadást kaptunk, ma-

gam is megsebesültem, most a századirodán vagyok, Gergely János komisszárnak adtam át a parancsnokságot. Az ellenség átkelt a folyón, egyelőre nem tudjuk visszaszorítani.

- Jó, Kálmán, tudomásul vettem, továbbítom Szemán elvtársnak.

- Tudomásul vetted. Továbbítod. Szép. És mikor? Holnap? Holnapután? Egy év múlva?

Gerlóczy nem szokta meg barátjától ezt a hangot, de türtőztette magát, nyugodtan beszélt.

- Kálmán, megértem, hogy ideges vagy, nyilván a sebed is kínoz, a gondjaidat is átlátom. Azt is tudom, hogy segítségre van szükséged. Emberben, lőszerben. És azonnal. És talán azt gondolod, nem tennék meg mindent, ha csak egy kis lehetőség volna? Tudod, mi van itt az ezrednél?

Baranyi már bánta a hevesességét. Amikor pár napja Gerlóczy itt járt, akkor is vitatkoztak – másképp ítélték meg a helyzetüket, az esélyeiket. Hosszú barátságuk alatt talán ez volt az első eset, hogy összekülönböztek. A sorsuk egybefonódott. Mindkettő tanítógyerek. A gimnáziumban osztálytársak. Azután ötödiktől elvált az útjuk. Gerlóczy tanítóképzőbe ment, Baranyi továbbtanult, egyetem, tanári katedra Ungváron, azután katonai szolgálat különböző frontokon, és véletlen, hatalmas örömmel fogadott összetalálkozás a Magyar Vörös Hadsereg munkácsi dandáránál. Mindketten századparancsnokok voltak. Zoltán századát egy csatában csaknem teljesen fölmorzsolták, azért szolgált a törzsnél, várta, hogy új alakulatot kapjon. Alig tizedmagával vágta ki magát az ellenséges gyűrűből. Hát igen, ő ne értené Baranyiék kínlóadásait, ő ne mozgatna meg mindent, hogy valami segítséghez jussanak?

Ezeket gondolkodott Baranyi Kálmán, míg barátja

az ezred nehézségeiről beszélt. Fél füllel hallgatta, tudott ő is mindent.

– No de épp jön az ezredparancsnok elvtárs. Átadom a kagylót. Szervusz, Kálmán. Minden jól.

A gyors elkészülésből Baranyi arra következtetett, hogy Zoltán örömmel ruhazza a gondokat fölöttesére, s ettől megint megkeseredett a szája íze. És Szemán is mindjárt a régi nótát fújta. Meg sem várta, hogy Baranyi segítséget kérjen, alighogy kezébe vette a kagylót, panaszkodni kezdett. Bizony, bizony, az ezred szituációja... Siralmas, kérem, egyszerűen siralmas. Úgy ám. Nem, egy szem töltényt, egyetlen katonát sem tud küldeni, de a cseheket valahogy meg kell állítani. Ha azt a falut elfoglalják, az egész ezred veszélybe kerül. Még visszavonulni sem tudnak.

– A túlerő igen nagy, Szemán elvtárs. Számításom szerint három század. Ha nem kapunk erősítést, estig sem tarthatjuk magunkat...

Szemán tovább prézsmítált: ők sem kapnak semmit, már a hadtesttel sincs kapcsolatuk... Azután afelől érdeklődött, hogy a Lakatos-ügyben megtartották-e a tárgyalást, mi az ítélet... Baranyinak vér tolult a fejébe (a sebe veszettül lüktetett), hogy az ezredparancsnoknak most ez a legfontosabb (bár magában megérti: csak ürügy a másról beszéléshez), eléggé udvariatlan kurtasággal jelentette, hogy a támadás félbeszakította az eljárást, s újra mondja a magáét: talán mégis meg kellene az ezrednek próbálni... De erre már Szemán nem tudott válaszolni, megszakadt a vonal. Baranyi újra hívatta volna az ezredet, de ekkor belépett a szobába Gergely.

– Már itt is vagy, János?

– Nem jöttem messziről. A templomig szorítottak minket vissza. Súlyos? – ezt már inkább a feleségétől kérdezte, bár közben Baranyi kötését vizsgálta.

Mariska a parancsnok előtt nem titkolta az igazságot.

- Amennyire én megítélem, eléggé. Minél előbb orvos kellene.

Gergely sem tartotta szükségesnek a kíméletességet:

- Az. Honnan?

Baranyi türelmetlen volt.

- Nem azért kérettelek, János, hogy az állapotomról diskuráljunk...

- Pedig legalább le kellene feküdnie valahol - aggodal-maskodott Gergelyné, de a komisszár már belefogott a jelentésébe.

- Mint mondtam, a templomig nyomtak minket vissza, itt, ha igaz, vagy két óra hosszat tartani tudjuk magunkat. Négy halottunk van, sok a sebesült. Segítséget kell kérni, sürgősen. Az ezredtől.

- Arra ne számíts! Már beszéltem velük. Szemán nem tud adni senkit. Semmit. Neki sincs. És minden telefonja süket.

- Már a mi vonalunk sem él - Mariska abbahagyta a vesződést a készülékkel. - Valahol elvághatták a drótot.

Gergely lecsapta az asztalra csákóját.

- Csak ez liányzott. Na és mi lesz?

- Nem tudom. Valahogy odatámogattok, szétnézek.

Baranyi kívánságát nem fogadta valami nagy tetszés. Gergelyék egymást túllicítálva tiltakoztak: nem, ezt nem lehet, isten őrizz, feküdnie kell, sok vért vesztett.

- És jobb, ha idejönnek és itt vernek agyon?!

- Nem vernek, Kálmán, nem vernek! És nem jönnek! Ide nem!

Ezt Gergely már ordítva mondta, és csak föllievülésében szólította Baranyit a keresztnévén. A „századparancsnok elvtársat” tartotta illendőnek, hisz a régi hadseregben Baranyi főhadnagy volt, ő csupán szakaszvezető, az diplomás tanárember, ő önpallérozáson fejlődött vasmunkás... És kommunizmus ide, kommunizmus oda, eleinte visszategezni sem akarta, de Baranyinak az volt

az elve, hogy a század két első embere nem magázódhat, kivált most, ebben a rendszerben.

- Nem vernek agyon és nem jönnek ide, érted, századparancsnok elvtárs!? - váltott a mondat ismétlésekor Gergely a szájába jobban illő megszólításra, de Baranyi csak rosszkedvűen morgott.

- Attól, János, hogy ordibálsz, a helyzet nem lesz jobb.

Ezt a mondatát Baranyi jól megjegyezte, mert ez hangzott el utoljára, mielőtt az a bizonyos esemény bekövetkezett volna.

Az ő szavai után egy kis időre csend lett. Gergely nem tudott mit válaszolni, vagy tán a fejeleten töprengett, de lehet, hogy a századparancsnokkal együtt a már jól idehallatszó és alighanem közeledő puskaropogást hallgatta. Ekkor támadt odakinn a folyosón az a zaj, szóváltás, civódás.

- Mondtam már, hogy nem lehet. Mit akar? Megbolondult? - Az ügyeletes kiabált, azután kivágódott az ajtó, rajta ijedt szemű, ziháló nő lépett be, mögötte pedig az ügyeletes.

A nő nem vette észre a padban kuporgó sebesültet, Baranyi Kálmán századparancsnok elvtárs iránt érdeklődött az ajtó közelében álló Gergelytől, az azonban nem felelt, az ügyeletetst korholta:

- Magát miért állítottam oda? Nem megmondtam...

- Komisszár elvtárs, kitépte magát a kezemből, berontott. Lőttem volna rá...? Na, gyerünk...!

Mindez egy pillanat alatt játszódott le, és Baranyi csak akkor jutott szóhoz, amikor a katona kifelé rángatta a nőt.

- Hagyják, hagyják!... - kiáltotta gyorsan. - Te, fiam, kimehetsz - és az ügyeletes bokacsattintással távozott.

Klári volt ez a csata kellős közepén idetoppant asszony.

Mióta Baranyi nem látta, alig változott, csak a hajában

- abban a sajátos, drótkemény, koromfekete hajban - volt elől egy korai ősz hajtincs, meg valahogy kissé zömökebbnek hatott: lehet, hogy ezt a nyilván sok viszontagságon keresztülment, viseltes szürke szövetruha tette, vagy az alacsony mennyezetű osztályterem... - mindenesetre: egyáltalán nem olyan volt, mint amilyennek a tágas, világos tanszékiroda dekoratív titkárnőjeként legutóbb látta, és hirtelen felbukkanása itt olyan valószínűtlennek látszott, hogy a századparancsnoknak szinte meg kellett győznie magát: aki ott áll, valóban Klári.

- Jaj, Kálmán...! - szólt Klári szinte sikoltva, ahogy a terem mélyéből érkező hang felé fordult, s meglátta a bekötözött fejű Baranyit. Ez a kiáltása már nem hagyott kétséget kiléte felől.

Gergely önkéntelenül közelebb lépett a sebesülthöz, mintha most meg kellene védenie valamitől.

- Századparancsnok elvtárs, láttam, ismerősöd. Most mégis inkább én hallgatnám meg - ajánlotta eléggé ingerülten.

Klári erre megrémült.

- Kálmán, az istenért, Kálmán, beszélnem kell magával!

A komisszár türelmetlen volt. Ment volna vissza a harcolókhoz - most ezzel az asszonnyal vesződjön?

- Látja a kötést a fején? Vagy teljesen vak? - pattogott, félretéve a parancsnok ismerőse iránt kötelező udvariaságot. Baranyi csak ekkor mondta meg, ki az:

- Lakatosné. Lakatos József felesége. Kérem, hagyjanak magunkra!

Gergelyék azonban nem mentek ki olyan könnyen. Mariska amiatt aggodalmaskodott, hogy a parancsnok felizgatja magát, és az izgalom árt neki, a komisszár meg a magáét fújta:

- Ha csak arról van szó, a helyzet világos, én is elintézhetem!

– Köszönöm! Mehetnek.

Kissé nyersen hangzott, de parancs volt. Teljesíteni kellett.

Baranyi és Klári kettesben maradtak.

A parancsnoknak az járt az eszében, hogy ki kellett küldenie őket, de tulajdonképp neki jobb lett volna, ha itt maradnak. Viszolygott ettől a beszélgetéstől. Jól tudta, miért van itt Klári, most kérni fog valamit, életének legfontosabb kérelmét mondja el mindjárt, és ő nem teljesítheti...

De rég nem látták egymást...! Amikor Klári Kassán járt, találkozhattak volna, de ő kitért előle, dolgot keresett a dandárparancsnokságon. Miféle találkozás lett volna az? Beült volna Lakatosékkal egy kávéházba, ott hármasan elbeszélgettek volna. Mindhármuknak kellemetlen lett volna.

Klári még mindig az ajtónál állt, onnan beszélt.

– Kálmán, nem gondoltam volna, hogy ilyen körülmények közt...

„Ilyen körülmények közt...” – Baranyi megismételte magában az asszony szavait, és azon tépelődött, hányszor elképzelte találkozásukat a hosszú elválás után... Még-hozzá néha egészen képtelen szituációkban. Az Isonzónál egyre az járt a fejében, hogy Klári egyszer csak felbukkan majd mint önkéntes ápolónővér... (Ugyan, éppen Klári az, aki ápolónőnek menne a frontra...!) Felbukkan mint önkéntes nővér, dolga akadt az ezredirodán, épp akkor, amikor ő a hadműveleti tervet készíti. És magyarázza neki: „Itt megkerüljük ezt a hegyet, itt meglepetésszerűen kibukkanunk az erdő mögül...” És ostoba fejjel a térkép fölé görnyedve néha gondolatban valóban Klárinak magyarázgatta a hadműveleti terv részleteit...

Klári elakadt. Sírással küszködött. Rövid szünet után újakezdte.

– Kálmán, nem gondoltam volna, hogy ilyen körülmények közt... Hogy úgy kell eljönni magához...

Ismét elhallgatott, azután minden átmenet nélkül a Baranyi pihenőhelyéül szolgáló padhoz szaladt, térdre ereszkedve odavetette magát a pad lapjára.

– Kálmán, az istenre kérem, segítsen rajtam!

Baranyi meghökkent, mintha még mindig nem tudta volna eléggé beleélni magát, hogy itt van. És ez a furcsa helyzet: térdel előtte, könyörög – ez a furcsa helyzet is sokkolja, szó nem jött ki a száján.

Hanem az izmaiban gyorsabban oldódott a merevgörcs, mint a nyelvében. Agyából utasítás indult a jobb kéznek, hogy fölemelkedjék, elinduljon a Klári feje felé, megpihenjen rajta, megsimogassa a haját – egy másik ideggóc nyomban gátlás alá helyezte az ingert, a mozdulat nem tudott megszületni; a századparancsnok nem mocant.

Most már azonban beszélni tudott.

– Klári... Hát ez mire való? Klári... No, üljön csak oda szépen, arra a padra, beszélgessünk nyugodtan!

Csend volt. Klári nem mozdult. Még mindig hüppögött, aztán nehézkesen felállt, de nem a padra ült le, hanem, hogy Baranyi közelében maradhasson, a katedra szélére. Csend volt. Klári hallgatott. Újra Baranyi szólt.

– Talán először mondja el, hogy került ide! Hogy jutott be a harcoló csapatok közé?

– Az isonzói fronton is áttörtem volna, hogy megkeressem. Minden a maga kezében van – és ez már kissé nyugodtabban hangzott Klári szájából. Kezdett uralkodni magán.

– Semmi sincs a kezemben. A bíróság elnöke a komisszár, aki most ment ki.

– Maga a parancsnok.

– A bíróság független.

Ismét csend lett. Baranyi szavai nem hangzottak meg-

győzően az asszony számára. Egy pillanatra megváltozott benne a kép, amit erről a mindig segítőkész, néha a butaságig önzetlen férfiről formált magában. Most úgy látta, valami hideg, isteni fensőbbiséggel néz rá. Olyan, mint az Ószövetség haragvó Jehovája, bosszúvágytól eltelve, áhítva, hogy aki megsértette a törvényt, megkapja büntetését.

– Hát nem tehet semmit?

– Nem.

– És... Kálmán... Ha módjában volna... Ha meglehetné? Akkor megmentené? Megmentené az életét?

Csend volt.

Klári várakozóan nézett Baranyira, de a századparancsnok egy ideig a pad lapjára bámult, lassan emelte fel tekintetét.

– Nem.

És újra csend volt.

Klárít mellbe vágta a felelet. Mereven ült, nézte a századparancsnokot... Igen: épp őt, a századparancsnokot, nem egyszerűen Baranyi Kálmánt, mintha csak most tudatosodott volna benne, hogy akit lát, ez nem a falujabeli részeges tanító fia, nem is az az önerejéből görcsösen fölfelé kapaszkodó fiatalember, akit ő, Klári, akkor, utolsó kétségbeesésében Budapesten fölkeresett. Külsőre alig változott, de valami mégsem az már rajta... Talán a szeme. Igen: a szeme. Ez a megtört tekintetű, fénytelen szem, az már legalább ötvenévesnek látszik. Mintha a fiatalos arc nem is lett volna ott a Doberdónál, mintha ezt az egész négyéves poklot csak a szem járta volna végig, mintha a szem egymaga szerezte volna azt a hat vitézségi érmet, amelyet Kálmán most nem hord, de Klári látta őket egy régebbi fényképen, mintha nem az egész Kálmán, hanem a szeme volna itt most mindennek teljhatalmú ura, mintha a szeme előtt bokázott volna az imént az ügyeletes, a szeme előtt húzódott volna vissza

az imént az a láthatólag erőszakos komisszár... Baranyi Kálmán századparancsnok. Főként a szeme az. És Klári a szeméhez intézte az elkeseredett kérdést:

- Hát akkor... Hát akkor hiába jöttem?

Baranyi hallgatott. A szeme sem felelt.

Klári közelebb lépett a padhoz, amelyben Baranyi feküdt. Tenyerével rátámaszkodott a pad lapjára, így szeme egy vonalba került a századparancsnokéval. És tudta, hogy amit mondani fog, az igazságtalan, de kikíváncozott belőle, és azt se tudta, azért-e, mert szavaitól valami eredményt vár, vagy pedig mert meg akarja torolni velük megalázottságát. Mindegy, kimondta:

- Kálmán, hát hogy tudja ennyire gyűlölni? Hogy lehet ennyire bosszúálló...?

Akárhogy: szavai hatottak. Baranyit kirázták eddigi merev nyugalmából, hevesen, izgatottan felelt.

- Klári, hát maga egy pillanatig is azt hiszi, hogy én azért... Hát nem igyekeztem én mindent elfelejteni? Hát nem én tettem meg szakaszparancsnoknak? Nem én húztam ki a csávából, mikor az a csúnya ügye volt annak a tanyának a feldúlásával?

- Lőttek rá.

- Nem igaz. Nem lőttek. Zsákmány kellett. De én eltussoltam mindent. Hanem most nem lehet.

- Nem lehet? - Klári eszelősen felsikoltott. - Nem lehet? Most nem, amikor mindennek vége?

- Értse meg, dezertálásért és sikkasztásért került hadbíróság elé. Ha én most, amikor minden oldalról szorongatnak minket, amikor úgy látszik, mintha minden elveszett volna...

- Na látja...

- Mondom: úgy látszik... Szóval, ha én épp most egy lépést teszek visszafelé, ha azt mondom: fussanak a sikkasztók, a dezertőrök, úgyis mindegy, akkor én ezzel bemocskolom...

Klári, mintha hirtelen rátörő önkívületben tenné, ismét térdre rogyott a pad előtt, megragadta a századparancsnok kezét, elkezdte csókolgatni. Baranyi nyomban elhallgatott, visszarántotta kezét, de Klári tovább kapkodott utána.

- Ne tegye velem ezt, Kálmán, ne tegye!...

Baranyi tanácstalan volt: mégsem lökheti el a kezébe csimpaszkodó asszonyt, de ekkor Klári magától félreugrott. Léptek döngtek a folyosón.

Kitárult az ajtó. Bakos állt a két félfá között sugárzó arccal, magasba emelt kézzel.

- Győzelem! Visszavertük őket: visszamentek hídjukon a domb mögé.

Bakos Elek odalépett a parancsnokhoz, óvatosan megölelte, Klári zavartan húzódott hátrább. Most már szégyellte az iméntieket, szerette volna meg nem történtté tenni az egész rosszízű jelenetet. Nem is tudta - önmagának sem volt képes megmagyarázni -, hogy mi vitte rá.

Baranyi biztos volt benne, hogy Klári szégyenkezik, s neki meg ez volt kellemetlen, nem is tudott igazán örülni a hírnek, amit Bakos hozott.

Pedig betódultak mások is, négyen vagy öten, jött Gergely is Mariskával, s a komisszár a sebesült iránti kíméletről, de a feljebbvaló iránti kötelező tartózkodásról is megfélelkezve ütötte vállon Baranyit:

- Ördögök ezek, nem is katonák!

KLÁRI

Akkor ottmaradtam a faluban. Parasztházban béreltem szobát. Üggyel-bajjal kaptam, mert minden kuckó katonákkal volt tele. Gergelyné, Mariska közbenjárásával jutottam hozzá. Egy gazdagabb ház tisztaszobájában ren-

dezték be a század kötőzőhelyét, ez volt a Mariska birodalma: ebben a házban akadt egy kamra, ahonnan a gazdáék Mariska rábeszélésére kihordták a limlomokat, és bérbe adták nekem. Épp Gergelyné – úgy láttam – nem nagyon lelkesedett értem, de alighanem így gondolhatta: „Ha már egyszer itt van, csak kell laknia valahol.”

Nem tudtam Kálmán színe elé jutni. Azt mondták: rosszabbodott az állapota. Nagyon vigyáztak rá.

Többszöri próbálkozás után Gergely nagy kegyesen szóba állt velem. Most is lúdbőrös lesz a hátam, ha arra a négy-öt percre gondolok, amit nála töltöttem.

– Kérem, adja elő, mit kíván! – és úgy nézett rám, nem is tudom elmondani, hogyan. Nem úgy, mint valami utolsó rongyra. Ez a jobbik eset lett volna, ebben legalább kifejezésre jutott volna valamiféle viszonya hozzám. Talán ez a legpontosabb: úgy beszélt velem, mint nem létező valakivel. Mintha bemocskolná magát azzal is, hogy egyszerűen hús-vér embernek tekint. Mintha valami vastag falon át szólna valakihez, akit nem lát, sohasem látott, de nem is kíváncsi rá.

És hogy mit kívánok? Mintha nem tudná. De ha kérdi, el kell mondanom. A férjem ügyében szeretném kérni, hogy az emberiesség nevében... Hogy némi jóindulattal, mint olyan egykori bajtárs iránt, akinek mégis voltak harci érdemei.

De a felelet, ha lehet, még szenvtelenebb.

– Tudomásul vettem a kérését. Az ügyben a bíróság dönt. Majd kellő időben kihirdeti és magával is közli az ítéletet. Óhajt még valamit?

– Beszélni szeretnék a férjemmel.

– Nem engedélyezem.

Főbiccentéssel bocsátott el. Vegyem megtiszteltetésnek, hogy egyáltalán elköszönt.

Hanem a tárgyalásra nem került sor. Csend volt a

dolog körül, próbáltam kipuhatolni, hogy miért, de senki nem tudta okát adni. Talán azért, mert Lékó, az egyik bíró akkor a hídnál elesett, és nem választottak még a helyébe másikat. De lehet, hogy azt várták, Kálmán majd összeszedi magát és részt vesz az eljáráson. Bár rebesgették, hogy közte és Gergely közt ellentétek vannak a dologban, először ezeket kellene valahogy elsimítani. Az udvaron ácsorgó, kötözésre váró katonák diskurzusa behallatszott hozzám a nyitott ablakon, az ő elpottyantott szavaikból szereztem egyről-másról tudomást. Én úgy gondoltam, hogy az eljárás elodázásának okai a meg-megújuló cseh támadások lehetnek. Ezeket valahogy különös mód megszoktam; nem sokat törődtem vele, hogy a falnak hol az egyik, hol a másik oldala felől hallani lövöldözést, aztán sebesültek tódulnak az udvarunkra. Megfordult a fejemben, hogy ha egyszer az egyik ilyen csetepaté idáig, a falu közepéig is beérne, az Jóska szabadságát hozhatná, de ettől a gondolattól nyomban még is borzadtam, mert akkor meg odaképzelttem Kálmánt és Gergelyt, amint egymás mellett lógnak az iskola előtt a fa ágán, és különös mód még a komisszárt is sajnáltam. De a támadások sohasem közelítették meg teljesen a falut, nem is voltak túlságosan hevesek. Az udvarokon diskuráló katonák úgy gondolták, hogy a híd melletti összecsapás után a csehek jelentősnek, az igaznál sokkal nagyobbnak ítélik meg az itteni erőket. Néhányan azt is mondták, lehet, hogy egyszerűen úgy gondolják, nincs miért törni magukat, embereket áldozni, ez az egység itt végeredményben harapófogóba került, akkor foghatnak hozzá a felmorzsolásához, amikor akarnak. De azért nem volt olyan nap, hogy kisebb-nagyobb csetepaté ne lett volna. A csehek rendszerint dérről-éjjelről támadtak, az egyik hegyoldal felől, aztán egy-két órási lövöldözés után visszavonultak. Az itteniek résen voltak, nem tudhatták, mikor bontakozik ki nagy támadás, lehet,

hogy Jóska a meg-megújuló rohamoknak köszönhette, hogy még él.

Különben hallatlanul unatkoztam. A kis ételt, ami nekem kellett, egykettőre összerittyentettem, azután nem volt semmi dolgom. Legalább olvasnivalóm lett volna... De a faluban sehol sem találtam könyvet. Az egyszál tanító – mint mondták – legényember volt, és évek óta katona, valahol olasz fogságban kuksol még; a görög katolikus papéknál csak egyházi könyvek voltak, azok se magyarul... Volt ugyan valami kis iskolai könyvtár a faluban, de az iskolaépületben most a száza diroda székel, oda nem lehetett bemenni, és isten tudja, találtam volna-e az ottani könyvek között a kedvemre valót. Unalmamban be-bejártam Mariskához, segítettem neki ebben-abbban, műszereket mosogattam, pólyákat gombolyítottam, Gergelyné nem bánta, hogy ott vagyok a kötőzőhelyen, később már egyszerűbb sebek kezelését is rám bízta, elég jól el is tudtunk beszélgetni, de valahányszor megpróbáltam bizalmasabb hangra váltani, begombolkozott. Nem volt nehéz megértenem, hogy én itt mégis csak „az áruló felesége” vagyok, azután nem is közeledtem hozzá.

A faluban a cseh támadások között csend volt, s a katonák hétköznapi, szinte polgári életet éltek. A patakban a fehéreneműjüket mosták; csoportokba verődve diszkuráltak, iddogáltak, ha volt mit; levelet írtak hazulra, hogy ha majd újra lehet postát küldeni, készen legyen és nyomban föladhassák. Az őrzőjáratok azonban szabályos időközben végigpásztázták a falut, kimért marconaságukkal a csendes órákban is emlékeztettek rá, hogy háború kellős közepén él itt mindenki.

És az iskola...

Számomra a fehér épületet különös titkok lebegtek körül. Senki sem sejthette, és legkevésbé én, hogy az alakulat ott tanyázó vezetői mit terveznek, és vannak-e

terveik egyáltalán. Jó lett volna többet tudni arról, mi történik odabent, de szégyelltem a környékén ácsorogni, hogy bármit megfigyelhessek. Egyszer csak rájöttem, ha felkapaszkodom a szállásadóm kertjének legvégében magasodó dombra, épp az iskola homlokzati részét látom, mégpedig nagyon szép élesen, világosan. Ettől fogva gyakran elugrottam oda.

Jóskát átszállították – abból a szörnyű fáskamrából – a tanítói lakás valami kicsiny helyiségébe (kamra lehetett, vagy más effajta, mindezt Mariskától tudtam), így hát alighanem az az egyszárnyas, keskeny ablak az, amely mögött a férjem várja sorsának beteljesülését. Pontosan tudtam viszont, hogy melyik az osztályterem ablaka. Emögött Kálmán feküdt. A Kálmán ablaka sötét foltnak látszott. A jó ég tudja, mi történik mögötte. A Jóska ablaka csukva, mintha féltékenyen el akarná takarni a mögötte rejtőzködő titkokat. Ahogy elnézem, a két ablak alig karnyújtásnyira van egymástól, hiszen az egész épület nem nagy. És én a domb tetejéről bámulom őket, néha órákon át, újra és újra azon medítálva: az egyik mögött Baranyi századparancsnok, a másik mögött Lakatos lefokozott szakaszbparancsnok, mindkettő egykori főhadnagy úr, Kálmán és Jóska, ítélező és ítéletre váró – két férfi, s mindkettő engem szeretett...

És óvakodtam tőle, hogy tisztázzam magamban, melyik ablakot lesem nagyobb izgalommal.

AZ AZ ERŐ

– Mi újság odakint, János?

– Seholy semmi mozgás, századparancsnok elvtárs. Hogy vagy?

– Tűrhetően. Csak kutya meleg van itt.

- Pedig mind a két ablakot sarkig tártam. De hát azon csak forróság dől be. Ritka meleg júniusunk van.

- Igen. És már annak is az utolsó napja.

Az osztályterem félig kórház volt, félig századiroda. A padok egy részét kihordták, Baranyinak beállítottak egy vaságyat, egészen a tanítói asztal mellé, hogy a telefon közelében lehessen. De ennek nem sok értelme volt, a készülék nemigen csengett. Legfeljebb Gerlóczy telefonált olykor-olykor, hogy a barátja állapota felől érdeklődjön, de legutóbbi jelentkezésének Baranyi egyáltalán nem örült. Zoltán futárszolgálatban járt Pesten, s lehangelő híreket hozott. Baranyi Kálmán amolyan vészmadárnak tartotta barátját, aki hajlamos a helyzetek borúlátó megítélésére. Biztos volt bennne, szavaiban van némi túlzás, de ha csak részben igaz - márpedig Gerlóczy csak nem szívta a kisujjából az értesüléseit -, amit mond, az is nagy baj.

Gerlóczy Zoltán azzal a hírrel jött, hogy bár a tanácsok országos kongresszusa a hónap közepén visszautasította a Clemenceau-jegyzék követeléseit, az utóbbi napokban igen nagy nyomás nehezedik Kun Béláékra, jó néhányan úgy vélekednek, hogy a feltételeket el kell fogadni, az északi csapatokat vissza kell rendelni az antant meghatározta demarkációs vonal mögé. Kunfi, Peyer, Miákits külön titkos összejöveteleket tartanak, megbeszéléseket folytatnak az antantmisszióval, erősködnek, hogy a maradék ország megmentésének egyetlen módja a kiegyezés. Gerlóczy úgy látja, rövidesen célt érnek, annál is inkább, mert most még egy nyomós érv van a kezükben. Oroszországban - ez is a Gerlóczy értesülése - változott a helyzet. Gyenyikin Ukrajnában támadást indított, Moszkvát fenyegeti, ellene kellett bevetni minden erőt. Dél-Ukrajnából visszarendelték azokat a csapatokat, amelyeknek a feladata volt a Kárpátok felé előnyomulni, egyesülni a Magyar Vörös Hadsereggel. Ez most lekerült a napi-

rendről. Mi értelme, hogy az Északra benyomult alakulatok helyükön maradjanak? Az egyesülést az oroszokkal ők egymaguk úgysem tudják keresztülvinni. Stromfeld, a vezérkari főnök dül-fül, bizonygatja, hogy az északi hadműveletnek stratégiai fontossága volt, hogy az egész Magyar Tanácsköztársaság megvédése szempontjából szükséges az elfoglalt pozíciók tartása... De Zoltán úgy látja, Stromfeld helyzete is ingatag.

- Tudod, Kálmán, úgy fest a dolog, hogy csak meg kell kezdeni a visszavonulást, és akkor vége mindennek. Hát... Nem sok jót várhatunk.

Baranyinak nem volt kedve vitatkozni vele. Egyszerűen végighallgatta. Valószínűnek látszott, hogy minden úgy van, ahogy Zoltán mondta. Erre vallott az is, ahogyan a központi vezetés az utóbbi időben a dandárral törődött, bár igaz, a századparancsnok ezt a félig (vagy teljesen?) körülzárt helyzetből nehezen ítélhette meg. Lehet, hogy az ezred kap utánpótlást, csak el-elakad valahol. Épp itt tartott a gondolataiban, mikor a komisszár levette a pokrócot, és lepedőt terített a helyébe.

- Így talán jobb lesz.

- Segíts fölállni, János! - mondta Baranyi. - Kicsit kimegyek az udvarra.

- Mi jut eszedbe, századparancsnok elvtárs? Legfeljebb itt, a teremben pár lépést. Mit mondott az orvos? Majd a győzelmi parádén legénykedhetsz!

Baranyi a Gerlóczytól kapott értesülések világánál egyszerűen bohóckodásnak érezte, hogy a komisszár még győzelemről beszél. Először azt gondolta, hogy szó nélkül hagyja, de kikíváncozott belőle:

- János, ha magadat ilyesmivel bolondítod, a te dolgod. Engem kímélj meg az ízetlenségeidtől.

Keményen hangzott, Baranyi számított rá, hogy a komisszár megsértődik, de az egyébként eléggé érzékeny ember másképp reagált. Odaült a századparancsnok

ágyának végébe, kényelmesen elhelyezkedett, mint aki hosszabb beszélgetésre rendezkedik be. Baranyi elképedve, mondhatni: elszörnyülködve vette tudomásul szavaiból, hogy Gergely egyszerűen nem engedi magához a szinte végzetes veszély tudatát.

- Hát ide figyelj! Figyelj ide, no! Vannak dolgok, amik egyszerűen lehetetlenek, amiket nem lehet elhinni. Nem lehet elhinni, hogy az az erő, amelyik olyan csodával határos módon vezette ide a lépteimet...

- Miféle erő, János? Csak nem találtál ki valami új isteni gondviselésfélét? Még ha én beszélnék így... De te ebben nem hihetsz. Te még háború előtti marxista vagy...

- Miféle erő? - Gergely maga elé meredt, töprengett: Baranyi szavaiból nem érezte ki a csipkelődést, komoly hangnemben fűzte tovább gondolatait. - Hogy miféle erő? Talán az, amelyik a földet mozgatja a pályáján... - a komisszár szünetet tartott, hogy módot adjon Baranyinak a közbeszólásra, szembeszegülésre a „nagy szavakkal”, amelyeket a századparancsnok köztudottan nem szeretett. De Baranyi nem szólt, és Gergely fölállt az ágyról, indulatosan beszélt tovább:

- Ez az erő. Igen. Talán ez vitt engem, engem, a kétségbeesett, odúban lakó, tetvekkel hadakozó magyar hadifoglyot Kijevben is közéjük. Napi tíz-tizenkét óra munka, állati sorban... Hadifogoly vagy, kuss! Örülj, hogy élsz. Azután azok az esték a titkos találkozóhelyen Ivanovval. Ugyanolyan vasmunkás, mint én. Arzenálos. Egész nap olyannak érzed magad, mint a féreg. Azután este: „Fiúk, közel a nap. Kezünkbe vesszük az egész világot!” Azon a napon pedig:...

- 1917. november 11-én - pontosította Baranyi a dátumot, mert a történetet jól ismerte, s gondolta: a nap pontos megjelölése ráébreszti Gergelyt, hogy százszor elmondott dolgokkal jön elő... De Gergely, mintha vala-

mi kapaszkodót dobtak volna neki, fölkapta a dátumot, s szinte ezen nyargalt tovább:

- November 11-én... Igen: 1917. november 11... Négy nappal Pétervár után Kijevben is puskák ropogtak, felszedve a kövezet, barikádok... Ivanov arzenalistái, szinte mint valami bolondok...

- Önkívületben - szólt közbe a századparancsnok, mert szerette a pontos meghatározásokat.

- Önkívületben! Ez az: önkívületben! - Gergely ismét megörült az új kapaszkodónak. - Igen: önkívületben verekedtek! Köztük az a tíz-tizenkét hadifogoly. Még nem tudja, hogy egyszer majd hazajön forradalmat csinálni, de érzi: muszáj verekedni... Az a bizonyos erő...

Az ágyról a józanító hang:

- Igen, meddig tartott? Két hétig! Azután jöttek a fehérek...

- Arzenálfelkelés!

- És bukás.

- Igen, de már azóta kétszer is kivertük az ellenséget, s most megint vörös zászló alatt van Kijev.

- Kivertük? Te már nem...

- Az mindegy. Én meg te itt ütöttük őket.

Gergely menthetetlen, nem lehet segíteni - gondolta Baranyi. Most, hogy itt rosszra fordultak a dolgok, az oroszországi sikerekbe kapaszkodik, mintha azok itt is megoldanának valamit. Attól, hogy innen ezer kilométerre diadalmaskodik a Vörös Hadsereg, ezt az alakulatot még holnap fölmorzsolhatják... És csak ezt az alakulatot? Meg aztán épp most hallották: ott, Oroszországban, ott se olyan rózsás minden... Úgy tett, mintha akadémuskodna, valójában nagy-nagy szomorúsággal mondta:

- Csakhogy ott is baj van ám, Gergely elvtárs. A vörös-csapatok Kijevbe be, Kijevből ki. Így megy szakadatlanul. Scsorszék most ott vannak. De meddig? Ukrajna nagy részében Gyenyikin az úr.

Persze: a komisszárnak mindez mit számít? A kijevei példa se jó? Eggyel tovább ugrott:

- Hanem Fekete Rudi* megtisztította Vinnyicát, és ott is hagyták parancsnoknak. Fekete Rudolf pesti proli a Vinnyicai Katonai Körzet parancsnoka... Talán jobb lett volna, ha velük maradok...

- Rájuk is az vár, ami ránk. Nem kettő: talán száz tűz között vagyunk. Ők is, mi is.

Gergely eltűnődött Baranyi szavain. Úgy látszott, életében először méri fel, hányan fogtak fegyvert a Tanácsköztársaság és a szovjet ellen - és az ujjain számlálgatta:

- Hát igen, ellenünk a csehek, románok, franciák...

Baranyi kiegészítette a leltárt.

- Meg valami ellenforradalmi sereg is szerveződik Szegeden: mondják, Horthy tengernagy a parancsnokuk.

- Igen, én is hallottam róluk - így Gergely, és a negyedik ujját is kinyújtotta; ez jelentette Horthyékat, majd tovább számolt. - Ellenük meg? A németek, a lengyelek, meg Gyenyikin, meg Grigorjev, Mahno, Zeljonij... összeszámlálni is sok.

- Látod, Gergely elvtárs, ezért nem hiszek már igazán abban, hogy minden jóra fordul.

- Én meg azt nem hiszem, hogy nem hiszel. Mert különben miért harcolnál? Miért kaptad volna ezt a fejlövést is?

- Becsület is van, János.

- Hát én nem a becsületért harcolok, hanem azért,

* Fekete Rudolf valóságos történelmi személy: 1891-ben Budapesten született. Mint hadifogoly Pétervároton forradalmi agitációt fejtett ki, lecsukták. A februári forradalom kiszabadította. Moszkvában résztvevője volt az októberi forradalom eseményeinek, később Ukrajnában internacionalista alakulatok élén harcolt Petljura, Mahno, Gyenyikin, Grigorjev ellen. Vinnyicát felszabadította, kiűzte Grigorjev csapatait, az ottani katonai körzet parancsnoka lett. Később a CSK-nál dolgozott, majd Kijevben a hidrotechnikai intézet igazgatója lett.

hogy az én kölykömnek - ha lesz - ne kelljen majd odaállni a sarokba kéregetni, mint nekem kellett, amikor az apámat kidobták a gyárból.

- Tudom. Annak a sztrájknak is elmondtad a történetét... A te apád vasmunkás volt, az enyém tanító, de azért küszködünk mi is eleget. Csakhogy a történelem nem azt nézi, ki mennyit szenvedett. Attól még minket eltaposhatnak, agyonnyomhatnak...

Gergely, mint mindig, mikor a vitában ingataggá vált a helyzete, új fix pontot keresett.

- De őket soha!

- Kik azok az „ők”?

- Scsorsz. Bozsenko. Fekete Rudi.

A komisszár Baranyi malmára hajtotta a vizet.

- Őket soha - ismételte meg Gergely szavait. - Szóval minket igen?

Erre inkább Gergely lehajtott feje volt a válasz, mint a szavai:

- Hát... Sok itt még az áruló, Baranyi elvtárs. És nincsenek azért olyan Ivanovok.

- Van, de nem sok. Te is az vagy.

- Az akartam volna lenni. Nem volt hozzá elég erőm, eszem. Hány rongy képmutatónak hittem! Hány bitang árulónak meghagytam az életét! Most fizetnek nekünk.

Erre nem volt mit felelni. Nem is kellett. Éles telefoncsengés hasított a csendbe. Gergely a készülékhez lépett, jelentkezett, de a parancsnokot keresték. Az ezredtől. A komisszár illendően hátrább húzódott, hogy ha egyszer nem ő illetékes az ezredparancsnok mondanivalójának meghallgatására, ne fessen úgy a dolog, mintha a kagylóból kiszüremplő hangfoszlányokat figyelné, de azért feszülten leste Baranyi arcát, szavait.

- Jó napot, Szemán elvtárs!... - hosszabb csönd következett, az ezredparancsnok magyarázott valamit, nyilván nem kellemeset: Baranyi a homlokát ráncolta, dobolt

a szabadon maradt kezével. Idegesen visszakérdezte: - Tessék, hogy mondta? - Újra csönd. - Igen... És mikor...? Biztos? - Csönd megint. - Mégis, valami utasítás? - Kurta, egyszavas válasz következhetett, majd újra a századparancsnok beszélt. - Nem tudom. - Újabb lélegzetvételnyi szünet. - Hát, minden jót, Szemán elvtárs!

Baranyi az ágy végébe hajította a kagylót, elnézett valahová, nem Gergelyre, nem is ki az ablakon, talán önmagában fürkészett valamit. A kagyló lecsúszott, vezetőként csüngött le a készülékről, bűgös hallatszott belőle: a vonal még élt. Gergely visszatette helyére, a századparancsnokot figyelte. Az továbbra is sehová nézett, talán négy-öt perc telt el így, egyikük se adott hangot.

- Vége? - kérdezte egy idő múlva a komisszár, mert a parancsnok megrendülését látva a legrosszabbra számított.

- Nem egészen... - felelte Baranyi, kissé csodálkozva rajta, hogy lám, társa azért arra a bizonyos esetre is fölkészült lelkileg. - Nem egészen. De megjött a visszavonulási parancs. A dandárnak még ma indulnia kell. Valahová a Tisza vonala mögé.

- És nekünk?

- Csatlakoznunk kell az ezredhez.

- Talán este. Akkor könnyebben átjutunk.

- Igen. Este. Indulj, Gergely elvtárs, biztosítsd a fölkészülést! Számolni kell súlyosabb összecsapással is. A csehek épp köztünk és az ezred között vannak. Nem hiszem, hogy simán átengednek. Bár... Lehet, hogy ők is utasítást kaptak.

Hanem a komisszár mintha nem hallotta volna a parancsot. Nem indult, gubbaszott a padon, amikor megszólalt, látszott rajta, hogy a telefonhívás előtti gondolataihoz kanyarodott vissza.

- Hány bitang árulónak meghagytam az életét! De ezt az egyet, ezt az utolsót, amelyik az élethalálharcát

vívó oroszlának a hátába akarta vágni a kést, ezt nem engedem futni. Ne ússza meg csak azért, mert nem volt egy nyugodtabb nap, amikor elővehettük volna. Baranyi elvtárs, arról, amit telefonáltak, egyelőre ne beszélj, előbb mindent elintézek.

A századparancsnok megütközve ült fel az ágyon.

- Most akarsz tárgyalást rendezni? Órákkal a visszavonulás előtt? Legalább fél nap... Tanúk kihallgatása, vád- és védőbeszéd...

- Tárgyalás? Minek? Minden világos. Rögtönítélő bíróság. Kimondjuk rá a halálos ítéletet. Végrehajtjuk. Kész.

- János, ezt nem gondolhatod komolyan. Törvényes eljárás nélkül... Magunkkal visszük Lakatost, majd az új állomáshelyünkön, ha ugyan egyáltalán még lesz rá...

Baranyi elhallgatott, rádöbrent: új érvet adott a komisszárnak, Gergely az elharapott mondatból is értett:

- Na látod... És hogy magunkkal visszük? Majd az első komolyabb összecsapásnál: köd előtte, köd utána.

- Nem, János. Ilyent nem játszunk. Így nem lehet. Reguláris harci egység vagyunk, nem fejedősz martalócok. Mostanáig még nem esett folt a becsületünkön.

Gergely ellenségesen nézett a parancsnokra.

- Becsületünkön? Ezt mondd? Hát furcsa fogalmaid vannak a becsületről. Szerintem akkor esik folt rajta, ha egy áruló életben marad. De... tudod mit? Fölmentem a kényes lelkiismeretedet a további cselekvés felelőssége alól. És megkímélem azokat a nagyon finom érzéseidet is. Hogy majd nyugodtan szembenézzhess Lakatosnéval...

Baranyi még nem tudta, hová akar kilyukadni Gergely, de Klári emlegetése felbőszítette.

- Ne keverd bele, neki ehhez semmi köze!

- Nézd, most már megmondhatom: nem nagyon tetszett nekem, hogy kettesben maradtál... alkudozni vele.

Baranyi felcsattant.

- Nem alkudozni! Ő kért. Én visszautasítottam.

- Nem lényeges. Szóval fölmentem a lelkiismeretedet a további cselekvés felelőssége alól. Vannak különösen válságos helyzetek, amikor a politikai biztos veszi át a parancsnokságot, és ez a helyzet most ilyen.

- Ne röhögtes már! Buta demagógia!

Gergely elvakult dühében (a „demagógia” szóra érzékeny, gyakran a szemébe vágják) kimondja a végzetes mondatot:

- Amit meg te teszel, árulás!

Ennél súlyosabb vád nincs. Baranyiban most már nem csupán a vörösszázad-parancsnok, az „úri becsület” elvein nevelt egykori cs. és kir. főhadnagy is felhorkan:

- Ne mondd még egyszer!

De a komisszár már tűzbe jött.

- Mondom. Mondom. Háromszor is mondom: Árulás! Árulás! Árulás!

Egy pillantás a fogason függő kardra, és Baranyi már hányta is le a takarót:

- Engem az orvos ágyba parancsolt, de azért van még annyi erőm, hogy megtoroljam...

- Megőrültél?

Odaugrott, nyomta vissza a parancsnokot az ágyba, azt hitte gyerekjáték lefektetni, de Baranyi fizikailag sokkal erősebb, mint gondolta: nem bírta vele, csak egy-egy pillanatra sikerült visszakényszerítenie a lepedőre. Baranyi kitépte magát Gergely kezéből, azon igyekezett, hogy megpofozza a komisszárt; az bánta már, hogy az egész összetűzést provokálta, a csapások elől kapkodta a fejét, és csak nyomta, nyomta le Baranyit, az meg kiabált:

- Megőrültem? Persze, megőrültem! És te nem őrltél meg? Azt hiszed, a pusztá öklöddel... Azt hiszed, a nagy pofáddal...

A dulakodás zajára berohant Mariska.

- Istenem, mi ez? Mi van veletek? János! Elment a józan eszed? Azonnal abbahagyod!

Rángatta odébb a férjét. Gergely hátrált egy lépést. Baranyi azonnal megpróbált felállni. Mariska is visszanyomta, gyöngéden, de erélyesen, s vele a századparancsnok nem ellenkezett. Fekve maradt.

Mariska egyikről a másikra nézett.

- Ez mi volt?

Szavaira nem kapott feleletet. A férje másról beszélt:

- Egyébként nincs szükségem se ítéletre, se hadbíró-ságra, csak erre itt - és nyomatékkaal elővette a pisztolyát. Baranyi tüdeje zihált.

- János, megtiltom!

- Eh! Megtiltod...!

- Mi ütött beléd, János? - hüledezett Mariska. - Ha egyszer a századparancsnok elvtárs azt mondja...

Gergely az ajtó felé indult, a küszöbről szólt vissza:

- Ebben nem akadályozhat meg senki.

- János, állj meg! - Baranyi hangja megint józanul, higgadtan csendült. - Ne élj vissza azzal, hogy ágyhoz vagyok kötve...

- Nem élek vissza. Mondtam: átvettem a parancsnokságot és a felelősséget is. A forradalmi igazságszolgáltatásnak le kell sújtania...

Mariska nem értette.

- Mit vettél át?

A komisszár épp hogy át nem lépte még a küszöböt, de testében már ott feszült ez a visszatartott mozdulat is; ki tudja, hány másodpercet hajlandó még várni. Igen, úgy látszik, csak egy megoldás van.

- Jó, beleegyezem az eljárás lefolytatásába! - adta meg magát Baranyi pillanatnyi fontolgtatás után.

Igazán nem kívántam, hogy szegény János ezt a súlyos sebet kapja. De... Hát isten tudja... Szabad vajon azt mondanom, hogy ezúttal nem is jött rosszul?

Másképp mi lett volna?

Rögtönítélő bíróság, és Jóskának golyó a fejébe. Itt azonnal. Klári ott lakik néhány házzal odébb. Jön feketében. Kiadjuk neki a holttestet... No, hát szóval borzalmas, borzalmas elképzelni. Nem tehetek róla, tudom, Jóska megérdemelné, no de hát így, ebben a helyzetben, Klári jelenlétében... Nem tehetek róla, no, megborzadok a gondolatra is...

Hát mi meg szépen ittragadtunk. Most már a telefont akár kidobhatom. Nincs ezred, nincs dandár, nincs összeköttetés... Északról csehek. Délről csehek, keletről csehek. Nyugatról csehek.

Az után a kemény összeszólalkozásunk – no, kicsit annál is több – kemény összecsapásunk után Gergely János alig húzta ki a lábát a századirodából, hogy intézkedjék az elvonulásunk ügyében, s előbb még persze előkészítse a „tárgyalást” ... – őrült lövöldözés a templom irányából. Jöttek a legionisták. Ezúttal – mint utóbb kiderült – jókora erővel. Én még mindig ágyhoz kötve, a felelősség János vállán. Inkvizítorból azonnal visszavetett katonává. Pillanatok alatt talpra állított mindenkit. Védelmi terv, erők elosztása – mind másodpercek műve volt. Ott járt az első sorban. „Utánam, fiúk! Tanácsmagyarországért! A dolgozók hatalmáért!” Sokszor láttam már őt csaták hevében, amikor nekipirosodik az arca, szinte szemmel követhetetlenül gyorsulnak a mozdulatai, amikor vad szirénaszóként vijjogó jelszavak, utána kurta, artikulátlan üvöltések hagyják el a torkát, amikor rohamsisakos fejét válla közé húzva, kicsivé zsugorodva, mint valami hatalmas erővel megrúgott labda röpül a tüzelő

ellenséges állás vagy rajvonal felé, hogy mindenki azt hiszi: biztos halálába rohan, de csodálatosképp épen marad, s akkor példájától fölgyújtva nyomába zúdulnak a többiek... Láttam én ezt sokszor, most csak mesélték, hogy minden eddiginél megszállottabban vezetett-parancsnokolt, a Lakatos iránti gyűlölet, a velem való rövid dulakodás izgalma is ott munkálhatott benne.

Hajnalig verekedtek a fiúk. Nem értettük a támadás okát. A csehek nem tudták, hogy úgylis visszavonulási parancsunk van? Vagy ez a század már nagyon a begyükben volt, meg akarták semmisíteni? János a végefelé kapta a tüdőlövést. Akkor már csak szórványosan lövöldöztek, ez is valami eltévedt golyó volt. Szerencsére át is ment rajta, kijött a másik oldalon. Szerencsére, mert most, hogy az ezred elvonult, úgysem volna kinek kivenni. És a tüdőcsúcsot érte. Nem életveszélyes, csak hát feküdnie kell. Most már két ágy áll itt benn, a századirodában. De én már lábadozom, el tudom látni a feladataimat, ugyan ezekből nem sok van. Csomár útján szoktam intézkedni. Ő az egyetlen megmaradt szakaszparancsnok, a többi elesett. Hát most Csomár többé-kevésbé századparancsnoknak is meg komisszárnak is érezheti magát egyszerre.

Mi lesz itt velünk, nem tudom. Addig tartottuk ezt a falut, fedezve ezredünk bal szárnyát, hogy a végén benne maradtunk. Legkésőbb éjfélig kellett volna az ezredhez csatlakoznunk, de itt még hajnalban is lövöldözés volt. Addig ők el is vonultak. Tudták-e egyáltalán, hogy bajban vagyunk? Nehéz megmondani. Talán tudták is. Talán megpróbáltak felmenteni minket. Nem sikerült. És az éjszaka folyamán el kellett vonulniuk, a parancs, az parancs.

Hát így. Szóval Gergely Jánost mellém fektették. A jó viszony gyorsan helyreállt közöttünk, azt hiszem, nem is azért, mert sorstársak lettünk. Úgy látom, Jánosban

felülkerekedett a kemény pártfegyelem, amelyben nevelkedett, s alighanem megbánta, hogy ilyen meggondolatlanul és sértő módon szembehelyezkedett azzal az emberrel, akit a tanács hatalom parancsnokul rendelt fölője. Mariska valami olyasmit is mondott: a férje még annak is örül, hogy nem akarom a becsületemen esett foltot (hisz árulónak nevezett) vérrel lemosni, mint az a régi hadsereg tisztjei közt szokásban volt. Ugyan! Butaság! Mintha valami engesztelésfélére is törekedne, de ez nagyon rosszul áll neki. Egyszer például azt mondja: „Ja, nem is említettem akkor neked, századparancsnok elvtárs, Lakatosné beszélni szeretett volna a férjével. Én nem engedélyeztem, de hát... ahogy gondolod.” Hát hadd beszéljen vele. Miért ne beszélne? Mi lesz attól rosszabb vagy jobb? Szóltam Csomárnak, hogy nevemben adja meg az engedélyt:

No de: mi lesz velünk? mi lesz velünk? mi lesz velünk?

Gergely János azt hajtogatja (hiszi-e komolyan vagy önmagát áltatja és persze, engem?), egyre azt hajtogatja:

– Meglásd, századparancsnok elvtárs, csak időt akar nyerni a tanácskormány. Csak arra vár, hogy megszilárduljon a helyzete, legyőzze a belső árulást. Kezdődik újra az előnyomulás. Akkor majd: „Fiúk, keményen tartottátok magatokat, s most gyerünk, együtt harcolunk tovább az ellenséggel...”

Én János fantáziálásaira nem felelek semmit. Ami azt illeti, még igaza is lehet. Néha itt azért hozzájutunk némi értesüléshez. A parasztok jönnek-mennek, itt ezt hallják, ott azt... – bár ki tudja, mennyi belőle az igazság. De néha hoznak egy-egy újságot is. A múltkor elkerült ide egy *Ungvári Közlöny*. Kőrmönfontan, óvatosan fogalmaz – a cseh cenzúra bizonyára résen van –, de azért sok mindent ki lehet olvasni belőle. Például azt, hogy Szolnoknál a Vörös Hadsereg hatalmas offenzívába kez-

dett a románok ellen és átkelt a Tiszán. Hátha még igaza lesz Gergely Jánosnak?

Klári abban a házban lakik, ahol a kötözőhelyünk van. Mintha Mariska kissé törődne vele. (De milyen szemmel nézheti ezt János?) Ha a boltba megy vásárolni valamit, itt halad el nem messze az iskolától, az ablakból látni szoktam. Hát... eléggé furcsa érzés. Már az állapottól ki-kimehetek az udvarra is, tulajdonképpen ilyenkor kiálthatnék neki, idejönne, válthatnánk pár szót...

De mi értelme volna?

BESZÉLŐ

Klárinak a tanítói lakás előszobájába kellett mennie, hogy találkozzék a férjével. Bevezették, azt mondták: várjon. Szétnézett: szűk, sötét helyiség, benne csak két konyhaszék, láthatólag előre odakészítve, jó távol egymástól. Az asszony idegesen járkált fel-alá, egyszer csak egy, az ő szemében rossz képű katona hozta az őrizetést.

Egymás nevét kiáltották, ölelésre tárták karjukat, de a katona lenyomta Lakatost az egyik székre, Klárinak odamutat a másikra.

– Maga erre üljön, s a beszélgetés alatt ne álljanak fel!

Klári kérően nézett a katonára:

– Kettesben szerettem volna...

– Azt nem lehet. De tegyenek úgy, mintha itt sem lennék. Nem figyelek oda.

Könnyű ezt mondani...! Hanem Klári azért belekezdett.

– Mindent elkövettem. Mindent elkövettem, amit lehet. Semmi eredmény. De egyelőre közvetlen veszély nem fenyeget. A tárgyalásod későbbre marad. Gergely megsebesült. Fekszik.

A komisszár nevének említésére a kezdetben nyugodtnak látszó Lakatos szemében valami zöldes, gyűlölködő láng gyúlt, hisztériásan lármázni kezdett.

- Örültek! Örültek! Tárgyalás... Itt, harapófogóban, egy már tulajdonképp nem is létező századnál... És nekem ez az életembe kerülhet.

Kezébe temette a fejét, azután felkapta, feleségére nézett.

- És mi lesz tovább? Nem tudod? Elvonulnak? És a csehek? Messzire lehetnek?

A katona persze „nem figyelt” - de azonnal reagált Lakatos szavaira:

- Ilyet nem szabad kérdezni. Ne feleljen! - utasította Klárit.

Hát jó, nem felelt, de a mentőmunkájáról még szívesen szólt volna.

- Beszéltem, akivel csak tudtam, még Gergellyel is.

Lakatos megint ideges lett.

- Gergellyel? El akar pusztítani. Az biztos. Neked mit mondott?

- Semmit.

- Hogyhogy semmit?

- Csak annyit: tudomásul vette a kérésemet. Az ügyben bíróság dönt. Majd engem is értesítenek az ítéletről.

- Kálmán? - s mintha a név kiejtésénél Lakatos szemében reménysugár villant volna fel.

- Többet nem engedtek be hozzá. Fejsebe van. Vigyáznak rá.

- Hátha mégis megpróbálnál még valahogy beszélni vele...

Klári nem táplált illúziókat. Megpróbálni éppen megpróbálhatja, de nem hiszi, hogy lenne valami eredmény... És Baranyi visszautasító magatartását jócskán eltúlozva beszámolt róla, milyen ridegen fogadta a századparancs-

nok. Ő, Klári, leborult elébe, megalázkodott előtte – semmi sem használt.

A férfi szemében kaján fény villant, és Klári nagyon is jól ismerte ezt a pillantást.

– Hát ennyit érnek a nagy-nagy érzései?

– Jóska, erről most inkább ne beszéljünk...

Klári szinte rettegett attól, hogy továbbra is Baranyi körül forog a szó, tisztában volt vele, ebből csak marakodás lesz, civódás, s ennek most, és itt semmi helye nem volna. Hanem a férje hajthatatlan volt.

– De én beszélni akarok, és a tárgyaláson is beszélni fogok...

Csak úgy ömlött belőle minden, amin fogdai magányában is rágódott, hogy Baranyi Kálmán tulajdonképp mindig csak adta a nagy barátot, és akármilyen mézesmázos volt, ő minden szavából, minden szemvillanásából érezte: csak az alkalmat várja, hogy egyszer tönkregye.

– Miattad, Klári. Érted? Temiattad. Hogy téged...

– Ne beszélj butaságokat, Jóska!

A férfi szinte kiáltva folytatta:

– Hogy téged visszakapjon! Visszaszerezzen!

Klári attól félt, hogy a lármára kiszaladnak a szomszéd szobából, esetleg a komisszár is ott terem, botrányt rendez. A katona is tartott tőle, kikap a fölötteseitől, ha nem lesz csend, odalépett Lakatoshoz, vállon ragadta.

– Vagy türtőzteti magát, vagy visszaviszem.

Klári meg békítgette.

– Jóska, Jóska... Hát most veszekedjünk? Tudod, hogy Kálmán az első szóra félreállt, amikor téged választottalak.

De Lakatos meg se hallott felesége szavait, az előbbi gondolatait fűzte tovább fojtott hangon, és az asszony fülében férje szavai amolyan sziszegésként hatottak.

– Ahogy nézett néha rám. Mintha téged bámulna...

– És velem meg teljesen hideg volt, visszautasító.

Megint a kaján nézés! És a hang határozottan sziszegés.

– Persze, de majd nem lesz. Nem lesz – és az sz hangokat még meg is nyújtotta.

Klári megpróbálta nyugtatgatni. Magyarázta férjének, hogy gyanúsítgatásaival nem a századparancsnokot, hanem őt, a feleségét bántja. Különben sincs semmi oka, hogy így beszéljen. Mióta házasok, ránézett ő, Klári, valaha is valaki másra?

A férfi megint lecsapott, mint vércse a prédájára.

– Én bezzeg ránéztem. Ezt akarod mondani. Ugye?

Klári szinte bánta már, hogy a találkozást kierőszakolta. Bármit mond, a férje ellene fordítja. Kissé védekezve, de kissé már támadva is folytatta:

– Nem akarom azt mondani. Én most ilyesmiről nem beszélnék. Pedig hallottam ám itt egyet-mást. Például azt, hogy annak a majornak a feldúlása is...

– Ezt biztosan Kálmán mondta.

– Ő csak említette, de neki nem hittem. Hanem aztán mondták az emberek is a szakaszodból. Hogy az egész csak azért a nőért volt. Azt hitted, ott van. Ott rejtették el.

Lakatos nem tudta – lehet, nem is akarta – elkendőzni a mosolyt, amely keskeny bajusza alatt megvillant. Edit, a fekete szépség említése még ebben a fogalmazásban sem volt kellemetlen számára: „az a nő”. Egy villanásnyi idő alatt újra végigélte rövid, de heves kapcsolatuk minden percét. Kissé késett is a válasszal:

– Nem igaz.

A mosolyt persze jól értette Klári is, talán azért feszítette a húrt.

– De az igaz, hogy fegyvertelen emberekre lövettél? Hogy kifosztottad a tanyát?

Lakatosnak ez sok volt. Hangja nem sziszegett, hanem sűvített, így vonta kérdőre a feleségét: mi az? ügyésznek

jött ide? vádolni őt? a fejére olvasni a tetteit, ahogy Gergely szokta?

Hát igen, ezt azért nem kellett volna – morfondírozott közben Klári. Megint békítgette, magyarázta, hogy de-hogyis vádolja, de hát annak a majornak a dolga őt is nyugtalanítja, elég nagy baj, hogy mindez megtörtént, hiszen amiatt a másik oldalon is... azoknál is olyan kellemetlensége lehetne, hogy könnyen az életébe kerülhetne... De Lakatosnak erre is akadt tromfja. Valami különös élenkség, majdnem mosoly bujkált a szemében, amikor kivágta:

– Nem érted? Hát nem érted, hogy ezt próbáltam jóvátenni? Ezért akarnak most ezek puskacső elé állítani...

– Jóvátenni? – hüledezett Klári, pedig értette, miről van szó.

– Hát persze. Én már akkor tudtam, hogy ennek itt befellegzett. Így vagy úgy, a kezükbe kerülök. A fehérekébe, csehekébe, románokéba: mindegy. Akkor aztán: mit csináltál Lakatos, a tanyán? Ha csak egy perccel később jön az az őrjárat...

Elhallgatott, a szemközti falra bámult, minha át tudná fúrni a tekintetével, és mögötte meglátná: mi is történt volna, ha később jön az őrjárat. Már azóta talán rég Pesten van... Kávéház, nők... De visszatért a jelenbe:

– Ha csak egy kicsit később jön, rég ott vagyok. Átálltam. A pénztárral. Így egészen más.

Klárira tekintett, felcsattant a hangja:

– Mi az? Erre nem mondasz semmit?!

– Hát... Megpróbálok még egyszer beszélni Kálmánnal... – az asszony elakadt, maga elé meredt.

A jelenetből a katona arra következtetett, hogy az érdemi beszélgetésnek vége. Az engedélyezett idő különben is percekkel ezelőtt lejárt. Sürgetni kezdte Lakatost:

vissza a fogdába. De annak csak most jutott az eszébe, hogy még kérdezni akart valamit:

- Csak még egy szót és megyek. Ritoók... Mi van Ritoókkal?

- Ritoók? Rá ne számíts! Neki sikerült, ami neked nem.

Hát igen: Ritoók átszökött a csehekhez. Most már ő sem áll ki mellette a tárgyaláson - töprengett a kamra felé menet Lakatos, aztán arra gondolt: mit számít, ki áll ki, ki nem? A végén úgys Gergely mondja ki a döntő szót.

- Isten óvjon! Beszélek Kálmánnal...! - Klári szavai a celláig kísérték.

Klári hallotta, ahogy a katona ráfordítja a zárba a kulcsot, azután visszajött az egyik konyhaszékért, odahúzta magának az őrizetes cellája elé, leült. Az asszonynak azt se mondta, menjen, azt se, maradjon. Klári maradt. Amíg el nem küldik, marad. Leült a keskeny, sötét folyosón a másik konyhaszékre. Mégiscsak a parancsnokság épületében van, és engedéllyel van itt. Hátha történik valami. Hátha Kálmán jön (lábra tud állni egyáltalán?), hátha beszélhet vele...

Mariska jött. Ha tudja, hogy Klári még ott van, talán elkerüli a folyosót, de most majd beléütközött. Akárhogy: mondani kellett valamit.

- Beszélt vele?

Klári valami kis érdeklődést, jóindulatot vélt kiolvasni a hangjából.

- Igen, igen! - felelte, s hirtelen megragadta az ápolónő csuklóját. - Mariska! Mariska! Maga olyan jó hozzám, mióta itt vagyok... Ha beszélne... Ha csak egy szót szólna a férjének... Magára biztosan hallgat.

Mariska nem szólt egy szót sem.

- Mariska! Mariska! Mariska, hát nem teszi meg?

- Nem.

- Nem?

- Nem.

A három nem valahogy mintha sortűzként pattogott volna, s Klárinak ettől kellemetlen képzettársítása támadt. Az ápolónő meg úgy érezte, hogy a kemény „nem”-en enyhíteni kell valamit.

- Tudja... Tudja, én nem mondhatom azt Gergely Jánosnak: kíméld meg (bár megbocsásson!) egy áruló életét.

Klári ismét reménykedni kezdett.

- Mariska! Néhány hét... és mindennek vége!

- Lehet. De akkor sem mondhatom. Tetves, buta kis cselédlány voltam, mikor egy lakatoslegény egyszer megfogta a kezem. És nemcsak szerelmet akart. Azt mondta: olyan emberek közé viszlek, akik azért élnek, hogy az egész világ az olyanoké legyen, mint mi vagyunk.

- Értem: bevitte a mozgalomba.

- Ezt így mondani kevés. Én akkor születtem meg igazán. Most hát nem mondhatom Gergely Jánosnak... Nem mondhatom, amit maga kér.

Klári még mindig bízott valamiben:

- Mariska, maga is feleség...

- Igen, de ha magáért annyit tett volna valaki, mint értem Gergely János...

Ezektől a szavaktól meglódultak Klári gondolatai, messzire a múltba kalandoztak, és csendben, szinte magának mondta:

- Tett. Értem is tett valaki...

Mariska szavaiban most pislákol fel először a megértés.

- Tudom, a férje, akit most meg kellene menteni.

Klári értetlenül bámult az ápolónőre, mintha annak olvasnia kellett volna iménti gondolataiban. Megrázta fejét.

- Nem, nem a férjem. Baranyi Kálmán, a századparancsnokuk.

Mariska akkor nem kérdezett többet, csak meglepetve nézett rám. Pedig vártam, hogy faggatni fog, és talán azért is eresztettem ki a számon ezt a Kálmánra vonatkozó mondatot, mert jólesett volna elmondani valakinek – főként egy asszonynak –, mik történtek velem néhány évvel ezelőtt. De akkor még nagyon messze voltunk egymástól. Mariskában élt még irányomban valami elutasítás, valami lenézés. Hirtelen elbúcsúzott, sarkon fordult.

Jóval később, ott, a Kijev környéki erdészházban, egy csendesebb délelőttön – ha jól emlékszem, az ebéd előkészítése, babfejtés közben – hozta szóba a dolgot.

– Te, Klári (akkor már tegeződtünk), mióta csak fel-tűntél itt közöttünk, figyelgettem én valamit. Úgy harcoltál a férjedért, ahogy csak lehetett, de valahogy... tudom is én... valahogy meggyőződés nélkül, kötelességből. Már ne haragudj, hogy ilyesmit mondok.

– Nem, nem, csak mondd!

– És említettél egyszer valamit, te és a századparancsnok... Hogy valaha ő tette érted a legtöbbet. Igaz ez? Hogy volt?

Közvetlenül az emlékezetes erdészházi temetés után történt. Kálmán és Gergely ki-bejárogattak. Nem voltam túlságosan mesélő kedvemben, és a férfiak állandó föl-föl-tűnése is zavart, ilyenkor mindig meg kellett állnom a beszédben. De ha egyszer Mariska kérdezte, és akkor kérdezte, el kellett mondanom.

– Tulajdonképpen nagyon egyszerű történet. Kálmánnal... A parancsnokkal egy városkában laktunk. Azután... Hát megtetszettem neki. De sohasem mert komolyan udvarolni. Nagy volt közöttünk a szakadék.

– Vagyoni? – s Mariska kis rosszindulattal nézett rám.

- Az is.
- Miért? Ti kik vagytok...? Vagy voltatok...?
- Voltunk. Bérlok. Gazdagok. Baranyiék pedig tám-
tók. De volt ott hat gyerek, az öreg meg ivott.
- Most már mindent értek.
- Ha ilyen egyszerű volna! Ötvenéves korára az apám
megbokrosodott, ő is inni kezdett. Kártya, lóverseny,
nők... Mikor mindenét elverte, agyonlőtte magát.
Anyám meg... Megszökött a szeretőjével. Bécsbe. Kép-
zeld: tőlem szökött meg, és a sok bajtól. Elgondolhatod
a helyzetem, ott álltam fillér nélkül, apám és anyám
szégyenével. Akkor jutott az eszembe a parancsnok,
hogy ő talán segíthet.

- Ő hol volt akkor?

- Egyetemen Pesten. Tanárnak készült. De hogyan?
Az öreg Baranyinak egy vasa se volt a gyerekek taníttatá-
sára. Otthon szédelegtek éhesen, rongyosan, azután
egyikből asztalos lett, másiból vasúti kalauz. De a pa-
rancsnok - az nem. Beszökött a városba. Kisebbeket
tanított, alkalmi munkát vállalt... Az egyetemre is felkü-
zdötte magát. Annyi pénzt még összeszedtem, hogy föl-
menjek Pestre, megkeressem: „Vagy segít rajtam, Kál-
mán, vagy ott a Duna...”

Emlékszem: mikor itt tartottam, belépett Kálmán.
Mariska zavarba jött, én is, talán ő jobban, mint én.
Gondolataimban pedig a szekrényben matató (valamit
keresett) Kálmán távolodni kezdett, mintha megtette
volna visszafelé azt az ezer kilométeres utat, lefoszlott
róla csukaszürke egyenruhája, kopottas acélkék (de em-
lékszem a színére!) öltönyben állt előttem, s az erdészlak
jókora előcsarnoka hirtelen összezsugorodott azzá a kis
padlásszobává, ahol annak idején fölkerestem. Ez az
érzés olyan intenzív volt, hogy majdnem fölálltam, majd-
nem odamentem a számomra hirtelen civille változott

Kálmánhoz, majdnem megragadtam a kezét, mint akkor, kérve, hogy segítsen, segítsen...

- De persze, neki sem volt semmije - ezt Mariska mondta, amikor újra kettesben maradtunk; míg Kálmán bent volt, nyilván tovább szövögette magában a történetet.

- Nem volt, de szerzett állást. És milyen jól! Volt neki egy professzora; úgy szerette a parancsnokot, mint a fiát. Hát hozzá beszerzett titkárnőnek.

Igen: Mariska alakítgatta magában a történetet, mert ahogy elhallgattam egy pillanatra, megint közbeszólt:

- És eljegyeztétek egymást a parancsnok elvtárssal...

- Nem. Erről valahogy szó sem volt. Mindenben segített, mindenről gondoskodott, de nem próbált udvarolni.

- És a férjed?

- Ott dolgozott a prof. mellett. Fiatal, jóképű adjunktus. És megtörtént.

- Értem - szólt Mariska, pedig nem értette. Illetve érteni értette, hogy mi történt, a szemében tükröződő zavartság valami más értetlenséget fejezett ki. Számára - talán a legtöbb egyszerű munkásasszony ilyen - a szerelmi kapcsolatnak nyilván volt valami mélyen romantikus színezete, bizonyára bonyolultabbnak tekintette ezeket a dolgokat, hosszúnak, tekervényesnek a hozzájuk vezető utat, idegenül hatott számára, hogy egy férfi és egy nő egyesülése csak úgy „megtörténik”. Talán nem kellett volna, mégis mentegetőzni kezdtem, de hát végeredményben az igazat mondtam, akkor valóban így volt.

- Én meg utálni kezdtem magam a dolog miatt. Azt forgattam a fejemben, hogy olyan vagyok, mint az anyám. De hát... olyan rettenetes idegállapotban voltam. Kellott valami változás. Föloldódás. Tulajdonképpen azt sem tudtam, mit csinálók.

A kifejezésten, tompa kérdés semmit sem fedett föl Mariska véleményéből, érzéseiből.

- A parancsnok?

- A parancsnok? - kérdeztem vissza, és nem feleltem mindjárt. Először vissza kellett idéznem magamban az akkori időket, hogy hát valóban: mire is számítottam, hogyan reagál Kálmán arra, ami történt. Mert tulajdonképpen tudtam én, hogy az ő érzéseibe gázoltam bele. De hát az a buta hallgatása, tartózkodása még akkor is...

- A parancsnok? Azt hittem, törni-zúzni fog, ahogy megtudja. De csak nagy szomorúan mondta: ő azért nem hozta még szóba a kettőnk dolgát, hogy kissé rendbe jöjjenek lelkileg, de látja, nagyon is rendbe jöttem.

- Azután?

- Fogta a kalapját, kiment az irodából, ahol dolgoztam. És megkereste Lakatost. Vagy azonnal feleségül vesz, vagy megfojtja.

- Összeházasodtatok.

- Igen. És nem is volt rossz dolgom mellette. Csak a természete... Ahogy mindenben a saját kedvét, kényelmét, passzióját kereste. Ahogy örömét lelte abban, ha nekem ez fájt. Ahogy célozgatni tudott az anyámrá, családomra! Nyíltan sohasem csépelte őket. De szavainak mellékizéből, hangsúlyaiból gyakran éreznem kellett, hogy honnan is „emelt magához”.

Csend lett az erdészház előcsarnokában.

Mariska nem mondott semmit.

A tálba dobott babszemek meg-megkoppantak.

A borítékon helység nem szerepel, csak a név:
Gerlóczy Zoltán századparancsnok elvtársnak
Kedves Zoltán!

Remélem, soraim eljutnak hozzád. Az egyik falubeli Ungvárra készül (már megszokták a frontállapotot, átmászkalnak az állások között), neki meg van ott egy ismerőse, aki át szokott járni a cseh demarkációs vonalon, meg nem szállt területre. Csak azt kértem, hogy ezt a levelem adja át az első vörös alakulat parancsnokának, ő majd valahogy eljuttatja hozzád, hiszen nem lehet olyan nehéz kideríteni, hol van most a munkácsi dandár.

Azt biztosan tudod, hogy ittrekedtünk. Még tartjuk magunkat, de napról napra nehezebb, és persze, napról napra kilátástalanabb. Csak arról van szó, hogy egy vagy két, esetleg három hét alatt tudnak felmorzsolni bennünket a sorozatos kisebb támadásaikkal, amelyeknek szinte naponta ki vagyunk téve. Ha nagyobb erőkkal jönnek, egy nap is elég. Bár János szaval, hogy így-úgy helytállunk, csodára ő sem képes. Különben Te még azt sem tudod, hogy mind a ketten megsebesültünk. Én hamarabb: fejlődést kaptam. Jánosnak a tudócsúcsán ment át a golyó. Ő hamarabb talpra állt, jóformán teljesen rendben van, de lassacskán már én is eldöcögök.

De hát nem is azért írok, hogy az egészségi állapotunk felől tájékoztassalak. Arra kérlek, menj el levelemmel Szemán elvtárshoz, próbáljátok meg együtt kisütni valamit, mit tehetnétek az érdekünkben. Úgy hallottam Stromfeld elvtárs az északi csapatok visszavonása után lemondott. Kár. Hozzá minden teketória nélkül bemehetetek volna. Próbáljátok ezt megkísérelni Böhm elvtársnál, bár vele nehezebb dolgotok lesz.

Tulajdonképpen nem is tudom, mit kérek. Ha kilátás van rá, hogy megfordul a helyzet, hogy döntés születik

egy újabb offenzíváról, akkor semmit. Akkor valahogy igyekszünk kitartani, megvárjuk a fölmentő csapatokat. Ha erre nincs remény, akkor azt kérném: Böhm elvtárs próbáljon meg valahogy, esetleg az antantmisszió révén tárgyalni a csehekkel rólunk, hogy valaminek a fejében adjanak nekünk szabad elvonulást. Valami fogolycsere keretében nem elképzelhető?

Jól tudom, Zoltán, hogy a nagy dolgokhoz képest, amik most kockán forognak, az én századom sorsa kicsiség. De végeredményben sok ilyen kicsiség, sok vörös század együtt: a nép, a magyar nemzet, a forradalom. Szabad-e hát csak másfél száz ember sorsát is könnyelniűen vennünk? És én nem akarom itt most külön is dicsérni Neked az embereimet, ismered őket. Tudod, hogy mindegyik az életét tette a forradalomra, és ha idáig semmit sem cselekedtek volna, ezzel a mostani csodával határos kitartásukkal is kiérdemelték volna a felsőbb vezetés különleges figyelmét.

Egyébként megmondom Neked azt is: túlzott reményeket nem táplálok. Ismerem a nagy-nagy országos gondokat. De mindent meg kell próbálni. Hátha! Igaz? Ugye segítesz?

Különben ha megkérdeznéd, hogy vagyok, csak ennyit felelhetek: köszönöm, rosszul. Lehet-e jól egy minden összeköttetéstől elvágott alakulat élén a sebesült parancsnok? Nemcsak ez a bajom. A Lakatos-ügy még mindig nem zajlott le, itt lóg a fejem felett. Én amellettnél: üljön magának a dutyiban, amíg nem jutunk valamire, aztán meglátjuk, mi lesz vele. De Jánosnak habzik a szája, ha róla beszél. Mihelyt lehet, tárgyalást! Halálos ítéletet! És kivégezni! El tudod ezt képzelni, Zoltán? Hadbírósági tárgyalás és kivégzés egy minden oldalról körülzárt, naponta ellenséges támadásoknak kitett faluban, jó száz kilométerre az első vörösalakulattól... Hozzá: Klári is itt van a nyakunkon, ittmaradt, mikor ittreked-

tünk. Miért? Gondolja, hogy a jelenléte valamit megváltoztat? Az egész csak arra jó, hogy megnehezítse a helyzetem.

No de elég a panaszkodásból, Neked is lehet gondod épp elég.

Bajtársi öleléssel

Baranyi Kálmán.

Tábor, 1919. június 28.

GERGELY JÁNOS

Hihetetlen az egész!

Nem az hihetetlen, hogy a Magyar Tanácsköztársaság megbukott. Erre felkészültem. Fel lehet készülni a legrosszabbra is. Ha valakink súlyos beteg, és tudjuk, nem lehet rajta segíteni, hát az ágya mellett felkészülünk a végre. Nem az hihetetlen, hogy nincs már, hanem az, hogy már két napja nem létezett a Tanácsköztársaság, és én nem tudtam róla. Több volt nekem, mint anya, több volt, mint feleség, több mint édes gyermek – és én nem tudtam, hogy már nincs. Még tegnap este is úgy hunytam le a szemem, hogy no, Gergely János, mire ez a tüdőlövésed teljesen begyógyul, addigra elkezdődik az új offenzíva, jönnek a fölmentő csapatok, szükség lesz a kéréses munkáskezedre... Az utolsó pillanatig bíztam benne. Bíztam, de számítottam a bukásra is. Nem vagyok olyan elvakult bolond, amilyennek a századparancsnok gondol. A hírekből, amiket mostanában kapunk, látni lehetett, itt csak a csoda segíthet. De az biztos, hogy én csak a csodára akartam gondolni.

Pár napig nem jutott ide a faluba semmi hír, semmi újság. Nem mindig akad a parasztok közt se, aki rászánná magát, hogy kilopakodjon a mi állásaink meg a csehek állásai között. Néha mennek. Dolguk akad odakinn,

a körülzáráson túl, venni kell valamit, vagy eladni, beteg rokont látogatni a szomszéd faluban vagy mit tudom én. Hát most nem mentek. Csak ma jött valaki odaátról, hozott egy Ungvári Közlönyt. Nem sok köszönet volt belőle. Nagy istenes cím, a lap egyik szélétől a másikig:

LEMONDOTT A TANÁCSKORMÁNY.

Alatta nyúlfarknyi hírecske. Semmit sem lehet megtudni belőle.

Tanácskoztam a parancsnokkal, mit csináljunk. Abban maradtunk, hogy holnap megpróbáljuk kijuttatni egy emberünket, hátha megtud valamit. Csomárt volna a legjobb küldeni, de rá itt van szükség.

Azt gondoltam, ha majd a bukásunkról hallok, káromkodni fogok, szitkozódni, átkozódni. És nem. Csak valami rettenetes szomorúság fogott el. A hegyeket nézegettem a falu körül, és arra gondoltam, lehetséges-e, hogy még mindig itt vannak, és a fenyők is ugyanúgy nőnek, mint azelőtt, és a Tanácsköztársaság már nincs. Az emberek jönnek-mennek a faluban, egy asszony vödörben vizet visz, egy öregember valami görbe rudat cipel a vállán, mintha semmi sem történt volna, és nincs az, amire az életünket rátettük.

Hogy velünk mi lesz?

Lehet, ez most nem is olyan fontos, de azért gondolkodni kell rajta. A század életéért, sorsáért felelünk, és talán én, a politikai biztos, jobban, mint Baranyi, a parancsnok.

Ma egész éjjel gondolkozni fogok, megpróbálok valamit kitalálni.

Csak az jó, hogy újra talpon vagyok. A golyó helyét még érzem, de tudok járni, mozogni, ha kell, fegyvert fogni.

Hátha tehetek még valamit a Magyar Vörös Hadsereg munkácsi dandárának árván maradt századáért.

Tehetett. Még aznap este. A délutáni órákban támadtak a csehek.

Az ellenség meglehetősen nagy erővel jött a falu ellen, mintha elszánta volna magát a század kifüstölésére. Gergely ott volt az első vonalban, s talán ez volt a szerencse: ha ő, a század harci szelleme, lelke nincs közöttük, a katonák nemigen állják ki a próbát.

És bár Gergelynek bele-belenyilallt az oldalába – olykor a lélegzete is elállt tőle –, úgy verekedett, mintha a velük szemben álló cseh alakulatnak (ha jól tudta, ungvári 31-esek) akarná megadni a tartozását, velük akarna számolni a bűnökért, amelyeket valaki is elkövetett a magyar tanács hatalom ellen. De elkeseredett dühvel harcoltak a csehek is. Nyilván a szokottnál jobban boszszantotta parancsnokaikat, hogy egy nem létező vörösrszág fantomegysége még mindig itt áll az útjukban. Éjszaka lett, mire a csehek visszavonultak. Nagy veszteséggel: tizennégy halottjuk maradt a falu határában (ezeket még hajnalban el kellett temetni). De ismét vesztek egy embert a vörösök is, sebesültek is estek. S a századnál most már türelmetlen hangok is hallatszottak: van-e értelme az egésznek? Nincs már Magyar Tanácsköztársaság – hát kinek a hadseregéhez tartoznak ők? Kinek a nevében, miért halnak meg... De... mit lehet itt egyáltalán tenni? És a vezetők? A vezetőknek mi a szándékuk? Gondolkodnak-e egyáltalán a másfél száz ember sorsán? Vagy azt várják, hogy a meg-megismétlődő rohamok szép lassan felemésszék az egész századot? Gergelynek ezt a harc szünetében így a szemébe is mondták.

Igen: most már határozni kell.

A támadás visszaverése után a parancsnok és a komisszár összedugta a fejét. Majd reggelig tanácskoztak. Végül abban maradtak, hogy reggel parancsnoki eligazí-

tást tartanak. Lakatos? A tárgyalása? Ez most másodrendűnek látszott, szóba se került.

Reggel a századirodán gyülekeztek az odarendeltek: Csomár, az egyetlen megmaradt szakaszparancsnok, Bakos, Barkaszi és Palágyi vöröskatonák és Mariska. Baranyi kötéssel a fején, de már szabályszerű öltözékben állva fogadta a belépőket, mintegy utalva rá, hogy ismét kész az alakulat irányítására. Nyugodtnak, megfontolt-nak, sőt derűsnek látszott, bár erre nem sok oka lehetett. Gergely viszont rosszkedvűen, idegesen méregette az osztálytermet.

- Na, üljenek le, mit állnak? - a jelenlevők vonakodva engedelmeskedtek Baranyi fölszólításának, nem szoktak hozzá, hogy ülve tárgyaljanak feljebbvalóikkal. Először Csomár telepedett le az egyik padba. Csomár nagy lendületű mozdulatából egyébként kívülálló is kikövetkeztethette volna, hogy az egyik legfontosabb jelenlévő foglalt helyet. Igen... Nagy ember volt itt most az egyetlen megmaradt szakaszparancsnok, hiszen egy ideig Baranyi is, Gergely is ágyhoz volt kötve. Így Csomár gyakorlatilag századparancsnok és politikai biztos is volt egy személyben, s bár utasításokért, tanácsokért az alakulat sebesült vezetőihez fordult, végeredményben mégis ő intézkedett, cselekedett. A nagy testű, durva arcú parasztlegénynek még a külsejében is mintha érdekes változásokat hozott volna új helyzete: vonásai valahogy megnemesedtek (nem, nem lágyultak meg, zordságukat megtartva alakultak át), mozdulataiban volt valami határozottság... Baranyi úgy találta, hogy katonája amolyan „tábornokos” benyomást kelt, s inkább látszik magas beosztású parancsnoknak, mint ő maga, aki többéves szolgálat után is egyszerű tanárembernek érezte magát belülről.

No, de... kezdeni kell. A századparancsnok hivatalosan bejelentette, amit mindenki tudott: a Tanácsköztársaság megbukott, a tanácskormány lemondott. Az emberek

hümmögtek. Igen, hallották, tudják. Az sem volt titok, hogy az értesülésekért kiküldött ember visszajött és jelentést tett a parancsnoknak. Hát ez mi hírt hozott? Mit hallani Pestről?

Baranyi válasza szűkszavú volt. Amit sikerült megtudni, nagyon kevés. Annyi biztos, hogy a románok Pest felé menetelnek, ott valami szakszervezeti kormány vagy ilyesmi alakult.

- Fehérek? - érdeklődött Barkaszi.

A lógó orrú komisszár epésen felelte:

- Nem. Lilák.

Baranyi hosszabb fejtegetésbe akart kezdeni.

- Azt kellene megbeszelnünk, mi legyen velünk a továbbiakban...

A komisszár a parancsnok szavába vágott, ő inkább úgy tenné fel a kérdést: miként cselekedjünk a továbbiakban. Baranyi általában érzékeny Gergely okvetetlenkedéseire, de most nem sértődött meg. Elfogadta társa fogalmazását, és újrakezdte.

- Szóval miként cselekedjünk...

Ekkor Csomár vágott közbe, de szavait Gergelyhez intézte:

- Bámulom az optimizmusodat, századkomisszár elvtárs!

Gergely méltóságon alulinak tartotta, hogy a megjegyzésre reagáljon. Baranyi tovább beszélt. Elsősorban föl kell készülni a csehek újabb, bizonyára végső támadására - fejtegette, Palágyiban nem állt meg a szó, kimondta amin ő és sok katonatársa tépelődni szokott: van még értelme? A komisszár majd keresztüldöfte a szemével.

- Hallod, Palágyi, nem ismerek rád! Beleszoktál a dezertőr védőjének szerepébe! Bizonyisten, mintha hozzájuk húznál...

A századparancsnok hosszú, éjszakába nyúló vitájuk során elfogadta Gergely javaslatát, bár nem volt meggyő-

zódve róla, hogy a javaslat keresztülvihető. Ez önmagában is ingerlékennyé tette, a fölösleges súrlódások bosszantották, attól tartott, elszabadulnak a szenvedélyek. Rámordult a komisszárra.

– Hagyd már, János, meg kell hallgatni a józan hangokat is!

Gergely dúlt-fúlt. Hiába, no, vakhitű ember, gondolta Baranyi, megenne mindenkit, aki megfontol, mérlegel.

– Józan hangok! – méltatlankodott a komisszár. – Jó-ó-zan hangok! Mi más tehetnénk, megpróbáljuk megvédeni magunkat!

Szavait csend követte. A parancsnok sem folytatta megkezdett fejtegetését. A többiek az elhangzottakat fontolgatták. Palágyi ért leghamarabb gondolatai végére. Legártatlanabb, legálmodozóbb képét fölve nézett szembe a komisszárral:

– Jó, megvédjük magunkat. De ha nem félnék, hogy újra vádolni fogsz valamivel, megkérdezném: és azután?

Hanem ez az „azután” már nem bosszantotta Gergelyt, hiszen beszélgetésük tulajdonképpen céljához vitt közelebb. Visszakérdezte:

– Azután? Majd arról is szó lesz. Egész éjjel erről beszélgettünk a századparancsnok elvtárssal. De mielőtt rátérnénk, pótolni kell a hiányzó szakaszparancsnokokat.

Az új parancsnokok kinevezésére Baranyi volt az illetékes: ismét ő vette át a szót. Nem a szakaszparancsnokokkal kezdte, hanem az orvossal. Hogy mióta az ezredtől el vannak vágva, nincs orvosuk, ezért egyetlen megoldás kínálkozik: Mariskát teszik meg az alakulat orvosává. Gergelyné tudta már, hogy ő ezért van itt, férje említette neki, de ő már szólt, nem mondott rá egyértelműt. Most is elmondta, ő ápolónő, annak se valami híres, csak úgy fölszedegette a tudományát. Mindegy, jobb nincs, vállalnia kell! – így szólt a parancsnok döntése, és Gergely egyetértően bólogatott.

No és a szakaszparancsnokok... Huszár és Lékó eles-
tek. Ritoók átszökött az ellenséghez, Csomár szakaszán
kívül egyiknek az élén sincs parancsnok. Nos, a szakasz-
okat Barkaszi, Bakos és Palágyi veszik át.

- Ezért hívtam magukat, elvtársak! - mondta Bara-
nyi, és a kinevezés megpecsételéseül mindegyikkel kezét
fogott.

- Köszönjük a bizalmat! - ezt felelték mindhárman.
Gergely Bakos válaszából leheletnyi iróniát érzett. Nem
hagyta annyiban.

- Mintha ezt ironikusan mondtad volna, Bakos elvtárs!

- Nem mondtam, de azért valamit nem értek. Ez
nagyon szép. Mondjuk: most még vissza is verjük a
cseheket. De akkor majd egy ezreddel jönnek ellenünk.
Vagy kettővel. Vagy hárommal. Akkor mi lesz?

Gergely helyett Barkaszi felelt, kissé határozatlanul.

- Ha ez hiányzik még a Tanácsköztársaság becsületé-
hez, megverekszünk velük. Az utolsó emberig, mint ilyen-
kor szokás.

- Neked van családod Barkaszi? - ezt Bakos vetette
oda, és Gergely mindjárt rá is mordult nagy dühösen:

- Miért kérded?

- Csak kíváncsi vagyok rá. Mert én például nem hi-
szem, hogy valakinek vagy valaminek jobb lesz, ha cél
nélkül föláldozzuk magunkat.

Barkaszi megkérdezte Bakost, mit tenne ő, de bajtársa
adós maradt a felelettel. A parancsnok már tudatosan
hallgatott. Gondolta, hadd vitatkozzák ki magukat, fon-
tolják meg a különböző lehetőségeket, jobb lesz. Gergely-
nek is odasúgta: hagyja az embereket véleményt cserélni.
Egyelőre a komisszár se jött elő a tervével. Bakos felsőhaj-
tott.

- Nekem az az elképzelésem, hogy megverekszünk
velük, azután szétoszlunk az erdőbe. Ki-ki bujkál, amed-
dig kell, és ha itt az ideje: haza!

Nem hangzott túlságosan meggyőzően. Barkaszi tovább akadékoskodott.

– Az ám, haza! Aztán otthon majd felhúznak.

Bakos csak dörögött rá valamit, hogy mindenkit nem lehet felhúzni, de Palágyinak komolyabb aggályai voltak:

– Ha épp szét akarunk oszlani az erdőben, ahhoz harcolni sem kell. Megtehetjük azonnal.

Gergely érkezettnek látta az időt, hogy elmondja, aminek a megtárgyalására összehívta őket:

– Elvtársak! Nekem tulajdonképpen beszédet kellene mondanom – és olyan pózt vett fel, egyik lábát előre tette, mint szónoklás közben szokás –, nekem beszédet kellene mondanom, hogy meggyőzzelek benneteket valamiről, de ezt ne várjátok tőlem! Hadd mondjam el csak így, egy-két szóval az én tervemet. Jó. Nálunk megbukott a tanács hatalom. De ahonnan a legtöbb visszajöttünk, hogy Tanács-Magyarországért harcoljunk, ott győzedelmeskedik. A fegyver meg a kezünkben van. Utat törünk magunknak oda, ahol áll még a proletárdiktatúra.

A komisszár szavai után csönd támadt.

– Úgy látom, nincs nagy éljenzés... – kockáztatta meg óvatosan Palágyi. Baranyira nézett.

A parancsnok helyett ismét Gergely szólalt meg.

– Baranyi elvtárrsal már beszéltem. Kétkedik ugyan a vállalkozás sikerében, de nem ellenzi.

Baranyi kezébe vette a gyűlés (mert végeredményben az volt) vezetését.

– Ilyen ügyben a parancsnoki kar csak közösen dönthet. Név szerinti szavazást rendelek el. A komisszár és én mellette vagyunk. Az már két szavazat. Nos? – Bakosra nézett. Bakos maga elé bámult. Az arca komor volt.

– Nem tudom, még gondolkodom.

– Barkaszi elvtárs?

Barkaszi kis töprengés után igennel szavazott. Mariska is – mint orvos részt vehetett a parancsnoki szavazásban. Palágyi kissé határozatlankodott.

– Hát... talán... Azt hiszem: igen. Ez lesz a legjobb. Talán igen. – S mert nem sürgette senki, még töprengett kicsit, majd vállat vont. – Igennel szavazok.

Csomár a terv ellen volt. Határozottan és gondolkodás nélkül. Gergely megütközve tekintett rá, mindenkitől jobban várta volna, mint tőle, aki egy ideig az egész alakulat élén állt. De nem is ez szúrta a legjobban a komisszár orrát, még mindig a Lakatos-ügy lebegett a szeme előtt, hisz elégedetlenségét így fejezte ki:

– No lám, én azt hittem, a védő fog ingadozni. És Palágyi igennel szavazott, a vádló meg azt mondja: nem!

„Ennek most is a hadbírószobai eljárás a legfontosabb, mikor a létünkről vagy nemlétünkről van szó” – morfondírozott magában a századparancsnok. Csomár nem hagyta magát.

– Szavazást akartatok, vagy föltétlen parancsteljesítést? Mert ha parancsba adod, komisszár elvtárs, hogy igennel kell szavazni, akkor tessék, kész vagyok rá!

– Helyes. Joga van ellene szavazni! – támogatta szakaszparancsnoktársát Bakos, de Gergely rá is megsemmisítő pillantást vetett.

– Te még nem is nyilatkoztál!

– Majd fogok.

A komisszár fölényesen leintette.

– No, nincs rá nagy szükség. Eddig öt szavazat mellette, egy ellene, egy tartózkodó. Ezek szerint a javaslat el van fogadva.

A századparancsnok nem tekintette ennyire egyértelműnek a döntést. Hiába, no, neki magának is voltak még aggályai, hogyne volnának az embereinek! Türelemre intette a komisszárt, ne siessenek, jó volna, ha valahogy

mindnyájan egy véleményre jutnának. Talán, ha Csomár elvtárs kifejtene, miért szavazott nemmel...

Csomár nem kérte magát. Azt mondta: kész örölség az egész. Itt nem tudnak ellenállni vagy két századnyi cseh katonaságnak, és most megpróbálják átvágni ezt az irdatlan távolságot... Nyolcszáz vagy ezer kilométer, mert annyira lehetnek innen az orosz vöröscsapatok... Közben megverekedni nem kétszázadnyi katonasággal, hanem ezredekkel... Először kivágni magukat innen. Azután átjutni a Kárpátokon, még ki tudja, hányszor állják útjukat a csehek, talán valahol feljebb románok is vannak. A másik oldalon meg a galíciai fehér bandák. Azután Ukrajnában valami nagy áruló sereg...

- Gyenyikin csapatai - adta meg a fölvilágosítást Baranyi.

Csomár összehúzta a szemöldökét.

- No, meg lengyel ellenforradalmárokról is hallottam. Nem sok kicsit? Marad belőlünk a végén egy szakaszra való?

Talán tovább sorolja aggályait, de Bakos a szavába vágott.

- Döntöttem. A terv mellett szavazok.

- Már hat-egy - mondta a komisszár, Csomár hitetlenkedve bámult Bakosra.

- Hát téged mi győzött meg olyan hirtelen?

A válasz meglepő volt.

- Épp az, amit mondtál. Hogy olyan sok az ellenség. Akkor annál nagyobb szükség van ránk. És ha már feltettük erre a harcra az életünket... Már aki feltette...

Csomár felpattant.

- Kikérem magamnak az ilyen megjegyzéseket. Talán csak nem hiszi valaki, hogy én gyávaságból... Csak kell-e az értelmetlen áldozat?

- Még hogy értelmetlen? Miért? - nézett rá kérdőn

Gergely, Palágyi meg a döntésen már túljutott, szavazatát leadott ember biztonságával toldotta hozzá:

– Még az is lehet, hogy fegyverrel jövünk vissza egyszer...

Csomár mintha már nem is hallotta volna. Tusakodva meredt maga elé, s Baranyiban mély rokonszenvet keltett ez a belső küzdelem. Hiába, komoly ember, no. Nem határoz hebehurgyán, szalmaláng lelkesedéssel. Jó helyen volt a kezében a század sorsa. És a századparancsnok egyáltalán nem örült, amikor Gergely oktatóan-lekezelően magyarázni kezdte, mintha frissen berukkolt újonccal, s nem az alakulat minapi vezetőjével beszélne:

– Azt mondd meg, Csomár, te mit fogsz csinálni, ha itt maradsz? Mert mi megyünk, és kényszeríteni senkit sem fogunk, hogy velünk tartson. A faludba nem mehetsz, azt tudod. A nagygazdák, akiknek márciusban lefoglaltad a földjét, rég kinézték neked az egyik fűzfát. Mondjuk, bujkálni fogsz egy ideig. Azután jelentkezel. Ha egy kis szerencséd van, csak elvernek alaposan, és börtönbe dugnak úgy tíz évre...

– Mellette szavazok én is... – szakította félbe a komisszár fejtegetését Csomár. – De nem te győztél meg, János. Maradnak itt kívülem is sokan, akik túrni, szenvedni, de mégis harcolni fognak. Ezzel engem nem lehet megijeszteni. De talán... talán az alakulatnál mégis nagyobb szükség lesz rám.

„Persze, nélküle nem kel fel a nap... Micsoda fontos parancsnok!” – gondolta a komisszár. Baranyi szemében Csomár ismét nőtt egy arasszal, és a parancsnok szinte jókedvűen mondta;

– Végre: egyhangú döntés született! Új cél van előttünk. Tehát: előre, elvtársak!

Palágyi óvatos hangon megjegyezte:

– Vagyis hátra!

Barkaszi elég ostoba képet vágott.

- Hogyhogy hátra?

- Hát hátra, nem? Épp most szavaztunk. Kifelé az országból: szóval hátra!

Barkaszi már elemében volt.

- Ez nekem nem hátra! Én és még sokan mások épp onnan hoztuk a fegyvert, amellyel itthon a tanácshatalomért harcoltunk. Hát most arra van előre, ahol ezt a fegyvert használhatjuk.

A komisszárnak ragyogott az arca:

- Jól van, Béla, ezt helyettem is mondtad. Jegyezze meg mindenki, mától arra, Keletre van előre!

Lelkesedése Baranyira is átragadt.

- Tehát mégis előre, elvtársak! De még addig előttünk egy fontos ütközet. Amíg a csehek gyűrűjéből ki nem vágjuk magunkat, egy tapodtat sem tehetünk. Már vagyok annyira, hogy megnézhetem az állásainkat. Csomár elvtárs, most maga ismer mindent a legjobban. Velem jön, tájékoztat. A többiekkel két óra múlva ugyanitt találkozunk.

A parancsnok és Csomár léptei végigkopogtak a padlón, nagy zajjal bevágódott mögöttük az ajtó (rossz a zárja, csapni kell), és csattanása valahogy különlegesen hangzott, mintha valami jelzés lett volna, startpisztoly dördülése fontos verseny előtt.

TEKETÓRIA NÉLKÜL

A szemleutat Baranyi Kálmán amolyan búcsúlátogatásnak szánta. Szülőföldjétől búcsúzott, mielőtt megvívják a nagy csatát, és elindulnak messzire, hogy csak nagy sokára – vagy sohasem? – térjenek vissza.

Állásaik egy része olyan hegyoldalon húzódott, ahonnan pompásan ki lehetett látni az Ung völgyének síkvidéki részére, s valahol ott ködlött Ungvár is, ahol Baranyi

bevonulása előtt tanított. Ilyen messziről a házak, az utcák szürkés-kék foltnak tűntek fel, csupán a vár körvonalai rajzolódtak ki határozottabban az égboltra, de kemény, szögletes formáit is játékosan föloldotta a messzeség, lebegni látszottak a város fölött. És távolabbról mintha még egy vár ideködlött volna, de ő jól tudta, hogy ott nincs semmilyen építmény: a Vihorlátnak valami különös fogazatokkal megszaggatott gerince olyan, mint ha erődítményt lehetne kivenni bástyákkal, mellvédekkel. A századparancsnok jól az emlékezetébe akarta vésni a csipkés tetejű Vihorlátot is, valahol az aljában húzódik meg a kis falu, ahol apja az ő születésekor tanított. Hát most az állások megismerése, a jelentések meghallgatása közben arra-arrafordította a fejét, meg a folyó csodás, széles ívű Nevicke környéki kiömlését figyelte, ahogyan a hegyek közül kiérve elterpeszkedett a síkságon, közben egy kicsit úgy érezte, mintha a hegyek, fenyő- és fűzfás folyópartok is küldenék, hogy igenis, menjen, menjen tőlük messzire, és egyszer majd hozza vissza, amit elvesztettek. Igen... Jó lesz ez így. Jó tervet eszelt ki Gergely János századkomisszár (vagy már csak bujdosó kommunista?).

A búcsúzás hangulatában egy másik búcsúzás is az eszébe jutott, amit Gerlóczytól hallott. Századparancsnoktársa másodszor jutott ki körülzárásból. Egyszer sikerült kivágnia magát, de korábban nem volt más megoldás, az alakulatával együtt „átszivárgott” az ellenséges vonalakon, csendben, bujkálva és civil ruhában. Akkor végezte el a – kissé romantikus lelkű barátjára nagyon jellemző – szertartást: mielőtt elhagyta volna a parancsnokságot (az is ugyanígy iskolaépületben volt), gondosan végigcsöpögtette rozsa ellen sztearinnal a kardját, többszörösen újságpapírba csomagolta, felfeszítette az egyik padlódeszkát és betette alája: ne kerüljön az ellenség kezébe! „Kardtemetés!” Szép, megható jelenet, de... mi az értel-

me? A kard mint szimbólum? A katonaember becsülete? Igen ám, de kardjukat – ő is, Gerlóczy is – Ferenc Jóskától kapták, azután IV. Károly nevében viselték, s csak a forradalom után jöttek rá, hogy négy évig idegen érdekek miatt rohadtak a lövészárkokban, s fegyverüket csak most használhatják igazán nemes célra, és akkor állították ugyanezt a kardot a proletariátus szolgálatába. Most, ahogy itt végzett, akár ő, Baranyi is, hozzáfoghatna a kardja „temetéséhez”. De ez itt a lényeg? Nem inkább vissza kell-e sietni, hogy Gergelynek segítsen a vállalkozás előkészítésében?

Gergely nélküle is alaposan ügyködött.

Amint a parancsnok és Csomár mögött bezárult az ajtó, a komisszár maradt a legmagasabb sarzsi a szobában. Baranyi azt mondta: két óra múlva találkoznak ismét, de Gergely egyelőre nem adott engedélyt a távozásra.

Bakos feszengett. Fiatal özvegy házában lakik, és többé-kevésbé férj- és feleségként éltek. Tett egy lépést az ajtó felé, de azért odaszólt a komisszárnak:

– Szóval: két óra múlva...

Gergely szigorúan összevonta a szemöldökét.

– Maradj! Még itt ma lesz egy kis tennivalónk.

Kérdőn néztek rá. A komisszár nem adott közelebbi felvilágosítást. Beszólította a folyosóról az ügyeletest, rendelkezett: hozzák be Lakatos őrizettest. Palágyi megkérdezte:

– Minek ide Lakatos?

– Talán őt is meg akarod szavaztatni? – tódította gúnyosan Bakos.

Gergely iróniája ennél maróbb volt.

– Igen, szavazni fog, a halálával. Ezt az ügyet lezárjuk. A századparancsnok elvtárs annak idején beleegyezett az eljárás lefolytatásába. Nos, egyik bírótársam, Lékó elvtárs elesett. A másik bíróval, Barkaszi elvtárssal tanácskoztam, egyetért velem. Igaz?

Barkaszi laposat pislogott, nem a legjobb meggyőződéssel mondott igent. Gergely veséző pillantásának nem tudott ellenállni.

– I-igen, mi-mindent megbeszéltünk...

Gergely gyorsan nyugtázta a választ:

– Helyes. Hát itt most minden teketória nélkül kimondjuk rá a halálos ítéletet, és magam hajtom végre. Azonnal.

A fordulat mindenkit meglepett. Az előbb még a század sorsáról, keletre vonulásról volt szó, arról, hogy merre is van előre... – egy perc múlva halálos ítélet és egy kivégzés tanúi lehetnek. Hallgattak. Palágyi szedte össze magát elsőnek.

– Azt nem lehet. Így törvénytelen volna.

És Mariska is az ő oldalára állt.

– János, Baranyi elvtárs az eljárás folytatásába egyezett bele. Szabályos eljárás folytatásába. Hogy bár a központi hadseregtől el vagyunk vágva, azért mégis meglegyen a tárgyalás. Mit fog szólni hozzá, hogy csak úgy... És hogy ráadásul már tanács hatalom sincs!

A komisszár a feleségétől még kevésbé fogadott el ellenkezést, mint másoktól. Az nem is felsőbbbségesség, ahogy végigmérte. A szfinx szeme tekinthet így a kövei alól előbújó egérre.

– Mi az, hogy nincs tanács hatalom? Ahol mi vagyunk, az van. És ami azt illeti, akármilyen nagy orvos lettél, ebbe nincs beleszólásod!

Mariska arca elborult.

– János, úgy beszélsz, mintha... Nem ti kértétek? Én mondtam...

Palágyi is kitartott a véleménye mellett.

– Egyszer hallgathatnál a feleségedre, komisszár! Igaza van. Ha Baranyi megtudja...

A villanást Gergely szemében ismerték, azt jelentette, most se istent, se embert nem ismer.

– Ha megtudja? Mire megtudja, késő, nem lesz módja

változtatni rajta. És azért, mert Lakatosné szépen néz bele a szemébe, nem kíméljük meg egy áruló életét.

Amit a parancsnokról meg Kláriról mondott, senkinek nem tetszett. Mariska, férjének újabb szfinxpillantását kockáztatva, ki is mondta:

– Nem becsületes beszéd, János!

Bakos is józanabb hangokat pengetett.

– Ami engem illet, én is gondolkodás nélkül agyonlőném az árulót. De az biztos, hogy a parancsnok nem fogja annyiban hagyni.

– És mit tehet? Akkor már mit tehet? Mit fog csinálni, no?

Férje kérdésére Mariska felelt.

– Nem az, hogy mit csinál. Jól mondod: mit csinálhat már? De a becsület. Ő a parancsnok.

– Én meg a komisszár és a bíróság elnöke vagyok.

Nyílt, majd bezárult és csattant a rosszul záródó ajtó, behozták Lakatost. Mosoly bujkált a szája szögletében.

– Legfőbb ideje, hogy eszükbe jutottam. Azt hittem, addig akarnak lakat alatt tartani...

Gergely úgy nézett rá, mintha máris hulla lett volna:

– Maga csak hallgasson! – az ügyeleteshez fordult.
– Vigye még ki, majd szólunk.

Palágyi megvárta, hogy az őrizetes után becsukódják az ajtó (megint ez a csattanás!), egészen Gergely közelébe lépett, az arcába beszélt:

– Én még mindig Lakatos védője vagyok. A katonák választottak, ugyanúgy nem mentett fel senki, mint téged a bírói tiszted alól, Gergely elvtárs. Én ezerszer is ellene vagyok. Nem annak, hogy Lakatos megkapja a büntetést. Hanem annak, hogy törvénytelenül, bíróság nélkül...

Gergely erre is tudott megoldást:

– Jó. Együtt van a parancsnoki kar. Mi alakulunk át bírósággá. Szabályosan szavazni fogunk.

Mariska:

– A századparancsnok nincs itt. Nélküle nem lehet határozni.

Gergely:

– Az orvosnak ebbe nincs beleszólása. Nem is szavaz. Ki van Lakatos halálbüntetése mellett? Kezet fölemelni!

Két kéz lendült azonnal a magasba, a Gergelyé és a Bakosé. Barkaszi kis késéssel, határozatlanul emelte fel jobbját. A bíróság elnöke meglegedetten állapította meg, hogy az eredmény három egy ellen, csak Palágyi szavazott nemmel. A döntés megszületett.

– Meg, de törvénytelenül – szögezte le Palágyi Géza. – Még egy tanút is meg kellene hallgatnunk!

– Huszár elesett, nem tanúskodhatik. Több tanútok nem volt – mondta a komisszár. Mariska még próbálkozott.

– A felesége itt van három házzal odébb. Agyonlőnétek majd a szeme előtt?

– Megkapja a holttestét. Hazaviheti – és ezt Gergely végszónak szánta, már kiáltott is az ügyeletesért, Lakatosért.

– No, én ezt nem nézem végig! – kiáltotta Mariska. Az ajtóban majdnem összeütközött Lakatossal és az ügyeletesel. A belépőket némaság fogadta. Lakatos az ajtónál állt, cseppet ismét mosolyogva, fürkészve nézte az arcokat.

– Hát... Mehetek?

Csak Bakos méltatta feleletre.

– Igen. Az anyád kínjába. Szent Péterhez.

Az őrizetesnek arcára fagyott a mosoly.

– Ez rossz vicc, elvtársak...

A komisszárnak fejébe tolult a vér. Rákiáltott.

– Nem vagyunk az elvtársai! És idefigyeljen! A parancsnoki kar – ezek itt mind új szakaszparancsnokok – kimondta magára a halálos ítéletet.

Az őrizetes arcán állati rémület.

– Elv... (elharapta a szót). Parancsnokok! Komisszár! Őrütség! Most, amikor...

Gergely egy „mi az, hogy amikorral” hosszabb szentenciát mondott volna, de Palágyi a szavába vágott.

– Komisszár elvtárs, én Lakatos előtt is mondom: ellenzem. Mint védő és mint szakaszparancsnok is ragaszkodom a szabályos eljáráshoz.

– Téged leszavaztunk, Palágyi, hallgass!

– Nézd, János, én hallgatni hallgatok, de megyek a századparancsnokért.

Csak ment volna. A komisszár pisztolyt rántott, Palágyira szegezte.

– Innen ki nem mozdulsz, míg mindent el nem intézünk, mert te is golyót kapsz. No, be a sarokba!

Palágyi hiába méltatlankodott, be kellett húzódnia a terem átellenes sarkába. Lakatos mereven követte a szemével, mint egyetlen mentsvárát, mintha Palágyi ebben az állapotában még tehetett volna érte valamit. De az őrizetes erre maga is hamar rájött.

– Erőszak! Jogtiprás! – kiabálta Palágyi. Lakatos ezt már nem is hallotta, halálfélelmében, mint a hipnotizált kígyó, Gergelyre meredt. Gergely vezényelt.

– Fel a katedrára! Álljon a tábla elé!

Lakatos nehézkes mozdulattal föllépett, a tanítói asztal mellé, a tábla pontosan mögötte volt.

Gergely előre kommentált is (csaknem élvezte a helyzetet?):

– Így. A tábla majd fölfogja a golyót.

Az elítélt felkiáltott.

– Komisszár!

Gergely ráemelte a pisztolyt:

– Készüljön a halálra!

Lakatos védőn maga elé tartotta kezét. Kétségbeesett

szavak bukdácsoltak ki a száján, el-elharapta őket, örületesen hadart.

- Jaj, ne... Kegyelem... Elvtársak... A véremmel mosom le... Kegyelem! Irgalmazzatok!...

KLÁRI

Temetés...

Újra temetés.

Több mint két hónapja mindig temetés, mintha nem katonai alakulat volnánk, hanem valami gyászszertartásokat rendező különleges osztag.

Temetés.

Előbb a Kárpátokban, három-négy naponként. Azután Galíciában. Azután végig, Ukrajnán át. És itt, Kijev alatt. Szinte úgy hagyogatjuk el halottainkat, úgy temetjük őket, amerre járunk, mint a mesében Jancsi és Juliska hulatja el a kenyérmorzsát az úton, hogy majd visszataláljon.

De nekünk nincs visszautunk, hiába jelöltük meg bajtársaink testével.

Ülünk az erdészház előcsarnokában Mariskával, ő az orvosi műszereket törölgeti, rakja el a szekrénybe, én a kimosott pólyát csavargatom.

Az ablak nyitva, jól hallani a szertartás lefolyását. Mariska férje, Gergely János századkomisszár beszél. Meg kell adni: jól bánik a szavakkal. Amilyen darabos, brutális ember, úgy szépül meg a szó ilyenkor a szájában.

Mariska ajka mozog, férje után mondja a beszédet. Gergely szavainak van valami különleges tulajdonságuk, olyanok, mint a bogáncs, belekapaszkodnak az emberbe, muszáj hallgatni őket. Pedig ugyanazt mondja, ki tudja hányadszor ugyanazt. És odakintről bekúsznak, elmémbe kapaszkodnak a szavak, kényszerítenek, hogy feszülten figyeljem a jól ismert szöveget: „S most, mikor hősi

halottaink testét átadjuk a proletárvérrel áztatott ukrainai földnek, felétek fordulok, életben maradtok, továbbharcolók...”

Aztán eldördül a sortűz, gyengén, vérszegényen, ha jól hallom: két puskából. Nincs töltény, takarékoskodni kell vele.

Mariska ajka már mozdulatlan. Letette a műszereket, keze is moccanatlanul hever az asztalon. Én az ablakhoz lépek, becsukom – huzat van, az imént azért nyitottam ki, hogy halljam, mi történik odakint.

Mariska rám pillantott.

– Mért nem mentél el a temetésre? Annyira figyelted...

– Itt akartam maradni veled, ha már te nem mégy. Te meg, tudom, nem szereted az ilyet.

– Nem az, hogy nem szeretem, de tudod, mióta itt orvos vagyok...

Elhallgatott. Gúnyosan, tagoltan ismételte meg.

– Or-vos...!

Erre nincs mit felelni. Tudom, mire gondol. Lélegzétvételnői szünet után kimondja.

– Or-vos, a gyorstalpaló ápolónői tanfolyammal... No, szóval biztos vagyok benne, hogy ezek is élnének, ha igazi orvos kezelte volna őket...

Vigasztaljam? Talán igen.

– Mindkettő menthetetlen volt.

– Á, csak Csomár. Én tudom. Ne akarj meggyőzni! Megtettem mindent, amit tudtam. Ami tőlem telik. De... Szóval nem mentem el a temetésre.

Hát igen. Talán nem is azért szólaltam meg, hogy eltérítsem a véleményétől, inkább azért, mert így illett.

– Mire való ez az örökös önvád? Ki tesz többet azért a százhusz emberért, mint te?

A beszélgetést követő estén ismét támadást kaptunk, váratlant, heveset. Körülbelül ezrednyi (legalábbis így

mondták) Gyenyikin-alakulat emberei portyáztak a vidéken, ennek egyik egysége kísérelte meg már másodszor is, hogy kiszorítson bennünket az erdészházból, ahová vagy egy héttel azelőtt bevettük magunkat, és nem tudunk elmozdulni belőle tapodtat sem, pedig már száz kilométerre sem voltunk Kijevtől, ahol az alakulat beolvadhatott volna Scsorsz seregébe. Aznap este megint támadást kaptunk, megint volt egy súlyos sebesültünk, az reggelre ismét csak meghalt, és újra temetés volt délután, s újfent Gergely beszélt, s megint jóformán szóról szóra ugyanazt mondta. Mariska nem bírta idegekkel, sírógörcsöt kapott. Újra vigasztaltam, ahogy tudtam.

– Kérlek, tartsd magad valahogy. Ha másért nem, az én kedvemért. Hogy egyszer meghálálhassam, amit értünk tettel.

Mariska abbahagyta a sírást, a szemében egy kis melegség is felvillant.

– Ugyan, én is asszony vagyok.

A kijelentése után kicsit riadt képet vágott. Meglehet, tudtam is, mire gondol. Arra, hogy mint forradalmár, mégsem magyarázhatja így a dolgot. Helyesbített.

– De nem is azért. Hanem mert úgy törvénytelen lett volna.

– Törvényes vagy törvénytelen, de ha akkor el nem szaladsz Kálmán... a századparancsnokért, a férjemet agyonlövik.

Némi gúnyt érzett a hangján.

– Agyonlő-vik? Agyonlő-vi...! az én Jánosom. Azzal az elvakult dühével, a buta hirtelen természetével. Miatta tettem az egészet. Főképp miatta. Ne száradjon a lelkén ilyen csúnya dolog.

Bár rég együtt dolgoztunk, először beszéltünk a történelekről. Mindeddig valahogy szemérmesen kerültük a témát. Nem tudom, miért, jólesett feleleveníteni azokat a napokat, az Ung-völgyi események azóta is rágtak

belülről. Nyomasztottak, jó lett volna kibeszélni őket magamból.

– Kaptál is a férjedtől!

– Kibírtam. Bár alig hete, hogy egyáltalán szól hozzám.

– Velünk, kettőnkkel is úgy bánt, mint a kapcarongygal. Amíg százszor meg százszor nem bizonyítottunk.

– Hát még abba milyen nehezen egyeztek bele, hogy te is velünk jöjj!

Azt mondja: egyeztek.

– A parancsnok is?

– Ő is.

– Gondolom... Egy nyivó asszony olyan csapatban, amelyik ezer kilométeres szakaszon akarja átvágni magát az ellenségén. Te... Te más vagy.

Szerénykedett, de látszott, jólesnek a szavaim.

– Más nem vagyok, de kezdettől fogva együtt harcoltam velük. Megszoktak.

– Nekem meg... Nekem meg nem volt más hátra: könyörögni, vigyetek magatokkal. Otthon nem maradhattam. Tudod: annak a tanyának a feldúlása. Hogy nekem semmi közöm nem volt hozzá? Ki nézi olyankor?

Mariska jóhiszemű szürke szemében kétkedés csilant.

– Csak mert féltél, hogy a férjed miatt kellemetlenséged lesz, csak azért vállalkoztál erre a szörnyű útra? A sok hányattatásra? Most legalább ebben az erdészházban meghúzhattuk magunkat, de eddig...

Hej, Mariska, Mariska, ha én most elmondanám valamennyi okomat! Mindazt, amiért most itt vagyok! De hát – hogy is lehetne azt világgá kiabálni? Az okaim közül kiválasztottam a legártatlanabbat.

– A férjem... A férjem, úgy látom, olyan, hogy nem szabad egy napra se magára hagyni. Mindig valami olyat tesz...

- Értem. - A felelet Mariska szájából furcsán csengett, meggyőződés nélkül hangzott el. Szinte kiérződött belőle: azt is tudja, amit nem akartam elmondani.

BARANYI KÁLMÁN

A tegnapi fehérroham visszaverésénél a Lakatos-szakasz kitüntette magát. A fiúk kifigyelték, hogy a fehérek tartalékai az erdészház nyugati szárnya felől akarnak bejutni, amíg mi délről a fő erővel verekszünk. Jelenteni a parancsnokságnak, utasítást kérni nem volt idő. Saját elképzeléseik szerint vették fel a harcot, s olyan dérral-dúrral verték őket vissza, hogy az ellenség erőinél is kavarodást okoztak. Így sikerült a támadást visszavernünk.

Az események engem igazolnak. Csak jól jön itt ez a Jóska. Kiváló képességű csapattiszt, bátor katona. Amit akkor cselekedett, megbánta, jóvátette. És nemcsak ő volt egyedül, aki a Magyar Tanácsköztársaság végvonaglásakor pánikba esett.

Hanem amikor kiszedtem a Gergely János kezéből, fehér volt, mint a fal. Ha egy perccel később érkezem, késő.

Vissza a fogdába!

A komisszár rettenetesen dühös lett, de engedelmeskedett. Jól tudta, mit jelentett volna egy ilyen vállalkozás előtt a század két első emberének összetűzése. Ki nem fogyott szájából a szemrehányás.

- Csak azt mondd meg, századparancsnok elvtárs, mit kezdünk vele! Magunkkal cipeljük Kijevig? Mint egy kanárit a kalitkában? Mint valami szent állatot? Te fogod a nyakadba akasztva viselni, vagy én? Vagy az a nagyokos feleségem?

Hát igen. Mihez kezdjünk Lakatossal?

Én arra gondoltam, szélnek eresztjük, menjen, amerre lát. A Tanácsköztársaság megbukott, mit számít, megbűnhődik-e az egyik árulója. Ezt ki se mertem mondani, ez sok lett volna Gergely Jánosnak.

Az élet szépen megoldotta a problémát.

Aznap este: elsőprő erejű cseh támadás. Hiába a katonáim hősiessége, legalább három századdal jöttek. Elfoglalták a falut. Elfoglalták a parancsnokságot. Visszavonulás előtt a fogdáról levéttetem a lakatot (Gergely ellenezte volna, de másik ponton harcolt); hátha felgyújtják az épületet, és elevenen elégetni Lakatos Józsefet azért túlzás volna...

Amikor elhagytuk az iskolát, azt gondoltam, no Lakatos, ütött a te órád. Még húsz perc, és a cseh legionáriusokkal cimborálhatsz. „Kérem, át akartam szökni magukhoz, és majdnem az életemmel fizettem érte...”

Azt hittem, a szemem káprázik. Utánunk szökött.

– Kálmán, Kálmán, ne hagyjatok itt...

Nem volt más választásom: vagy lepuffantom, vagy hagyom, hogy velünk tartson.

– Kálmán, adjatok fegyvert! Mondtam, a véremmel akarom lemosni...

No, hát ezt azért nem!

– Tartózkodj valahol hátul! És tekintsd magad tovább is fogolynak!

Szó nélkül engedelmeskedett, később felvette az egyik elesett harcos puskáját. És lőtt. És előrerohant az ellenséges tűzben.

– Utánam!

Többen követték. A csata hevében talán észre sem vették, hogy az áruló Lakatos hívja őket. Visszafoglalták a falu fölött húzódó hegyet. Géppuskákat vittünk föl a hegyre, előttünk az egész támadó ellenséges egység. Irtózatos géppuskatűzet zúdítottunk rájuk. Halomra hullottak. Húszan-harmincan már az első sortűznél. Talán

tíz percig szóltak a géppuskák, megkezdték a visszavonulást. Kitakarodtak a faluból, mi meg utánuk. Egy szakasszunkkal titkos ösvényen elébük vágtam. Hamarabb értünk a pontonhídjukhoz, mint ők. A hidat jóformán őrizetlenül hagyták, az őrszemet könnyen elintéztük. Kézigránátokkal felrobbantottuk a hidat, s mikor a hátrálók odaértek, nekiszorítottuk őket az Ungnak. Két golyószórót is hoztunk magunkkal, víg kattogással kaszáltak közöttük. A csapat fele sem ért át a túlsó partra. Előttünk széles sávon megnyílt az út, indulhattunk a hágó felé. Csak néhány órára mentünk vissza a faluba, rendezni sorainkat, felkészülni, élelmet, megymást venni magunkhoz.

Gergely János nem tudott igazán örülni a győzelemnek. Bántotta, hogy Lakatosnak része volt benne. De a probléma, hogyan vigyük magunkkal, lekerült a napirendről. Nem „vittük”, jött! Közemberként, de katonaként. A komisszár nem lelkesedett a megoldásért, de nem szólt egy szót sem. A király ilyen harci tettekért legalább nagyezüst vitézségi érmet adott.

Odább, valahol Berezsáni körül, a románokkal vívott harcokban elesett Barkaszi Béla. Új szakaszparancsnok kellett. Lakatos kiváló, bátor katona, képzett csapattiszt. Rá gondoltam, de kikértem a komisszár véleményét is. Félnapi gondolkodási időt kért, azután fogfájós képpel rábólintott. Legyen. Tulajdonképpen nincs is más választásunk. A fontos, képzett embereink elestek.

És a Lakatos-szakasz azóta hányszor kitett magáért! És ma is. Azt hiszem, nem fogok szégyent vallani Jóskával.

Nem mondom, hogy az alakulatnál szeretik. Ronda, piszkálódó természete miatt. Az elején még tartotta magát, de itt-ott már kiütközik belőle. De hát nekünk nem sima modorú emberek kellene, hanem jó katonák.

Az újabb erdészházi temetés ugyanúgy zajlott le, mint minden előző, utána is az következett, ami lenni szokott: a századparancsnok és a komisszár az előcsarnokban telepedtek le szokott lócájukra, pár percig némán üldögéltek, emlékezetükbe idézték az elesett bajtársat – lassan ez is hozzátartozott a gyászszertartáshoz.

Persze, ott volt Mariska és Klári is. Jóformán állandóan ebben a helyiségben tartózkodtak, ez volt a munkahelyük: rendben tartották egészségügyi felszereléseiket, ellátták a járóbetegeket (ha fekvő is volt, az emeleten rendezték be számukra az egyik szobát olyan kórteremfélének), néha az ebédnekvalót is itt készítették elő – babot szemeltek, magozták a hatalmas közeli fáról származó, levesnek való cseresznyét –, s innen vitték át a konyhára. Mariska orvos, Klári ápolónő, de egyszersmind konyhai személyzet is volt. Főztek a századra, amihez persze mindig kaptak segítséget. Akkor épp gombát válogattak.

A század két vezetője ült a lócán, hallgattak, s mint máskor, most is a komisszár szólalt meg elsőnek, és ugyanazt mondta, csak a név változott:

– Hát... Vaskó elvtárs is elment.

– Régi, kipróbált ember, hűséges bajtárs volt – mondta Baranyi. – Már Doberdónál is együtt harcoltunk. Én hoztam az alakulathoz.

– Fogyunk, századparancsnok elvtárs, fogyunk. Pedig már... – és Gergely kinézett az ablakon, mintha azon egészen Kijevig lehetne látni –, pedig már mindössze hetven-nyolcvan kilométerre van Kijev.

Gergely és felesége közt helyreállt a normális viszony. Mariska beleszólhatott a beszélgetésbe.

– Sok az a hetven-nyolcvan, János! Míg odaérünk, ki tudja, hányszor kell még így szónokolnod!?

A komisszár ráfordult a feleségére:

– Igen... Különösen ha te is hozzásegítesz... kicsit.

Mariskának csak ez hiányzott! Klári az imént állította el kétségbeesett igyekezettel, vigasszal-rábeszéléssel a sírógörcsét; most megint kitört belőle. És a másik asszony hiába csitította, ölelgette, simogatta. Elemi erővel törtek föl melléből a zokogáshullámok.

A századparancsnok dühbe gurult.

– János, miféle beszéd ez? Ha a feleségedet nem becsüled, tiszteld benne az elvtársat, a harcost...! Megtiltom, hogy... – az indulat visszanyomta belé a szót, nem mondta ki, mit tilt meg. – Na nézd már! Legjobb lelkiismerete szerint kezeli őket, ez pedig...

De honnan vette a bátorságot Klári, hogy Gergellyel szembeszálljon? Ahogy a rívó Mariska mellől fölegyenesedett, villogó szemmel nekitámadt.

– Komisszár elvtárs, szégyellhetné magát. Erőszakkal megteszik orvosnak, majd elemésztí magát szegény, aztán még meg-megszurkálni vele! Legyen maga az orvos!

Ez az a helyzet, amikor a század erős embere támadás-, sőt védekezésképtelen. Tudta, ezt nem lett volna szabad kieresztenie a száján. Kissé megszeppenve állt az ablaknál, úgy tett, mintha nézegetne valamit odakint. A hangja békítően csengett.

– No, asszonyok, no...

Azután visszafordult (ne gondolják, hogy nem mer a szemükbe nézni), kissé határozottabban mondta:

– Katonák vagyunk. Kemény szavúak. Nem kell minden butaságot, tréfát...

– Szép kis tréfa! – ezt Baranyi sziszegte, de közben az asszonyok már szedelőzködtek. Vagy végeztek, vagy nem, de vitték a gombát a konyhára. Mariska könnyes szemmel hüppögve ment ki az ajtón.

– Szép kis tréfa! – nézett Gergelyre a századparancsnok. – Szép kis tréfa, nem mondom.

A komisszár gyorsan megemésztette a dolgot. Szemrehányóan pillantott Baranyira.

- Századparancsnok elvtárs, azért nem bánám, ha az asszonyok előtt...

- Én meg azt nem bánám, ha végre megtanulnál uralkodni a ronda természeteden. A század lelke vagy. Olyan, hogy az ellenség torkát is átharapnád. De néha nemcsak az ellenségét.

A témát nem lehetett folytatni. Belépett Lakatos. Katonásan, szabályszerűen. Vigyázzba állt. Tisztelgett.

- Századparancsnok elvtárs, jelentem!...

Baranyi leintette.

- Jó, ne bokázz, ülj le!

Kényelmes elterpeszkedés a széken, és éppen az ellenkezője következett az iméntinek. A kávéházi diskurzus modorában adta elő:

- Képzeld, Kálmán, a szakaszomnál az előbb bejött a táborunkba egy ember. Hát ez ki a manó és mi szél hozta? Hívatom Riskót, kérdezze csak meg tőle oroszul, mit akar. Azt mondja, hogy ő vöröspartizán. Az alakulat parancsnokával akar beszélni.

Gergely János fölugrott az asztaltól, örömeiben az asztalra csapott, izgatottan járkálni kezdett, föl-alá.

- Na látjátok! Mondtam én, hogy nem sokáig ülünk ebben az átkozott erdészházban!

Baranyi óvatosabb volt.

- Gondolod, jó hírrel jött?

Gergelyben átszakadt a derűlátás gátja.

- Ismerem én jól ezeket a népeket! Olyan nincs, hogy az ellenforradalmi sereg hátában ne verődjön össze valami partizántársaság. Egyesülünk velük, együtt kitörünk Kijev felé.

Lakatos aggodalmaskodott.

- Még jó ötven kilométeren Gyenyikin katonái...

Gergely:

- Ezen most ne spekuláljon, menjen, hívja ide gyorsan!

Baranyi:

- Igen, Jóska, menj, hívd ide!

Lakatos felállt, kényelmes civil lépésekkel ballagott ki. Gergelyt elkapta a láz, rendezgetett, készülődött, mint valami magas vendég fogadása előtt. Térképet terített szét az asztalon („Erre még szükség lehet!”), kinyitotta a szekrényajtót, kiszedegetett három-négy kulacsot, megrázogatta őket. Csalódottan rakta vissza őket: üresek voltak. Végre az egyik alján lötyögött valami, letette az asztalra. Baranyihoz fordult.

- Te megint rám fogsz mordulni, századparancsnok elvtárs, de azért én megmondom: ez a Lakatos még most sem tetszik nekem. Hogy számolgatja a kilométereket: „Jó ötven kilométeren Gyenyikin katonái...!”

- Óvatos. Én is az vagyok.

Azt sosem lehet tudni, hogy a komisszár mitől paprikásodik fel. Méltatlankodva vágta oda:

- Én persze nem, ugye? Azt lesem, hogy lehetne fölázdosni valami hebehurgya vállalkozásnál az egész századot!

- Na, ne butáskodj! Ami pedig Lakatost illeti, ő már jóvátette a bűnét.

A komisszár kiadta magából, ami régen rágja.

- Jóvátette! Lehet azt jóvátenni? Ha akkor nem szalad el érted az a buta liba...

A parancsnok elmosolyodott.

- Gergely elvtárs! Komisszár elvtárs! Hát a nők egyenjogúsága?

- Hagyj már békét, szállj le rólam végre!

Közben négy pohárkát is kerített. Mindegyikbe töltött egy-egy ujjnyi pálinkát. Több nem jutott. Megcsóválta fejét.

- Ha akkor nem szalad el érted a... kedves párom - így már jó? - és ha nem támogat téged az a szegény

Csomár is... Lakatos már rég jóvátette volna – másképp. Úgy, hogy okuljanak belőle!

– Ezt nem mondhatod komolyan. Azóta százszor bizonyított. És ami azt illeti: akkor igazán maradhatott volna a cseheknél! Bevárhatta volna őket.

– Látod, ezt én se értem... De akkor is: újra közénk venni?

– Nekem, János, ne tégy szemrehányást. Semmit nem csináltam a hátad mögött. Megbeszéltük azt is, hogy fegyvert kap.

– Azt addigra megszerezte. Nehéz lett volna elvenni tőle, azután, hogy elfoglalta a hegytetőt...

– Abba is beleegyeztél, hogy újra szakaszt kapjon.

– Hát... rábeszélte. Az a fránya jó szíved! Csak meg ne bánjuk!

De Lakatos újra jött. És maga előtt tessékelte a vendéget. Alacsony, barna képű, villámgyors mozgású fiú, rajta viseltes, szakadozott egyenruhaféle, bajos lett volna megállapítani, hogy micsoda, valaha alighanem cári katonazubbony lehetett; alatta matróztrikó. A vállán puska. Lakatos ismét katonás volt, alighanem a vendég kedvéért. Feszés vigyázzba vágta magát.

– Századparancsnok elvtárs, jelentem: a vendéget bevezettem!

Baranyi pihenjt vezényelt, a vendég harsány „dobri gyeny”-nyel köszönt. Kezelnek vele.

– Üdvözzöl a vendéget nevünkben, János! – adta meg Baranyi a jelt a beszélgetés megkezdésére. Gergely jól tudott oroszul. Egész kis szónoklatot vágott ki. Köszöntötte a vöröstestvérek küldöttét. Elmondta, nagy nap ez a század életében, először került sor arra a kézfogásra, amelyért az egész utat megtették. Bemutatta társait, önmagáról is elmondta, kicsoda. Ennek a komisszár valami okból különképp örült. Barátságosan hátba vágta a fiút, s ha a többiek ismerték volna a nyelvet, ugyancsak csodál-

koztak volna, hogy „odesszkij zsulik”-nak, odesszai csirkefogónak nevezte, hiszen nem hallották, hogy a nagy forgalmú kikötőváros többek között csibészeiről is híres, és a jóakarató heccelődés néha lakóit is ezzel a névvel tiszteli. Gergely röviden közölte társaival, hogy a jövőnyt Kosztyának hívják, odesszai, s bizonyára tengerész. Nyomban meg is kérdezte tőle, valóban az-e.

– Konyecsno, morjak!

Persze hogy tengerész! – vágta rá Kosztya olyan képpel, mintha számára nagy tragédia lenne, ha nem az volna. Matrózbüszkeségét Gergely még táplálta is: dicsérni kezdte az odesszai tengerészeket. Elmondta, hogy annak idején együtt harcolt velük Szkoropadszkij ellen. A vendég megerősítette, hogy ő vöröspartizán. Gergely valami igazolványt kért. A vendég levette sapkáját, kotorászott a bélése alatt, előhalászott egy kis papírdarabot, odaadta. Gergely átvette, belepillantott, összevágta bokáját, tisztelgett. Kosztyának elmondta, hogy az igazolványon meglátta egykori parancsnoka, Scsorsz aláírását, s ennek a névnek, akárhogy is, no, kijár a tiszteletadás.

– Te mit bokázol? – érdeklődött Baranyi. Elmosolyodott a válaszon.

– Hallod, én nem is tudtam, hogy te ilyen ünnepélyes is tudsz lenni! Azt hittem, az a Kosztya valami kisisten, hogy úgy összekaptad magad előtte.

Lakatos a lóca sarkán ült, nem szólt bele a diskurzusba. Kaján kárörömmel figyelte a komisszár körülményeskedését Kosztya személye, Scsorsz aláírása körül.

– Na, kérdezd meg, mit hozott! – vetett véget a komikusnak tűnő jelenetnek a századparancsnok. De Gergely kérdésére Kosztya csak egy „nye szpesi”-vel, felelt: ne siess, ráérünk! Előbb ő akarta tudni, kiknek a táborába érkezett. Az, hogy vörösek, rendben van. De mégis: Milyen alakulat? Kihez tartoznak? Magyarok, vörös-magyarok! – adta meg a felvilágosítást Gergely. Ez már

a vendégnek mondott valamit. Szóval internacionalisták, Gavró egységéből – szögezte le a rend kedvéért. Kerekre nyílt a szeme, amikor a komisszár tagadólag válaszolt. Nem, nem. Magyarországról jöttek! Fegyverrel törtek utat idáig. Kosztya összecsapta kezét, erre csak egy felkiáltással felelt.

– Maty moja csesztaja! – amit Gergely így próbált magyarra fordítani:

– Uramisten!

Most már meg kellene tudni, hogy Kosztya mi járatban van. Hanem előbb... Gergely a pohárkákra mutatott, sajnálkozva széttárta karját: „ennyi maradt”. Rövid pohárköszöntőt mondott Scsorszra, akit ismerősként Nyikolaj Alekszandrovicsnak nevezett, a vendégre és persze a forradalomra. Kosztya a házigazdákra, hóstettükre ivott.

Elérkezett az ideje, hogy a vendég elmondja, mi szél hozta, de erre nem került sor. Az ügyeletes berontott a szobába.

– Századparancsnok elvtárs... – észrevette az idegent, elharapta a szót.

– Jelents, fiam, jelents! Az elvtárs vöröspartizán.

– Századparancsnok elvtárs! Katonaság közeledik! Bujkálva jönnek. Bakos elvtárs kéri, hogy azonnal...

– Hát persze, persze – a parancsnok letette a poharat.

– Itt nincs vesztegetni való idő! – vélte Gergely is.

Az események pergő gyorsasággal követték egymást. A parancsnoknak és Gergelynek intézkedniük kell, a vendég Lakatosra maradt. A komisszár egy perc türelmet kért tőle, úgy gondolta, éppen csak kiszól, és jön is vissza, de a végén hosszabb ideig maradt el. Lakatos és Kosztya némán mosolyogtak egymásra, beszélgetni nem tudtak. Fegyveresek jártak-keltek, az odesszai kissé kényelmetlenül érezte magát, tanácstalanul nézte, mi folyik körülötte. Végre visszajött Baranyi, pillanatokkal

utána a komisszár, az egyetlen ember, akivel Kosztya szót tudott érteni. Mindketten puskát szorongattak.

- Jaj, ne haragudj, egy kicsit tovább kellett maradnom
- Gergely részletes magyarázattal szolgált arról, hogy itt az ellenség, védekezni kell, később megbeszélnek mindent, ő csak várjon türelemmel, amíg egy kis csend lesz.

Az odesszai Gergelyre támadt.

- Mi az, komisszár, jön a „kontra” (így nevezte az ellenforradalmárokat), és te itt akarnál hagyni?

- Hát gyere!

Kosztya nagy dérrel-dúrral fölkapta a lócához támasztott puskáját, s feje fölé emelte.

- Kontra! Kontra! - magasra tartott fegyverrel sietett a parancsnok és a komisszár után.

KLÁRI

Néhány sebesülés esett, egyik sem súlyos. Nekem Bakos beszélt az újabb összecsapásról, amikor másnap kötözésre jött.

- Szerencsénk volt. Ahogy mind elkezdünk tüzelni, visszahúzódtak. Azt hitték, valami nagyobb alakulat. Rosszabbul is járhattunk volna. Az odesszai sebe súlyos?

- Á, horzsolás, nem is akarta engedni, hogy bekössem.

Bakos sűrű köszönetmondások között távozott (mondtam, később jöjjön még vissza, Mariska is megnézi újra), és akkor belépett az előcsarnokba Kálmán. Ritka dolog volt, hogy kettesben maradtunk. Olyankor mindketten zavartak voltunk, nem tudtunk mit kezdeni egymással, mit mondani. Kálmán nem is igen örült ezeknek a ritka együttléteknek, láthatólag került engem, ilyenkor meg mindenféle semmiségekkel hozakodott elő. De ha ő így, én is így.

- Századparancsnok elvtárs, mind a négyet bekötöttem, súlyos sebesült nem volt.

Kálmán megütközve nézett - csaknem jelentettem neki? De hát miért is ne? Kis senki ápolónő és a század első embere, amint mondani szokás: isten után itt a legnagyobb úr... Micsoda rangkülönbség!

Leült egy pad szélére, onnan nézett kissé sanda pillantással.

- Bolondozunk, Klári, bolondozunk?

Bennem mintha fölszakadt volna valami. Először éreztem, hogy egy megoldás van: nyíltan kell, őszintén. Talán kissé remegett is hangom.

- Kálmán, maga olyan hivatalos hozzám, olyan kimért...

Eléje léptem, hogy a szemébe nézhessek. Erre ő is felállt. Egymással szemben álldogáltunk így az asztal sarkánál.

- Hivatalos? Kimért? - ismételte, inkább befelé, semmint hozzám fordulva. - Hivatalos? Kimért? Hát milyen legyek? Öleljem meg?

Ha már hozzákezdtem, folytattam.

- Kálmán, én tudom, hogy maga azt sohasem fogja elfelejteni, sohasem fogja megbocsátani nekem...

- Maga még mindig *arról* beszél? *Azon* rágódik?

- Maga nem? Elfelejtett mindent?

Rám nézett - de mintha valami ködön át emelte volna rám a szemét. És mintha ez a köd hosszú-hosszú utat takart volna, az utat, amelyet budapesti elválásunk óta a háború négy éve alatt a különböző frontokon, meg a Tanácsköztársaság harcterein megtett, benne volt az a csaknem ezer kilométer is, amelyen most harcolva végighaladtunk, és úgy látszott, Kálmán szemének ködpárája olyan nagy távolságokat főd el, hogy azon már nem is lehet átlátni.

- Erről ne beszéljünk! Nehéz napokat élünk, Klári!

Élelmünk, lőszerünk alig van. Átvágni magunkat Kijevig kész lehetetlenségnek látszik. Akkor meg itt, ebben az erdőben, ebben az erdészházban morzsolnak föl bennünket apránként. A férje most jelentkezett, hogy elmegy az odesszaival...

Számomra ez új volt. Meglepődtem.

- Nekem még nem mondta.

- Csak most döntöttünk. Szóval Jóska megpróbál valami segítséget hozni, de az bajos lesz. Az odesszai se nagyon biztat...

Hát igen: Kálmán az odesszairól beszélt. Mi másról beszélt volna? Meg Jóska tervezett küldetéséről. Nagyon jó téma mind a kettő. Jó ürügy, hogy másfelé terelje a beszélgetést. Mi más lenne ez, mint menekülés attól, amire mindketten (igen, hiszem: Kálmán is) gondoltunk, és aminek a kimondására elhatároztam magam. Ez Kálmán! Ezek az átkozott hallgatások, másról beszélések. Ha akkor, Pesten, kinyitja a száját, csak egyszer megpróbál beszélni kettőnkéről, akkor is másképp történik minden. És most én vagyok a hibás... Mindegy: kitartok a magamé mellett. És a következő mondatommal megpróbáltam felelni is a szavaira, de azért róla is szólni.

- Én megmondom: bámulom magukat. És magát különösen. Ami itt végbement a szemem előtt...

Pillantásom előtt, amely alighanem forró lehetett, Kálmán lesütötte a tekintetét.

- Katonák vagyunk. Teljesítjük a kötelességünket. Ennyi az egész.

- Nem, Kálmán, nem csak ennyi...

Közelebb léptem. Megfogtam a karját, ő azonban nem viszonzta a mozdulatomat, mintha nem két egymáshoz közelálló ember természetes gesztusának, hanem bizalmaskodásnak tekintené. Mindegy, elmondom, akárhogy is, elmondom, amit gondolok, érzek.

- Már sokszor akartam mondani magának, Kálmán...

Megreccsent az ajtó, Jóska lépett be a szobába. Visszarántottam a kezem Kálmán karjáról, reflexszerűen ő is hátrált fél lépést, s az egésznek, akárhogy, volt valami szétrebbenés színezete. Jóska a falhoz támasztotta a fegyverét, harsány volt, csináltan jókedvű.

- Phű... Hát ezt is megúsztuk. Csak nem zavarok?

Kaján-szemtelenül mondta, Kálmán keserűen nézett rám: ő igazán nem kezdeményezett semmit.

- Csodálom, hogy van kedved bolondozni... - morogta Jóska felé. Kifordult a szobából.

Most azután vele voltam kettesben. Kálmán után Jós-kával.

Mintha forró víz után jéghidegbe ugrana az ember - vagy megfordítva. Még ott volt a nyelvem hegyén, amit Kálmánnak mondani akartam, még valahol a mellem tájékán szinte fizikailag éreztem mindazt, ami az előbb szóra nyitotta a számat... Most kezdjek el Jós-kával csevegni erről-arról?

A kötszereket rendezgettem az asztalon, bizonyára zavarodottan, Jóska meg letelepedett egy lóca szélére, harangozott a lábával. Első mondatában nem volt semmi különös, de mintha azért minden szónak valami bántó éle lett volna.

- Hm... Milyen érdekes, amikor az ember kettesben van egy közép-ukrajnai erdő legmélyén a feleségével, a Magyar Vörös Hadsereg legeslegutolsó alakulatának a fő-fő-főápolónőjével...

Nem fordultam hátra.

- Jól mondta Kálmán, bolondozol.

Jóska ugyanazon a hangon folytatta.

- Kissé bosszús volt a századparancsnok elvtárs. Biztosan nagyon-nagyon fontos mondanivalója lett volna számodra. És hát erre bejön Lakatos kegyelemből szakaszparancsnok, megzavarja...

- Miféle mondanivalója? És mi bajod vele? Neki köszönheted, hogy élsz...

Ez utóbbi mondat csak úgy kiszaladt a számon. Magam is megrémültem tőle. Amint kimondtam, tudtam, nem kellett volna. Megpróbáltam helyesbíteni.

- Illetve, úgy gondolom...

Jóska felugrott, kihívóan eléem állt, a szavamba vágott.

- Neki köszönhetem... Persze! Vagy inkább annak, hogy olyan szépséges-aranyos közbenjáróm volt?

Nyugalmat erőltettem magamra.

- Látom, megint kínozni fogsz, mint mindig.

- Persze, vannak, akik nem kínoznak.

Nem reagáltam rá. Úgy folytattam, mintha nem mondtott volna semmit.

- És azt jól tudod, hogy az én közbenjárásomra nem tett semmit. Csak amikor úgy akarták, bírósági eljárás nélkül. De mégis ő lépett közbe. Ő akadályozta meg.

Közelebb lépett, egészen az arcomhoz hajolt.

- És a vérbíróságot ki alakította?

Már egészen mellettem volt, átfonta rajtam a két karját. Én nem tudtam, ölelni akar-e, vagy fájdalmat okozón szorongatni (az előbbtől irtóztam jobban), gondoltam, megpróbálom ellökni, de magától elengedett, csak az arcát tolta egészen az enyémhez, így sziszegte bele:

- Na, ki alakította azt a vérbíróságot? Persze, lehet, hogy ezért még megfizet valaki. Én, ugye, a beosztott, megtért, hűséges vöröskatona, én nem teszek semmit. De akadhat egy eltévedt golyó...

Rémes volt, amit mondott.

- Jóska! - szóltam rá egészen elhűlve, de mint az előbb Kálmánnal, vele is félbeszakadt a beszélgetésem. Nagy katonai hátizsákot cipelve a kezében, ezúttal Mariska lépett az előcsarnokba; a zsákot a padra lökte, Jóskának meg azt mondta:

- A parancsnok és a férjem lent várják.

Jóska csupa udvariasság lett.

– Máris megyek. Köszönöm, hogy szólt.

Felém meg széleset bókolt:

– Kisztihand, hölgyem!

Mariska kibontotta a zsákot.

– Na, szereztek a fiúk egy kis szárazbabot. Lássunk munkához... Hát ennek mi baja? – bökött a fejével Jóska után.

– Ami mindig. Nehéz vele az élet.

– Dühös a parancsnokra meg arra a ronda, véres szájú Gergelyre... Igaz?

– Csak a parancsnokra.

– Csak? A régi dolgok?

– A régiék is, meg újak is.

Mariska arcából láttam, bujkál benne valami kérdés, de még fontolgatja, kirukkoljon vele vagy sem. A végén kimondta:

– Te Klári, olyan sokat beszélgettünk már... Talán megkérdezhetem... Te, tulajdonképpen szereted?

Meglepett a kérdése:

– Kit?

Nem kellett volna mondanom, Mariska a visszakérdézésen csodálkozott.

– Kit? Hát a férjedet.

Kérdésére nem tudtam felelni – és ennek örültem is. Nagy volt a forgalom, ezúttal a komisszár lépett be, és a megkezdett téma félbeszakadt.

GERGELY JÁNOS

Ezekén a Lakatosékon az istennek se tudok eligazodni.

Lakatos József? Dezertál. Ellopja a pénztárunkat. Megpróbál átszökni a csehekhez. A fogdában, a tárgyalásokon úgy viselkedik, hogy látszik: átharapná a torkunkat

a legelső alkalommal, amint lehetősége nyílik rá. És akkor: a nagy cseh támadás... A jóságos Baranyi (pardon, idézőjelbe kell tenni: „jóságos”)... szóval a „jóságos” Baranyi levéteti a zárkáról a lakatot... No, császári és királyi főhadnagy uram, nyitva az út, mehetsz a csehekhez, akiket imádsz, tőlük mindjárt fegyvert kapsz és akár azonnal ellenünk is fordíthatod... És nem: utánunk szalad, puskát szerez, a „jóságos” századparancsnok nem véteti ki a kezéből, nem puffantja le, amikor ott látja fegyverrel hadonászni... Lakatos meg: neki a cseheknek, vágja őket, mint a répát, elfoglalja a hegytetőt és azóta is harcol, mintha a leghűségesebb vöröskatona lett volna világeletében. Mit mondjak? Üssenek agyon, de nem tetszik nekem az a nagy istenes igyekezete sem. Kutya legyek, ha nincs mögöttem valami. A századparancsnok, úgy látom, megint vakon bízik benne. Hogy győzzem meg? Milyen érvekkel? Mondjam azt, hogy kutyából nem lesz szalonna? Ez közmondás, nem bizonyíték. Lakatos törli magát. Most még arra is jelentkezett, hogy az ellenséges gyűrűn keresztülvágvá átjut Kosztyával a partizánokhoz.

És a felesége. Klári őnagysága...

Beállít hozzánk mint kényes-fényes dáma. A parancsnok előtt a földön fetreng, könyörög az áruló férje életéért. Rám ott les az utcán, kapkod a gallérom után: jaj, beszélnie kell velem. Lerázom kétszer, háromszor, ötször, azután: na, jöjjön! Elöttem is megalázkodik, kér, könyörög, rideg elutasításomat mintha meg se értené, még akkor is reménykedve néz rám, amikor új és új szóáradatát megunva szinte kidobom a parancsnokságról. Azután azért kunyerál, hogy velünk jöhessen, a parancsnok szívét pedig nem nehéz meglágyítani. Kivált neki. Itt lötyög közöttünk, Mariskának segít. A feleségem dicséri: jaj, milyen ügyes... Én nem sokba veszem. Azt gondolom: szuka! Csak azt tudnám, a férje vagy a pa-

rancsnok után eszi-e a nyavalya. No, a századparancsnok... Szinte menekül előle – csak tudnám, miért? Lovagiasság, a „bajtárs” iránti lojalitás? Vagy a jó hírért félti?

No, de mit tesz ma ez a Klári? Délután bemegyek az előcsarnokba, látom, hogy Mariska és Lakatosné babot fejtenek, mondják, Bakos emberei szerezték a faluban... És akkor a Klári nagysád, mintha csak a babról jutna az eszébe, elélem áll.

– Komisszár elvtárs...

Gondolom, elvtársad a nyavalya, de ezt nem mondhatom, mégis a századunkhoz tartozik már, hát figyelek, hogy mit akar. Szóval azt mondja:

– Komisszár elvtárs, kérhetek valamit?

Én félek a kéréseitől. Igyekszem tréfával elütni.

– Kérni, azt mindig lehet. Csak az a kérdés, hogy teljesíthető-e? Mert itt most nem sok kérnivalója lehet senkinek.

– Én olyat kérek, ami teljesíthető. Hadd legyek katona én is!

– Maga... katona. Katona így is.

– De... Hadd harcoljak! Mint a többi.

Hát ez hogy jutott az eszébe? Úgy látszik, a feleségemnek is beszélt róla, mert Mariska megszólalt.

– Mondtam már neki, hogy verje ki a fejéből.

Klári kitartott a magáé mellett.

– És miért ne?

A szemében valami vad indulat lángolt, arcizmai is meg-megrándultak, mintha sírással küzdene, ahogy már lenni szokott, amikor az ember valami nagy dologgal jön elő és odabenn már nagyon be van gerjedve. Kicsit komolyabban vettem, amit mondott.

– Nem lehet csak úgy... Ápolónőnek lenni: ez is nehéz, áldozatos feladat, de ez azért más. Harcolni meg: csak az harcoljon, aki meggyőződésből, aki az egész életét ráteszi...

Egészen élém toppant, mereven a szemembe nézett.

- Én ráteszem.

Hirtelen nem tudtam, mit feleljek. Gondolkodtam. Ő csak állt, farkasszemet néztünk. Az ördögbe is! Akkor szögeztem le magamban, hogy milyen nehéz eligazodni ezeken a Lakatosékon. Az egyik is csatasorba állt velünk, most odaállna a másik is... De valahogy, isten tudja miért, az asszonynak jobban elhittem, mint a férjének, pedig az már, ahogy a parancsnok mondja, bizonyított, nem is egyszer.

Mit feleljek Lakatosnénak?

Nem tehettem egyebet, hosszasan magyaráztam, hogy mennyire fontos munka, amit végez, és hogy ápolónőre nagyobb szükség van, mint még egy katonára - ami különben igaz is.

De hogy jutott ilyesmi egyáltalán az eszébe?

A KÜLDETÉS

- No, hát Kosztya egy kis emléket is visz tőlünk. Kézsebe van...

- Velünk akart harcolni. Mindenáron.

- Csak hát... jobb hírekkel is jöhetett volna.

- Ez is valami. Legalább már tudnak rólunk.

Gergely, Baranyi, Bakos és Palágyi beszélgettek az erdészház előcsarnokában, mielőtt az érdemi tárgyaláshoz hozzáfogtak volna.

- Már csak Lakatos hiányzik - szögezte le a komisszár, de az ajtó felől jött is a válasz:

- Már ő se, itt vagyok.

A többiek álldogáltak, Lakatos leült (hogy ez mennyire szeret ülni!), s a lóca széléről hallgatta Baranyi fejtegetését.

- Ha valaki még nem tudna pontosan mindent, röviden

összefoglalom. A tőlünk nem messze tevékenykedő egyik vörös partizánalakulat vezetői értesülést szereztek rólunk. Azt nem tudták, kik vagyunk, csak azt, hogy vörösök...

Bakos türelmetlen volt.

- Ezt mind hallottuk, azt is, hogy Kosztyát ideküldték, azt is, hogy nem ígérnek semmit.

- Nem ilyen egyszerű ez - nézett rá feddően a komisz-szár.

- Nem bizony - folytatta Baranyi. - A dolog úgy áll, hogy az az alakulat nem elég nagy, nem elég erős ahhoz, hogy ide áttörjön és magába fogadjon minket...

Elmondta, hogy Kosztyával összedugták a fejüket, kitalálták, hogy az odesszai magával visz valakit, lehetőleg egy parancsnokot a táborukba. Ott meghányják-vetik a vezetőkkel, hogy az orosz partizánok és Baranyiék egyszerre indítsanak egymás irányában támadást és próbáljanak meg egyesülni, vagy ha ez nem megy, a magyarok küldöttét juttassák el Kijevbe, Scsorszhoz, azzal a kéréssel, hogy a Vörös Hadsereg reguláris alakulatai indítsanak támadást ebben az irányban...

- Persze, ha lehet - óvatoskodott Gergely.

A parancsnok Lakatos felé intett.

- Lakatos elvtárs megy Kosztyával, önként vállalkozott a veszélyes útra.

Gergelyen kívül mindenki Lakatosra nézett. Lakatos egykedvűen harangozott a lábával.

Gergely vitte tovább a szót.

- Szóval a parancsnoki karnak meg kell tanácskoznia, jó lesz-e így, vagy ajánl valami más módot...

Palágyi helyeselt.

- Persze hogy jó lesz! Mi mást lehet csinálni? Ebben az állandó csatározásban csak fogytán fogyunk. A végén nem lesz kinek megérkezni Kijevbe. Már így sem tudom, mit mondjak a katonáimnak, meddig lesz ez még így.

Gergely összehúzta a szemöldökét.

- A katonáknak még odahaza világosan értésére adtuk: nem két, de száz tűz között leszünk állandóan, csak így juthatunk el a mieinkhez.

Palágyi biccentett, de morgott.

- Az emberi tűrésnek is van határa. Már lőszerünk is alig van. Azzal is takarékoskodni kell.

- Hát még az élelmezés! - toldotta meg Bakos. - Két legényem ma is az életét kockáztatta, hogy valami élelmet hozzon a faluból. És mit hoztak?

- Egy hátizsák babot - mondta Gergely. - Az is jó. Nem szereted a paszulylevest, Bakos elvtárs?

S hogy épp a kemény komisszár váltott tréfára, mindjárt oldódott a kissé feszült hangulat. Bakos széles mosolyra húzta a száját.

- Dehogynem. Jó tejfelesen.

Gergely nagyot bólított.

- Azt gondold hozzá.

Palágyi:

- Hát még, ha a disznó is beledugja a lábát!

A komisszár komolyra fordította a szót.

- No, elég az álmodozásból. Szóval így, elvtársak?

- Persze hogy így - hangzott az egyöntetű felelet.

A mindig kissé ünnepélyes századparancsnok szertartásosan megállt Lakatos előtt.

- Hát akkor, Lakatos elvtárs, indulhatsz. A feladatot ismered. Kívánunk a vállalkozásodhoz sok szerencsét!

Most már Lakatosnak is fel kellett állnia, hogy elbúcsúzzék a többiektől. Mindenki kezelt vele - de Gergely ezt a ceremóniát nem várta be. Tisztelgéssel már előbb elbúcsúzott a távozni készülő szakaszparancsnoktól, s mint akinek sürgős dolga akadt, kifordult az ajtón.

Amikor este megint találkoztak, a századparancsnok enyhe szemrehányásfélét tett neki, amiért rideg volt egy veszélyes küldetésbe induló bajtársával. A komisszár nem felelt, hümmögött a bajusza alatt. De Baranyi folytatta.

- Azt hittem: ellenezni fogod, hogy Lakatos menjen.
Éppen ő. Bár annyira kardoskodott...

- Felőlem kardoskodhatott volna.

- Hát? Te is megbízol benne? Teljesen...?

- Nem.

- Hát akkor?

- Nézz ide, századparancsnok elvtárs! Mindig azt mondd, túlságba viszem az optimizmust. Pedig nem: Most is reálisan felmértem a helyzetet, megfontoltam minden szót, amit az odesszai mondott.

- És?

- És? Az erők ismeretében lehetetlennek látom, hogy a partizánokkal egyesülni tudjunk. Még egyidejű támadással sem fog menni.

- És Scsorsz?

- Scsorsz? Nekik maguknak is van elég bajuk. Hallottuk Kosztyától. Azután, hogy százhusz ember kedvéért megváltoztassák az egész taktikájukat, isten tudja, hogy mit vállaljanak...

A századparancsnok megtörölte a homlokát.

- Igen, ez nem látszik reálisnak. Hát akkor?

- Úgy gondolom: azért meg kell próbálni. No, és ha már az egyik parancsnokunknak menni kell, hadd menjen Lakatos.

- Mert?

- Mert ránk nehéz napok következnek. Legalább addig itt nem csinál semmi disznóságot.

Amint ez elhangzott, némán haladtak tovább az erdészház felé vezető ösvényen.

„Ravasz ember ez a János” – gondolta Baranyi.

„Nem... Nem... Ezeken a Lakatosékon nem lehet eligazodni...” – tért vissza délutáni tépelődéséhez a komisszár.

„Ezek a Lakatosékon nem lehet eligazodni...”

Baranyi Kálmán eligazodhatott volna Klárin egykönynyen. Nem akart.

Ismét erős támadást kaptak. Ki kellett vonulniuk az erdészházból, minden szál emberre szükség volt, hogy a házhoz vezető egyetlen útról visszaszorítsák az ellenséget. Baranyi az összecsapás első órájában megsebesült. Nem komolyan – bal felső karját érte a lövés –, de igen vérzett, hátra kellett vinni. A maga lábán ment – Klári az ép jobb kezét fogva vezette maga után a vérveszteségtől szédelő parancsnokot.

„De sok baj van velem! Megint egy buta sebesülés!” – dohogott magában Baranyi Kálmán. Klári az erdőben egy vízmósás partján fatönkre ültette le a parancsnokot, Baranyi elégedetlenkedett:

– Nem kell minden semmiségből ilyen esetet csinálni! Bekötözték: rendben van. Ettől még maradhattam volna.

– Ilyenkor az orvos parancsol. Mariska azt mondta: hozzuk hátra. Vérzik. Nem szabad mozognia.

– No, menjen vissza, szükség van ott magára. Én itt elleszek – adta meg magát a sorsának Baranyi Kálmán, de Klári úgy tett, mint aki nem hallja, csak a második felszólításra válaszolt:

– Mariska azt mondta, egy ideig egymaga is ellát mindent – mondta és lekuporodott a parancsnok mellé a földre. Baranyi tovább aggályoskodott:

– És ha váratlanul támadnak megint?

– Gyorsan odaértek. Pár percig mindenképp maradhatok.

Hallgattak. Baranyi terhesnek érezte a csöndet.

– Micsoda rengeteg erdő! Nálunk sík vidéken nincsenek is ilyenek, csak fönt, a hegyekben.

Klári körül nézett. Hát igen, hatalmas erdőség! És

mennyi nyírfá... Magasba kapaszkodók, vékonyak, mint a cérnaszál... Otthon ilyeneket se látott. A nyírek közt megpillantott egy ösvényt.

- Az erdészházhoz vezet? - kérdezte, majd Baranyi bólintására újra megszólalt: - Nem tudja, a fehérek elfoglalták? Már az erdészházat.

- Ha igaz, hát nem. Talán még nem - hangzott a kissé bizonytalan felelet.

- Még?

A parancsnok sóhajtott:

- Hát... Még! Súlyos a helyzetünk. És alig merünk lőni. Csak biztos célpontra. Lőszerünk sincs.

- Ha elfoglalják az erdészházat, mi lesz? - kérdezte Klári, pedig egészen másfelé jártak a gondolatai.

- Akkor még semmi. Továbbmegyünk. Legfeljebb a holmink vesz oda, amit hátrahagytunk. De ha kettévág-nak minket...

- Akkor biztosan felmorzsolnak, ugye?

A századparancsnok hallgatása azt jelentette: igen. És megint csend lett, s ez ismét Baranyi számára vált nyomasztóvá, és ő megint természeti megfigyeléssel próbált lendíteni a beszélgetésen:

- Szarkák!

Igen: vagy öt-hat is tanyázott belőlük a környező fákon, eszeveszett csörgést vittek véghez.

- És mekkorák!

- A tisztásról jöhettek. Ott van egy csomó fészek. Fölverte őket a lövöldözés.

Újra csend lett, de már nem volt terhes: kitöltötte a szarkacsörgés, amit épp az imént is hallottak, de akkor még a madarak nem kerültek szóba, most meg már beleszámítottak a társaságukba, társalgásukba.

Klári megszólalt:

- Kálmán...

A név után elakadt, látszott, olyasmi van a nyelve

hegyén, amiről még nem döntötte el: kimondható-e. Újrakezdte.

- Kálmán... mi itt olyan szépen beszélünk erdőről, szarkákról... De lehet, hogy ezt a csatát nem éljük túl. Sem én, sem maga.

- Háborúban ez mindig lehetséges.

- De most különösen.

- Most különösen.

- Mi meg olyan szépen beszélünk szarkákról, erdőről, csak saját magunkról nem.

- Saját magunkról? Mit nem tud még rólam? Vagy én magáról?

- Nem így, nem erről...

Ezekkel az indulatokkal, melyek Kláriban feltörték, nem lehet a földön kuporogni. Felugrott, Baranyi vállára tette a kezét:

- Kálmán, tudja maga, hogy én miért kértem, könyörgtem, toporzékoltam, hogy engem is magukkal hozzanak?

A századparancsnok fürkészve nézte az asszonyt. Nem értette, miért hozakodik elő ezzel. Vagy értette, csak nem akarta érteni? A kérdésre mindenesetre jámbor képpel felelt.

- Tudom. Elmondta. Félt, hogy magának is baja lehet. A tanya miatt.

- Ennyire félénk lennék?

- Meg félt, hogy Jóska újra csinál valamit. Vigyázni akart rá. Ezt Mariskától tudom.

- Kálmán, hogy a végén már mennyire csak kötelességből harcoltam Jóskaért! Muszáj. A felesége vagyok.

Klári most sem tudta, érti-e a férfi a célzást vagy sem. Nem válaszolt. Ez pedig inkább azt jelentette, hogy tudja, hová akar Klári kilyukadni. És az asszony lehetőnek tartotta, hogy egy lépéssel továbbmenjen.

- Kálmán, hogy én mennyire megbántam mindent!

Jóakarátú, meleg, de visszafogottan nyugodt tekintet.

- Jó, Klárika, jó: ezt is mondta. De nem kell örökké ezen rágódni.

- Nem vette észre, hogy csak azért volt minden, hogy a közelében maradjak? Maga mellett?

A beszélgetés eddigi formája, légköre tarthatatlanná vált. Klári megfogta Baranyi kezét, és ő nem utasította vissza, gyöngéden tartotta sajátjában.

- Talán láttam is - mondta egészen más hangon -, talán láttam is, de ennek már nincs sok jelentősége...

A századparancsnok még mindig csöndes, szürke szemébe heves, felajzott női tekintet fúródott.

- Kálmán, az istenért, hát mi már soha többet...?

A szürke szempár lefelé pillantott, az avart nézte; a parancsnok hangja furcsán, amolyan oktató-szomorúan csengett.

- Klárika, egy csata kellős közepén vagyunk. A férje fontos küldetésben, az életét kockáztatja. Én, a parancsnok küldtem el...

Klári szájában erre a kijelentésre meghűltek a forrón született szavak. Elengedte Baranyi kezét, kissé el is lépett volna, de valami visszatartotta, csak arasznyit húzódott odább. Értette jól Kálmán erkölcsi aggályait. Értette, de konok ellenérzéssel fogadta. Arra gondolt megint, hogy tulajdonképpen Kálmán hallgatása, tartózkodása, sok erkölcsi skrupulusa az oka mindennek. Miért nem akar olyan lenni, mint a többi ember? Miért nem lehet olykor meggondolatlan, gátlástalan? Klári már-már pőz-nak érezte Baranyi viselkedését. Játssza a gáncs nélküli lovagot. „Én, kérem, mindent csak tisztán, csak szabályosan...” A nagyszájú Gergely is azért nőtt úgy a fejére. Néhányszor összeszidná, leteremtené, hisz ő a parancsnok, minden másképp volna. Amint Gergely az eszébe jutott, felidéződött benne a múltkori eset is, amikor ő katonának jelentkezett a komisszárnál. Ebben

a pillanatban nevetségesnek tartotta magát, és ezért is Kálmánt okolta. Az a beszélgetés előtte kettejük között! Ahogy Kálmán akkor is elzárkózott, majd a megalázó magyarázkodás Jóskával, mintha Baranyival isten tudja, mit csináltak volna azelőtt... Benne meg felülkerekedett valami „majd megmutatom nektek mind a kettőtöknek”, és odaállt a komisszár elé: harcolni szeretne. Ó! Ugyan miféle katona lenne belőle! A légycsapó volt a legveszedelmesebb fegyver, amit eddig valaha is a kezében tartott. A következő pillanatban már úgy érezte, nem a „csak-azértis” ragadtatta akkor a kijelentésre, csakugyan átsugárzott rá valami az itt küzdők hevületéből, és valójában nem felbőszítette, hanem megrázta az, hogy Kálmán csak ennek a harcnak él és semmi másról nem akar tudni, azért hozakodott elő a képtelen kéréssel.

Baranyira tekintett, megenyhült a parancsnok iránt. Még ott csengtek fülében a szavai.

– ...a férje fontos küldetésben... az életét kockáztatja... én küldtem el...

Kissé félrefordulva, mintha inkább a szarkáknak mondaná, reagált rájuk.

– Hogy én milyen álnok vagyok, milyen utolsó, hogy ilyesmit gondolok, de hadd tudja meg: hányszor kívántam... Igenis, kívántam, bárcsak sohase jönné vissza abból a küldetésből...

– No, no, Klárka, nem szórakozni ment oda... És... szinte a további sorsunk függ a sikerétől.

Klári nem felelt. Talán fel se fogta a parancsnok szavainak értelmét.

– Kálmán, az istenért, ha visszajön...

Megint Baranyihoz ugrott, megfogta a vállát, a szemébe nézett.

– Ha visszajön... ő... Jóska... Őrizkedjék tőle! Kálmán, őrizkedjék tőle. A vesztét akarja.

– Ugyan? Hát ezt honnan szedi? Rémeket lát!

Klári sírással küszködött.

– Kálmán, én ismerem jobban. És mondta is... Valami eltévedt golyó...

Újra Baranyi mellé ült, a vállára borulva sírdogált. A századparancsnok ép karjával átkarolta, nyugtatgatta, csitítgatta... Az asszony óvatosan, a sebre vigyázva átkarolta a parancsnok nyakát, arcához szorította az arcát. Baranyi egyetlen bátorító mozdulatot nem tett, de nem is ellenkezett. Pár percig ültek, csendben, addig maradtak így, amíg ágreccsenést nem hallottak a közelükben. Léptek közeledtek. Futár érkezett.

Klári úgy nézett a katonára, mint egy más világból idecsöppent lényre, hihetetlennek tetszett neki, hogy ez a valaki most visszavezeti őket mindennapi gondjaik közé, egy csata közepére.

A futár lihegett.

– Századparancsnok elvtárs! A komisszár kéri... Ha mégis jöhetne... Nagyon kellene...

– Persze, hogy mehetek.

Baranyi felállt, Klári a földön ült, mintha megbénult volna. A századparancsnok a fejére tette a kezét.

– No, jöjjön!

Elindulnak vissza, a lövöldözés irányába.

Harsány szarkacsörgés kísérte őket, s mintha a madarak átható hangja még a fegyverek zaját is túlharsogta volna.

BARANYI KÁLMÁN

Hát most elmondhatod magadnak, századparancsnok elvtárs, Baranyi Kálmán barátom, ide vezetett az út. Az erdészház sötét, dohos pincéjébe, Kijevtől – a szabadságtól! – még csak nem is teljes száz kilométernyire, ebbe a komor kőoduba, lakat alá, aztán majd puszkacsó

elé. Ezért kellett baromi erőfeszítéssel tanulnod, tanári oklevelet szerezned, ezért kellett négy évig rohadnod a királyért a nyirkos-sáros lövészárkokban, ezért kellett kínlódnod a doberdói pokolban, ezért kellett megízlelned a valami jobbért vívott harcok zamatát a Magyar Vörös Hadsereg soraiban, ezért kellett megtenned ezt a csaknem ezer kilométeres utat, szinte lépésről lépésre, fegyverrel vágva ösvényt a továbbjutáshoz.

Gergely Jánossal második napja vagyunk a fehérek foglyai. Kuksolunk ebben az oduban. Hol van már a komisszár (komisszár?) régi bizakodása, optimizmusa. Talán valamivel könnyebb volna elviselni az egészet, ha legalább hiú reményekkel kecsegtetne: „Meglásd, századparancsnok (századparancsnok?) elvtárs...” Csak-hogy Jánossal pontosan az történt, ami történni szokott azokkal, akik vakon hisznek valamiben, meg vannak győződve róla, hogy elérik céljukat, akik a gondolatát se engedik közel magukhoz annak, hogy esetleg másképp lesz. Az ilyenek bukás esetén összeomlanak. Neki itt órákig szavát se tudom venni. Ül, maga elé bámul.

Én nem szeretnék a biztos vég előtt sem letargiába süllyedni. Erőszakkal járatom az agyam, gondolkodom. Előre már nem nézek, csak hátra.

És istenemre, ad egy kis megnyugvást, ahogy gondolatban végigélem az elmúlt hónapok szép napjait, nagy tetteit, győzelmeit. És újra meg újra visszatérek az északi hadjárat eseményeihez, ahhoz az emlékezetes kassai bevonulásunkhoz. Talán erre fogok gondolni akkor is, amikor a kivégzőosztag parancsnoka vezényel: „Vigyázz! Készülj...!” Vajon az a néhány kassai nap volt életem legszebb mozzanata? Alighanem...

Kis epizódok elevenednek meg előttem. A legszebb emlékem talán egy vidéki délután, tulajdonképpen nem is tudom, miért.

A városban csak az alakulatok egy része maradt. Ger-

lóczy Zoltán százada közeli községben, Téhányban állomásozott, s a parancsnoki kar meghívta a faluba egy kis uzsonnára Zoltán kassai menyasszonyát, Gizikét meg a nővérét és az édesanyját, mert amíg a városban teljesítettek szolgálatot, sokat tanyáztak náluk; három lánytestvér, zongora is volt a házban, szép órákat töltöttek ott. No, hát akkor Gizikéék jöttek el Téhányba, és egy Wendler Zénó nevű századparancsnok társunk, aki nagy tréfameszter volt és gyönyörű szép, bársonyos basszus hangon énekelt (állítólag tanulta is). Szikrázóan süttött a nap, de abroszunkra az almafalombok kellemes árnyékot vetettek, Zénó ki nem fogyott a mókából, a Varázsfuvolából Szarasztro áriáját énekelte, és a vendégek kívánságára meg is ismételte. „Ó Ízisz és Ozírisz...” A végén mások is vele daloltak, de Zénó hatalmas erejű hangja mindenkién uralkodott, úgy hatott, mintha a többi az ő hangjának lépcsőin emelkedett volna magasba, vagy mintha Zénó éneke hatalmas gomolygó füstoszlop lett volna, a többiek keskeny kis füstcsíkokká, s a nagy oszlopba olvadva jutottak el messze, messze, valahova egészen az égen átlibbenő bárányszerű felhők közé. Fiatalok voltunk, vidámak, győztesek, bizakodással teltek, a szikratávíró állandóan egységeink új sikereinek híreit hozta. A lányok valami különös tisztelettel néztek ránk, győztes csatáinkkal hoztunk nekik valamit, valamit, ami olyan volt, mint Zénó hangja, valamit, amibe belekapaszkodva ugyanígy a magasba lehetett emelkedni... mint Zénó szárnyaló énekével.

Talán nem csupán én: mindnyájan úgy éreztük, hogy életünk legszebb szakaszának nyitánya ez a délután, hittük, ez mindig így lesz.

Késő este kocsiztunk vissza Kassára, s miután már a családot hazavittük, Zoltán még elkísért Fazekas utcai szállásomra. Romantikus kis utcákon vágtunk át (nagyon jól illettek hangulatunkhoz), s amikor elmentünk a Mik-

lós-börtön várszerű épülete mellett, átvágtunk a börtönt a református templom bejáratától elválasztó hosszú kapualjon, Szarasztro áriáját dúdoltuk mindketten, „Ó Ízisz és Ozírisz” – visszhangzott a kapualj (vagy inkább folyosó?) pucér kövei között, és én bizonyísten nem csodálkoztam volna, ha a két egyiptomi istenség, Ízisz és Ozírisz kijön a templomból, és hívásunkra elébünk áll.

Elmesélhetném a kis epizódot Gergely Jánosnak, de úgyse figyelne rá, meg végeredményben szóra sem érdekes az eset, tulajdonképp nem történt semmi azon a délután.

„...Ó Ízisz és Ozírisz...”

János biztos nem is hallott Szarasztro áriájáról, Mozart nevét is aligha ismeri; aznap délután is az „Akácos utat” dúdolgatta...

„Aznap a délután...” Mikor is? Tegnapelőtt. Milyen távolinak látszik a két nap!

Akkor délután az asztalnál ült János, egészen jó kedvében volt. Hál’ istennek, gondoltam, ritkaság ez az ilyen nehéz napokban. Nagy buzgalommal foglalatосkodott valamivel: egy darab fekete kenyérnek leszelte a héját, a belét kockákra vágta, a héját is kis darabokra szabdalta, minden kenyérkockára rakott a héjdarabkából, enni kezdett.

– Te mit csinálsz, János?

– Katonákat! – a kenyérhéjra mutatott: – Ez itt a szalonna!

„Akácos út” és a „katonák” – együtt az egész azért kicsit mosolyognivaló.

– Jó, hogy van kedved kitalálgatni ilyesmit, itt fogunk megdohosodni ebben a rohadt erdészházban.

Jánosnak nem lehetett a kedvét szegni.

– Még örülj, hogy itt lehetünk. Már ki akartak füstölteni bennünket...

Még örüljek? Persze, azért tettük meg az utat, hogy

itt üldögeljünk szép csendben. Rosszkedvűen dörögtem.

– Az a Lakatos se jön...

Jánost most ez sem bántotta.

– Az nem is fog. Örül, hogy simán megszabadult tőlünk. Már régen visszafelé megy...

– Pedig nem maradhatunk itt tovább. Vagy egy kitörési kísérlet minden erő bevetésével...

A komisszárnak igaza volt, mikor közbevetette:

– Na, az a minden se sok...

– Megpróbálhatjuk, hogy úgy, lopakodva, egyenként jussunk át Kijevbe; ha semmi más nem megy, ez is megoldás.

– Hát lehet... lehet úgy is... Csak akkor megszűnünk, mint harci erő. Ha ez a nép egyszer szétszéled, ki erre, ki arra, az isten se szedi össze többet!

– Pedig nemigen marad más hátra. Ha csak nem akarunk itt elpusztulni. Mert előbb-utóbb úgyis kivernek. Lassan védekeznünk se lesz mivel...

Az ablaknál állva mondtam ezt, az erdészház környékét fürkészgettem, ahogy a megoldást kereső ember szokta körbejáratni a szemét, hátha valami megpillantott tárgyról az eszébe jut valami. Akkor történt, amire ezt a szólásmondást szokták alkalmazni: Farkast emlegetnek, a kert alatt kullog.

Futár jött az őrségtől: közeledő csapatot észlelnek.

Gergellyel mindketten a magaslati megfigyelőhelyre siettünk, előzőleg elrendeltük ariadókészültséget.

Odafent csavargattam a messzelátót: valóban jókora egység! És egyszer csak felismertem az alakulat élén Lakatos Józsefet.

Odaadtam a messzelátót a komisszárnak. Nem akart hinni a szemének. Ujjongott.

– Te, ez egész kis hadsereget hozott!

Éreztem a hangján, Lakatos József nagyot nőtt előtte.

Hát igen, ezzel a csapattal megerősítve biztosan kitörünk innen! Örömkben összeöleleztünk.

Riadókészültség lefűjva! Engedjétek be őket!

Jánossal visszasiettünk a parancsnokságra. Térkép az asztalra... Fogadni kell őket...

János aggodalmaskodott, hogy az utolsó korty pálinkát megittuk Kosztyával, nincs mivel megkínálni a parancsnokot. Én nyugtattam: nem baj, jó lesz így is – akkor berontottak a katonák.

Gondoltuk, valami fatális tévedés, amikor szuronyos puskájukat mellünknek szegezték, beparancsoltak minket a sarokba.

János elkeseredetten magyarázta oroszul, hogy én a parancsnok vagyok, ő meg a politikai biztos. A válasz: ha te vagy a komisszár, elsőnek lövünk agyon... „Szvinjá”-nak, „krasznaja szvolocs”-nak, vagyis disznónak és vöröscsirkefogónak tituláltak bennünket. Ebből értettük meg, mi történt.

Kintről szórványos lövöldözés hallatszott, nyilván az embereinkkel is igyekeztek elbánni. Aki idejében rájött, mi történt és keze ügyében volt a fegyver, az ellenállást tanúsított...

LAKATOS JÓZSEF

– Engedjék meg, kérem, hogy bemutatkozzam. Lakatos József főhadnagy vagyok. Pontosabban: főhadnagy úr! Nem szakaszparancsnok elvtárs! Nem is ítélethozatalra váró, életéért remegő fogoly a fáskamrában! Lakatos József főhadnagy úr...

Hogy kinek mutatkoztam be ilyen körülményesen?
Senkinek és semminek.

Talán az erdészházat övező nyír- és fenyőfákkal osztot-

tam meg ilyenformán az örömöm, amikor sétára indultam a diadalmas nap estéjén.

Ez az én napom. És úgy érzem: ezért a napért érdemes volt elviselni mindent.

Azon a nem is régi napon az Ung-völgyi faluban, amikor oly nagy erővel támadtak a csehek, Kálmán... azaz pardon: Baranyi századparancsnok elv-társ...! levétette a zárkámról a lakatot. A jótét lélek! Gondolta: na, Lakatos azt nézi majd, merre rövidebb az út a csehek felé. Azután ott: adjatok fegyvert, harcolni akarok a vörösbagázs ellen! Számolnivalóm van velük! Így képzelte Baranyi Kálmán.

És a századparancsnok elvtársnak az nagyon kényelmes és olcsó megoldás lett volna. Megszabadulni Lakatostól. Szinte hallom, ahogy morfondíroz: „Kivégeztetném szívesen, eléggé utamban volt mindig... De hát, ugye, majd azt mondják: az asszony miatt... Meg ez a Klári is jár utánam siránkozva... Hogy tegyem meg? No és ha azt mondom: hagyjátok békén? Akkor a komisszártól nem lesz maradásom! Hát így a legjobb: Fuss, Lakatos! Fuss!”

Hát persze, századparancsnok elvtárs!

Az így nagyon szép lett volna és nagyon jó!

De álltál volna te Gergely János lövésre emelt pisztolya előtt! Élted volna végig te azokat a pillanatokat! Üvöltött volna benned sebzett állatként a halálfélelem! Nem! Nem! Ilyen olcsón nem szabadultok Lakatostól!

Mit tehettem volna, ha akkor bevárom a cseheket, hozzájuk állok? Fegyvert kérek, lelövök két-három vöröskatonát, de lehet, hogy én maradok ott. Hogy szembetalálkozzam a századparancsnok vagy a komisszár elv-társal, és valamelyikük fejébe repítsek golyót, ahhoz különleges szerencse kellett volna. És miféle bosszú az? Gergely János engem a pisztolycsöve előtt kínoz, én lelőjem őt

harcban. Katonaként, hősként essen el, fel sem érve ésszel, hogy ütött az utolsó órája?

Nem! Nem! Nekem más kell: az kell, hogy egyszer én állítsalak titeket kivégzőosztag elé! Akarjátok vagy nem: magatokkal visztek!

Kálmán csodálkozott, amikor utánuk szaladtam. Hiába fogadkoztam: „Véremmel akarom lemosni” – fegyvert nem adott.

„Menj hátra! Tekintsd magad továbbra is fogolynak!”

De már a kezemben volt egy elesett katona puskája! És Lakatos József tud verekedni: I. Ferenc Józseftől Signum laudist kapott. IV. Károlytól kisézüst és bronz vitézségi érmet! Neki a cseheknek! Szerencsém is volt: azt a hegygerincet aránylag kevesen védték. Akadtak jó néhányan, akik a csata hevében követtek... És már a miénk a hegyhát! Lakatos József, hős vagy! Kétszeresen is hős, mert a hegyhátra, amit elfoglaltál, föl lehet hozni a géppuskákat, és ez végleg eldönti a csata sorsát.

Kálmán gratulált. Visszafogadott a századba.

Gergely magában a fogát csikorgatta, hanem a tényekkel szemben tehetetlennek bizonyult: Lakatos hőstettet vitt véghez, mindent jóvátett!

Tudtam, tudtam, hogy lesz majd alkalom. Olyan kis alkalmacskák idáig is akadtak volna. Olyanok, amikor az is megtörténhetik: rajtavesztek, akkor pedig az Isten irgalmazzon neked, Lakatos József! De kivártam a nagy alkalmat.

Bekövetkezik, amit én akarok.

Lakatos József főhadnagy vagyok! Lakatos József főhadnagy úr! Halljátok, fenyőfák, nyírfák, erdei patakok?

Gerlóczy Zoltán okl. tanító úrnak

Véke

Gerlóczy Géza nyug. igazgató tanító úr leveleivel
Kedves Zoltán!

Csak a jó ég tudja, megkapod-e levelem. Mindenesetre megírom, hátha eljut hozzád. A tervem az, hogy kivégzésem előtt – mert ez vár rám – átadom majd az eljáró legmagasabb rangú tisztnek. A halálraítéltek utolsó kivánságát teljesíteni szokás. Az enyém az lesz, hogy ezt a levelet valahogy juttassák el Vékére.

A vállalkozás, amelyről előző levelemben írtam, nem sikerült. Igaz ugyan: az sem biztos, hogy azt a levelet megkaptad, hát röviden ismét értesítelek, hogy miután az Ung völgyéből körülzárásunk miatt nem tudtam a dandárral elvonulni, később a századommal megpróbáltunk harcolva eljutni Kijevig. Ezeket a sorokat már a város közeléből írom. Nem sikerült, fogságba estünk. Ennek a körülményeit most nem írom meg, megnehezítené levelem eljutását hozzád.

Minden távozó szeretne valahogy rendet hagyni maga után a világban, én Téged kérnélek meg, járd el néhány ügyben. Asszonyt, nevetlen gyerekeket nem hagyok: hála istennek, családot nem alapítottam. Apámat, testvéreimet értesítsd sorsomról, azt is mondd meg nekik, ennek így kellett lennie, és életem utolsó percéig úgy éreztem: mindenben helyesen cselekedtem. Arra kérlek, látogasd meg néha az öregem, tartsd vissza a pohártól, amennyire lehet. És Róthnál van egy adóssága. Mostanáig azzal biztatgatta a hitelezőjét: majd visszajön Kálmán fiam, mindent elrendez. Róth ezért várt, de mire a levelet megkapod, Kálmán már nincs, és apám kis szegénysége fölött megperdülhet a dob. Arra kérlek, juss el valahogy Ungvárra, számold fel az ottani lakásom. Sok el-

adnivalót nem találsz benne, de a könyveim értékesek, jó áron pénzzé teheted őket. Az összeg egy része már meglesz, aztán járd végig a testvéreimet, nevemben kérd meg őket, hogy ami hiányzik, adják össze. Egyik sem gazdag, de annyit fognak tudni nélkülözni. Akkor fizess ki Róthot, és mondd meg: arra kérem, többet az apámnak ne adjon kölcsönt. Becsületes ember, meg fogja tenni.

Több elrendeznivalóm a világban nincs. Add át kézcsókomat menyasszonyodnak (lehet, hogy már a feleséged), Neked meg hadd kívánjam, hogy az életed végre alakuljon szerencsésebben.

Tudod: A szélmalomokat le lehet győzni.

Isten veled, pajtás!

Utolsó öleléssel: Baranyi Kálmán

Börtön, 1919. szeptember 2.

VAKLÁLVA

Baranyi Kálmán vaklálva, térdére fektetett noteszának lapjaira meregetve szemét írt egykori századparancsnok-társának. A pincében sötét volt, csak odafönt, magasan szűrődött be cseppnyi fény a szellőzőrészen. A komisszár panaszosan felsóhajtott.

- Hallod-e, ha még soká tartanak ebben a sötét lyukban, megvakulok.

- Azt hiszem, ettől nem kell félned - mondta Baranyi - A teljes megvakulástól megkímél Lakatos „elv-társ” ... Lehet, hogy már csőre is van töltve a golyó, amit nekünk szántak.

- Csak mielőbb meglenne, azt kívánom.

- Te mondod ezt, János, a nagy optimista?

- Hát most már miben lehet bízni?

Most már... semmiben. De azért nem várom a véget. Élni szeretnék, ameddig lehet.

- Élni? Miért? Na, századparancsnok elvtárs, hát anynyira kellett akkor sietni vissza, nehogy az a buta, forróvérű Gergely golyót eresszen a dezertőr fejébe?

- Törvénytelen lett volna.

- És ami velünk történik, az törvényes?

A századparancsnok a sötétben nem látta Gergely János szemét, de el tudta képzelni, hogy vészesen villog.

- Hát a törvényesség látszata azért meglesz. Te mondtad.

- Igen, tegnap kivettem az örök beszélgetéséből.

Baranyinak nem volt kedve színészkedni, de önkéntelenül utánozta Lakatos kissé rekedtes hangját.

- Kérem, itt szabályszerű eljárás lesz... Felelősségre vonjuk azokat, akik százhusz ártatlan embert elszakítottak a családjuktól, idehozták őket ebbe a pokolba, soknak az életét feláldozták...

A komisszár hümmögött.

- Lakatossal én mindig tisztában voltam, csak az fáj, hogy még kívüle is akadt négy áruló. A szakaszából. Nem tudom, hogy nyerte meg őket. Ezeket az embereket idehoztuk, velük harcoltunk, mégsem ismertük őket.

- Most nyilván ők lesznek majd a „bíróság”... - Baranyi gondolatai másfelé kanyarodtak. - De Kosztyával vajon mi lett? Megölte útközben Lakatos, úgy kereste meg a fehéreket?

- Azt se tudom, miféle népség ez... Gyenyikin katonái? Vagy valami kószáló fehérbanda?

Odakinn hangos szóváltás támadt, Gergely felütötte a fejét.

Nem tévedett, Mariska hangját hallotta, az őrséggel veszekedett, valaki oroszra fordította szavait. „Engedjenek be, a férjem, jogom van hozzá... Beszélnem kell vele! Nem lehet csak úgy... Emberek maguk egyálta-

lán...?” Az őrség gorombaságokat válaszolt, szukának, bestiának titulálták, azután ismét Mariska hangja csapódott a cellába. Kiabált, sikított: „Jaj, engedjenek, hagyjanak...!” Aztán csönd lett.

A két fogoly némán hallgatta végig a jelenetet. Egy ideig csönd volt. Gergelynek – mint általában mindenről – megint az jutott az eszébe. Nagyot sóhajtott.

– Jobban tette volna szegény feje, ha akkor nem szalad el a parancsnokért...

– Klárit sem engedték be. Tegnap ugyanilyen cirkusz volt vele odakinn.

– Klári... – Gergely először nevezte a keresztnévén, és nem Lakatosnének. – Klári... Elképzelem szegénynek a helyzetét. Az most ugyanúgy könyöröghet a férjének az életedért, mint neked könyörgött a férjéért.

– Gondolod?

– Nézd, Kálmán, én legfeljebb most fogok itt megvakulni, de eddig nem voltam vak. Az az asszony szeret téged és kész.

A sötétség megtelt valami feszültséggel, és a komisszár érezte, hogy Baranyi gondolatai Klári körül keringenek, végiggondolja kapcsolatukat. Baranyi sokáig hallgatott.

– Tudod, János, ha sajnálom valamiért itthagyni a világot, hát ezért. Kláriért.

– Annyira?

– Igen: annyira.

– Hát, ami azt illeti, derekasan viselkedik. Jóraivaló ember... De azért... de azért nem ilyen nőt képelnék melléd.

– Most már ne képzeld semmilyen! Hát igen: sok a hibája. Állhatatlan. Az érzései kicsit zűrzavarosak. De mégis, tudod, az ember nem mindig...

– Tudom.

– ...az ember nem mindig készít ilyenkor mérleget... És valahogy mindig reméltem, hogy egyszer mi ketten...

Akkor is, mikor a legtávolabb volt tőlem, legidegenebbnek látszott... Képzelheted, mit éreztem, amikor leborult előttem...

– Azért nagy számár vagy te, Kálmán... Itt van velünk egy hónapja... Te soha egy szóval, egy mozdulattal...

Baranyi úgy gondolta, erre nincs mit felelni. Hallgatott. A komisszár várt egy kicsit, aztán folytatta.

– Tudom, tudom, a becsület... Az a kényes úri becsületed, amit nem tudsz levetkőzni a vörösegyenruhában sem. Akkor is, a Lakatos kivégzése körül. Emberileg kell ilyenkor megfontolni, hogy is cselekedjünk. Te meg jogászkodtál. Szabályos, szabálytalan... Klárral is: szabályos, szabálytalan... Megdöglünk, aztán többet nem is látod!

Ebben maradtak, ugyanis a parancsnok most sem válaszolt. Igazat adott-e Gergely Jánosnak, vagy egyszerűen nem volt kedve vitatkozni, nem lehetett tudni. Nem tudták, mennyi időt töltöttek némaságban, egy órát, kettőt, vagy többet-e? Szórványos puskaropogás ütötte meg a fülüket. Gergely köhintett.

– Ez mi lehet?

– Mi volna? Háború van...

– Egészen közelről hallatszik...

Felálltak, úgy füleltek a szellőzőrés irányában, hátha elcsípnek valami neszt, ami elárulhat egyet-mást. Percekig folyamatos lövöldözés hallatszott. Csönd lett, s a csönd nyúlós-nyomasztóan nehezedett rájuk. Baranyi dűnnyögött.

– Kivégzések.

– Talán. Már valakiket elővettek a vezetők közül. Nem velünk kezdik.

Mintha a komisszár örült volna a haladéknak. Baranyi úgy vélekedett, ha így áll a dolog, mindjárt jönnek őértük is. Gergely bosszúsan morgott.

– Még nem volt „tárgyalás”!

– Minek az?

– Lakatos főhadnagy úr megígérte. Egy kis szórakozás...

– Lehet, hogy meggondolta.

– Hej, Kálmán, Kálmán! Ha te akkor ki nem parancsoltod a kezemből a pisztolyt, a főhadnagy úr most már valahol a temetőbogarakkal társalog...

– Te, ez géppuska!

– Az.

Fülükkel szinte odatapadtak a képzeletbeli csatornához, amely közöttük és a szellőzőrés között volt, tölcseért formáltak a tenyerükből, hogy minél jobban halljanak. Odakint kiáltoztak. Valaki oroszul fegyverletételre szólított fel más valakit vagy valakit, sürgető vezényszavak hallatszottak: gyorsan, gyorsan...! „Anu zabiraj ih”, „vidd őket” – kiáltotta valaki, majd hangosan, már a pince folyosójáról: „Szjuda! Szjuda!” Ide gyertek!

A századparancsnok nem táplált illúziókat.

– Valami kavarodás! Összekaptak valamin a „barátaink”.

Csend lett. Egy pillanat múlva Kosztja hangja hallatszott.

– Anu, vegyi menya!

Vezess!

Nagyot dördült az ajtó: kívülről puskatussal leverték a lakatot, és az ütésből a deszkára is jutott.

– Tovariscsi! Tovariscsi!

Kosztja állt a küszöbön.

Gergely János, meghatódottságát leplezendő, ölelkezés közben talán ezerszer is elmondta megmentőjét ilyen-olyan odesszai csibésznek...

A századparancsnokunk ma reggeli közben kivette felső zsebéből a noteszét, és kettős keretbe véve, beírta ennek a napnak a dátumát: „1919. szeptember 4.”

Azt mondta – nagy nap lesz ez a század életében.

– Igen – feleltem, mert én adtam oda a reggelijét –, igen, tudom: ma kíséreljük meg a végleges áttörést Kijev felé.

– Mariska, nem jó ez a „megkíséreljük” szó, van benne valami határozatlanság, valami olyan, hogy „ha megy: jó, ha meg nem, hát: nem”. Tudja, Mariska: ez ma nem kísérlet. Életre-halálra megy minden. Vagy sikerül keresztültörnünk, vagy...

A századparancsnok mindig ilyen volt, óvatosan ítélte még a kilátásainkat, nem bízott vakon a sikerben, mint az én Jánosom. Most is azt mondta: „Vagy sikerül, vagy...” Pedig most én is úgy látom, hogy a második „vagy” nem fenyeget bennünket. Kosztya (mindenki csak így hívja, hát én is) vagy száz embert hozott magával. Lőszerünk is van bőven. Már régen nem voltunk ennyire erősek.

Lassan meg is kezdtük az erdészház kiürítését. Végleg elvonulunk.

Klárival – fekete kendőt visel a fején – az előcsarnokban a kötszereket, műszereket, orvosságokat rakosgattuk háztizsákokba, amikor belépett a férjem. Az ő feladata, hogy figyelemmel kísérje az egészségügyi felszerelés elszállítását, az új kötőzőhely felállítását. Klári láttán visszahőkölt, talán vissza is fordult volna, ha nem szólítaná be a kötelesség. Ismerem én őt jól, és az arcáról olvasom, mi a baja, azon tusakodik, megtegye-e, vagy sem, amit ilyenkor szokás. A végén mégis rászánta magát. Csákójához emelte a kezét.

– Fogadja részvéteimet! – de azért hozzátette: – Bár

az igazat megvallva, nem tudom... Ahhoz képest, ami a végén maguk közt volt. Amit ő tett, és amit én akartam vele...

„Ahhoz képest, ami a végén maguk közt volt...”

Klári arca megremegett. Azt látta belőle, János is tud az ő hisztériás dühkitöréséről, amikor a tűz körmeivel esett a férje arcának. Nekem elmondta Klári, mások előtt titkolná... De hát volt annak sok tanúja, elment a híre.

Nekem elmondta Klári, hogy nem bírta elviselni a rettenetes gúnyt, ahogyan férje a századparancsnokról beszélt, amikor Klári most előtte hullott térdre Baranyi elvtárs életéért.

- Persze, szeretnéd megmenteni a babádat! - ez volt az a mondat, amely Kláriban átszakított minden gátat. Akkor kezdte a férjét tépni-marcangolni, olyan dühös erővel, hogy az a nagydarab ember meglepetésében szinte védekezni se tudott. A fehéerkatonák hurcolták ki Klárit a szobából, miközben ő „gyilkost”, „árulót” meg ilyesmit kiabált.

Később János megkérdezte tőlem: nem tudom-e, hogy a századparancsnok elvtárs meg Klári találkoztak-e már egyáltalán a fehérek kiűzése után. Ezt én sem tudtam.

- Remélem, igen - mondta akkor János. - Bár nem tudom, a parancsnok „úri becsülete” megenged-e valami közeledést, vagy most a gyászoló özvegy jelent számára tabut.

No, de akkor, az előcsarnokban János is érezhette, hogy az egész kondoleálás túlságosan is félszegre, feleslegre sikerült, mert még egyszer tisztelgett.

- Hát szóval: részvétem.

Klári hálás szemmel pillantott rá.

- Köszönöm, mert én azért meggyászolom. Mégis: a férjem volt... De nézze! - tette hozzá egy kis gondolko-

dás után. – Végeredményben jó, hogy elesett. Különben biztosan megint...

– Hát persze – felelte a férjem –, most már nem kerülhette volna el a sorsát.

– Így legalább harcban, mint katona...

Az én Jánosom arca elkomorult, nem tetszett neki a kifejezés.

– Hát ami azt illeti – úgy éreztem: vigyázott közben, hogy szavai ne legyenek túlságosan nyerseks –, eléggé csúfos harcban.

Klári bólintott.

– Eléggé.

Nekem elmesélték részletesen Lakatos József halálát.

Kosztya végzett vele.

És nemcsak egyszerűen rálőtt. Rákiáltott: „Védekezz, disznó!” – és szabályos párharc zajlott le köztük.

Amikor útközben Lakatos megszökött tőle, Kosztya biztos volt benne, hogy az ellenséghez áll. Az én férjem nem volna Gergely János, ha egyet-mást el nem mondott volna az odesszainak a szakaszparancsnok múltjáról... Hát Kosztya tudta, kivel van dolga. Meg azt is biztosra vette, hogy Lakatos ránk hozza a fehéreket. Visszament szépen a partizántáborba, és kikönyörögte a fölmentő akciót.

Klári kiment egy pillanatra. Úgy éreztem, János nehezen kipréselt szavai megérdemelnek egy dicséretet.

– Jól tetted... Jólesett neki.

– Hát, azt hiszem: kellett – így János. – De úgy látom: nem nagyon bánja, ami történt.

– Az ő dolga – mondtam, de többet nem is beszélünk az egésze. Megérkezett a segítségünkre küldött négy vöröskatona, és elkezdtek a felszerelésünk elszállítását a tisztásra, ahol az új kötőközhelyet be kellett rendeznünk. A partizánokkal megerősített század már reggel elvonult.

Oda akartak szép csendben férkőzni a magaslati kilátóból megfigyelt katonai alakulat közelébe, harcállásokat létesíteni, és úgy kezdeni meg az áttörést.

„Ó ÍZISZ ÉS OZÍRISZ...”

A parancsnoki eligazítás a kötözőhelyül kijelölt tisztáson rövid volt. Sikerült kipuhatolniuk az újtukat álló alakulat leggyengébb pontját. Ott indítanak egyszerre két irányból támadást, így próbálják a fehér csapatot vagy legalább ezt a részét visszavonulásra kényszeríteni és kierőszakolni az áttörést Kijev felé. A műveletet a századparancsnok és Prihogyko elvtárs vezeti (a legtöbben most hallották először Kosztya családi nevét). Gergely János komisszár a kötözőhely – vagyis az ideiglenes parancsnokság – közelében marad a tartalékkal, s majd ha kell, ők mérik ugyanarra a pontra a harmadik, talán a döntő csapást. Az egészségügyiek beosztása: Klári az első vonalban dolgozik, ellátja a könnyebb sebesülteket, a súlyosabbakat a kötözőhelyre hozzák, Mariska itt tartózkodik, de ha sok a sebesülés, ő is az első vonalba megy.

Baranyi Kálmán utasításai rövidek, halk szavúak voltak, mintha ezzel is jelezni akarná, hogy az következik, amit festésnél az utolsó ecsetvonásnak, házépítésnél az utolsó téglának neveznek; hogy most valami befejező jön, valami, ami bizonyára rövid lesz, de nagyon-nagyon fontos és nagyon-nagyon súlyos.

Óraegyeztetés.

Kilenc nulla hét.

Kilenc harminckor szólalnak meg a géppuskák a Palágyi-szakasz területén, ez a jel a támadás megkezdésére.

– Mindenki gyorsan az alakulatához, elvtársak! Huszonhárom percünk van. Ez az idő elég, hogy még egyszer

ellenőrizték, minden kész van-e, mindenki kellőképp fölkészült-e.

Gergely János is, Mariska is a kötözőhelyen maradt. Ritka perc: a férj és feleség együtt, a csata előtti utolsó percekben.

Ez furcsa, és ünnepélyes is. Épp az a pillanat, amelyet nem szoktak beszéddel sekélyesíteni. Mindketten hallgattak, nézték egymást. Gergely János pesti vasmunkás meg Kis Mária egykori cseléd lány nézték egymást, és arra gondoltak, amire mostanában ritkán: önmagukra, a családi életükre. Arra, hogy ha ez az áttörés sikerül (és sikerülnie kell), hát együtt harcolnak tovább a közös ellenség ellen, azután majd egyszer talán újra jut nekik valahol egy olyanféle kis ablakú ház, mint amilyenben Kispesten laktak, de ez a ház talán Kijevben lesz, talán Moszkvában, talán a vasiparáról híres Juzovkában, mert János bizonyára ismét vasmunkás lesz, de lehet, hogy politikai feladatot kap, és Mariska meg szeretne ápolónő maradni, valahol kórházban dolgozni... Azután elmúlik néhány év, lehet, hogy sok, lehet, hogy nem sok, és újra lesz Vörös-Magyarország, és akkor visszatérnek Pestre... De ez már olyan távolinak látszott, hogy nem is mérték tovább gondolni, mi is lesz ott, azután.

Megszólaltak Palágyi géppuskái, majd a megbeszélrt sorrendben másutt is lövések dördültek. Az ellenség viszonzta a tüzet. Gergely János is, Mariska is a harcvo-nalból érkező hangokat figyelték, mint olyan száz ütközet-ben edzett-tanult emberek, akik a fegyverek hangjából is meg tudják állapítani, mi történik arrafelé. A hangok még egy óra múlva is állóharcot jeleztek: az ellenség keményen védekezett.

Az első súlyos sebesült egy orosz partizán volt, Kosztja emberei közül. Vállövést kapott, Mariska ellátta, de sokat nem tudott tenni. Ha sikerül az áttörés, gyorsan kórházba

vele, operálni kell. A tisztás mellett, az erdőben, hűvös helyen fektették pokrócra. Rövidesen még öten feküdtek mellette.

Gergely idegesen várta, hogy hívják a tartalékkal, de a futárok egyre azzal a paranccsal jöttek: várjon, még nem érkezett el az idő a tartalék bevetésére. Jobb dolga nem lévén felcsapott szanitécnak a felesége mellett, segített a kötözésben.

Aztán hosszú ideig nem érkezett sebesült. A komisszár és felesége ismét egymással szemben ültek, megint az életükön gondolkoztak. A szorosan egymásnak feszülő csapatok össze-összezsapó lövöldözésének hangjaiból már a tapasztalt fül sem tudott megállapítani semmit. Mariskának az járt az eszében, ha majd Kijevben vagy Moszkvában vagy Juzovkában vagy másutt élnek, bizonyára lesznek gyerekeik is (mostanáig nem lehettek, János azt mondta: akadályoznák a küzdelmeiben, asszonyt is olyat akart, aki együtt harcol vele)... szóval gyerekeik lesznek, s abban a városban járnak majd iskolába, talán egyetemre is, és a fiú – egy fiút és egy lányt képzelt magának – talán tanár lesz, mint Baranyi elvtárs...

Mint Baranyi elvtárs... – akkor értek oda a tisztásra a hordággal, rajta a századparancsnok. Két vöröskatona hozta, Palágyi is velük jött.

– Nagy baj van! – kiáltotta messziről.

– Istenem, istenem! – fohászkodott Mariska. – Elsősegélyt kapott?

Palágyi a fejét rázta.

– Nem. Lakatosné... vagyis Klári nővér... másfelé volt; gyorsan idehoztuk.

– Súlyos? – kérdezte.

Palágyi a hordágy fölé hajló Mariska arcát fürkészte.

– Azt hiszem, igen. Azt hiszem, súlyos. Mell-lövés. Kosztya maga maradt ott parancsnoknak, Kerekes tolmá-

csol neki. Siess oda, komisszár elvtárs! Talán én maradnék itt a tartalékkal, és majd ha üzensz...

- Persze, persze, megyek... Csak hát először...

Palágyi értette: csak hát először tudni kell, él-e még egyáltalán a századparancsnok.

Élt.

Mariska kitapintotta a pulzusát. Gyengén, de lüktetett. Aggodalmasan hajolt a szíve fölé... Akkor megmozdult Baranyi Kálmán szája is.

- Azt hiszem: szólna! Hallgasd csak! - figyelmeztette feleségét a komisszár.

Mariska egészen odatartotta a fülét. Baranyi suttogott csak.

- Ó Ízisz és Ozírisz... valami ilyesmit mondott...

Mariska a férjére pillantott. Gergely megcsóválta a fejét.

- Ízisz és Ozírisz... vajon mit jelenthet?

Az egyik hordágyvivő vöröskatona (talán civilben zenész?) tudta a feleletet.

- Egy Mozart-ária kezdete. Ízisz és Ozírisz egyiptomi istenek.

A komisszár elképedt: nem tudta, nem tudhatta, hogy most a diadalmas kassai bevonulás jelenetei kavarnak a századparancsnok lázálmiában. Gerlóczy Zoltánnak néhány nappal ezelőtt az erdészház pincéjében azt írta, hogy a kivégzőosztag előtt pályájának erre a nagy eseményére gondol majd, és most is ezek a képek tolultak föl az elméjében.

Igen: ez Kassa... Láta magát, amint a Fő utcán, a patinásan komorló Szent Erzsébet-székesegyház tövében vonultatja diadalmas századát. Azután már ott van, abban a Kassa környéki faluban... Ott ül a fák hűvösébe tolt asztalnál a téhányi kertben, barátaival, Zoltán menyasszonyának családjával, és Wendler Zénó énekel: „Ó

Ízisz és Ozírisz...” És mindnyájan vele énekeltek, de a többiek hangja csak keskeny füstcsíkcocská volt, és csupán ebbe a hatalmas füstoszlopba beleolvadva jutott el oda, messzire, messzire, valahová a bárányszerű felhők közé.

A zenei dolgokban jártas vöröskatona azon töprengett, hogy miért is szólítja a századparancsnok Ozíriszt, az alvilág fejedelmét. A meghaló és feltámadó istenség nevének emlegetése jó vagy rossz jel...? És Ízisz... Vajon hol lehet Ízisz, Ozírisz isten hitvese... A vöröskatona Klárira gondolt.

A komisszár a vöröskatonára bámult.

– Mozart-ária? Egyiptomi istenek? Talán rosszul érted... Figyeld jól, hátha újra beszél.

Mariska ismét a sebesült fölé hajolt. A századparancsnok – szeme fehérjét kifelé fordítva – épp most bukott fölé.

És már a pulzusa sem vert.

Csak az egészségügyiek tudják ilyen fájdalmas-magátólértetődően kimondani ezt a szót, ahogy Mariska mondta.

– Vége.

Valamennyien levett csákóval, szótlánul, mereven álltak a hordágnál, s ekkor Bakos közeledett futólépésben, nagy dérral-dúrral; messziről kiabált.

– Parancsnok elvtárs, századparancsnok elvtárs!

Megrökönyödve elhallgatott. Gergelyre nézett. Gergely lehajtott fejjel állt. Színtelen hangon közölte:

– Meghalt.

Bakos Elek szakaszparancsnok a hordágyhoz lépett, ő is levette a csákóját, vigyázzba vágva magát jelentett a halottnak:

– Századparancsnok elvtárs, az ellenséget visszavetettük, nyitva az út Kijev felé.

Palágyi felsóhajtott:

– Most éljenezni kellene.

Most pedig Kosztya közeledett. Ő is zajosan:

– Tovariscsi! Pobeda!

Győzelem!

Gergely nagyot nyelt. Az iménti színtelen hangon szólalt meg.

– Molcsi! Umer...

Hallgass! Halott...

Kosztya is odaállt a többiek közé, levette sapkáját.

A zeneértő vöröskatona észrevette, hogy már Ízisz is közeledik. Klári jött lélekszakadva.

– Kálmán, Kálmán... Ide hozták... Kálmán...

A hordágy közelében Mariskára nézett.

– Nagyon súlyos?

– Meghalt – mondta Mariska a maga fájón-természetes módján.

Klári megtántorodott, s mert Gergely volt a közelében, hogy el ne veszítse egyensúlyát, az ő karjába kapaszkodott. Sírás fojtogatta.

– Istenem... Nem igaz... Nem hiszem... Nem lehet igaz... Kálmán... Jaj... Gergely elvtárs, komisszár elvtárs... Komisszár elvtárs, most már kim maradt énnekem?

Gergely János hangja mintha valahonnan nagyon mélyről ért volna föl hozzá:

– Most már, Klárika, csak a forradalom.

ISBN 963 326 9075

Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó

A kiadásért felel: Németh M. László igazgató

Felelős szerkesztő: Mohai Lajos

Műszaki vezető: Jordán Gusztáv

Műszaki szerkesztő: Cimprián Péterné

Terjedelem: 6,75 (A/5) ív

33(4030)Zi 1180-h-8990

Alföldi Nyomda, 513.66-14-2

Felelős vezető: Benkő István vezérigazgató

Debrecen, 1989